

Kasnosrednjovjekovna i ranonovovjekovna glazirana stolna keramika s istraživanja benediktinskog samostana sv. Marije na Lokrumu 2019. godine

Knego, Paula

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:870800>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za arheologiju

PAULA KNEGO

**Kasnosrednjovjekovna i ranonovovjekovna glazirana stolna
keramika s istraživanja benediktinskog samostana sv. Marije na
Lokrumu 2019. godine**

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Krešimir Filipec

Zagreb, 2020.

Zahvale

Zahvaljujem mentoru prof. dr. sc. Krešimiru Filipcu na pomoći tijekom pisanja diplomskog rada. Također, zahvaljujem dipl. ing. arh. Zvezdani Tolji i tvrtki ARHEO PLAN na iznimnoj susretljivosti i ustupljenom materijalu. Zahvaljujem Ivanu Viđenu na korisnim informacijama i literaturi, a posebne zahvale dugujem Liljani Kovačić na brojnoj ustupljenoj literaturi i velikoj pomoći pri proučavanju materijala. Naposljetku zahvaljujem i svojoj obitelji i prijateljima na pomoći i podršci tijekom pisanja ovog rada.

Sadržaj

Uvod	1
Smještaj i pregled povijesti lokaliteta.....	2
Povijest lokrumske opatije.....	4
Samostanski sklop	9
Građevinske faze gotičko-renesansnog samostana.....	12
Povijest istraživanja.....	15
Istraživanja od 2000. do 2009.	15
Istraživanja 2011.	17
Istraživanja 2015.	21
Istraživanja 2019.	23
Tipovi keramike s premazom.....	29
Tipološko-stilska analiza glazirane stolne keramike iz gotičko-renesansnog samostana na Lokrumu	34
Invetriata	35
Engobiata	37
Neukrašena engobirana keramika.....	38
Slikana engobirana keramika – dipinta.....	40
Gravirana keramika – grafita.....	41
Smaltata (majolika)	49
Talijanska majolika.....	49
Španjolska ili hispano-maurska majolika.....	62
Zaključak	64
Katalog	69
Popis slikovnih priloga	94
Popis literature	96
Sažetak.....	102

Uvod

Keramički su ulomci najzastupljeniji nalaz većine arheoloških lokaliteta, posebno kasnog srednjeg i novog vijeka. Dubrovačko je područje bogato građom iz tog vremena koja opsežnim trgovačkim kanalima Dubrovačke Republike stiže iz poznatih proizvodnih centara sjeverne Italije. Glazirano posuđe talijanske proizvodnje pojavljuje se na prostoru cijele Hrvatske, posebice priobalne zone od Istre do dubrovačkog područja. U Italiji znanstveni interes za kasnosrednjovjekovnu i novovjekovnu keramiku egzistira gotovo sto godina, posebno od kapitalnih djela Giuseppea Ballardinija *Corpus della maiolica italiana I i II* iz tridesetih godina prošlog stoljeća. Na našem se prostoru ozbiljniji interes za ovu vrstu građe pojavljuje tek posljednjih dvadesetak godina. Tatjana Bradara je obradila područje Istre, Karla Gusar prostor Zadra i Nina, Helga Zglav-Martinac Split, a područje Dubrovnika obrađuje Liljana Kovačić. Njihovi radovi, kao i oni talijanski, bili su polazište za ovaj rad, čija je tema analiza kasnosrednjovjekovne i novovjekovne glazirane stolne keramike iz samostana sv. Marije na Lokrumu. Povijest samostana i arhivska vrela u kojima se on spominje, kao i arhitektura i građevinski stilovi, već su detaljno obrađeni u nekoliko konzervatorskih elaborata. Ipak, izostala je stručna analiza, osim one preliminarne, keramičkog materijala sakupljenog u dvadesetak godina arheoloških istraživanja, koja također može dati svoj doprinos poznavanju povijesti ovog lokaliteta i svakodnevnog života na njemu. Iz tog sam razloga za svoj diplomski rad odlučila obraditi keramiku s istraživanja 2019. godine u kojima sam i sama sudjelovala.

Prije analize materijala osvrnut ćemo se na povijest samostana sv. Marije i otoka Lokruma kako bismo dobili uvid u značaj ovog lokaliteta i postavili povijesni okvir za nalaze o kojima ćemo raspravljati u analizi. Prvi se dio rada bavi smještajem i povijesti samostana, opisan je samostanski sklop te građevinske faze gotičko-renesansnog samostana, na čijem su prostoru 2019. godine vršena konzervatorska i arheološka istraživanja s kojih potječe obrađeni materijal. Slijedi povijest istraživanja od 2000. do 2019. godine. Sljedeći dio rada ukratko će objasniti glavne vrste keramike koje se susreću u kasnom srednjem i novom vijeku, a zatim slijedi analiza odabrane keramičke građe koja je prezentirana kronološki unutar tri osnovne skupine te predstavljena u katalogu.

Cilj ovog rada je doprinos poznavanju kasnosrednjovjekovne i novovjekovne glazirane stolne keramike, posebno one talijanske provenijencije, na prostoru Dubrovnika i Hrvatske općenito, kao i doprinos poznavanju povijesti Dubrovnika, Lokruma i samostana na njemu.

Smještaj i pregled povijesti lokaliteta

Otok Lokrum je i danas, kao i u prošlosti, oaza mira nadomak dubrovačkih gradskih zidina koja privlači svojom ljepotom, spokojnim ambijentom i prirodom. Smješten je oko 700 m jugoistočno od povijesne jezgre Dubrovnika, a površina mu je oko 72 ha¹. Služi kao prirodni valobran Grada i kao produženje gradske luke te kao takav značajan je na istočnojadranskom plovidbenom putu. Geografski, Lokrum se ponekad navodi kao dio Elafitskog otočja, a ponekad kao prvi otok cavtatsko-dubrovačke grupacije.² Smatra se da njegovo ime dolazi od latinske riječi *acrumen* u značenju agrumi.³ Kontinuitetu naseljenosti na otoku od prapovijesti do današnjih dana svjedoče arheološki nalazi. Iz željeznog doba potječu jedna pracertozoidna fibula na koju su obješeni alka i dvostožasti privjesak te posebno tri alke, pronađeni 1927. u dva groba. Nalazi se datiraju u 6. i 5. stoljeće pr. Kr., a njihova se provenijencija vezuje uz liburnsku i picentsku kulturu.⁴ Ulomci prapovijesne keramike sporadično se nalaze u arheološkim istraživanjima. Iz antičkog razdoblja pronađen je ulomak ranorimske stele svećenika *CAE(s)*.... koju posvećuje svojoj supruzi te ulomak stele s natpisom *D(is) M(anibus)* i urezanim bršljanovim listom koji se datira u 2. ili 3. stoljeće.⁵ Smatra se da iz kasnoantičkog i ranosrednjovjekovnog perioda potječe G86 s višestrukim ukopima, otkriven u najnovijim istraživanjima 2019. godine, koji je nažalost samo djelomično istražen iz razloga što se podvlači pod ostatke temelja zapadnog krila renesansnog samostana.⁶ U istoj kampanji pronađeno je i ranosrednjovjekovno ziđe sa zapadne strane mlinice,⁷ a i u ranijim istraživanjima pronalazene su zidane konstrukcije za koje se pretpostavlja da pripadaju ovim razdobljima. U literaturi se navodi da su prije benediktinaca, u 10. stoljeću, na Lokrumu živjeli pustinjaci ili monasi po pravilima sv. Bazilija,⁸ no tome nemamo dokaza. Pojedini istraživači, na temelju jednog ulomka za koji se smatra da je pripadao starokršćanskom pluteju reutiliziranom u predromaničkom razdoblju, otvaraju mogućnost postojanja starokršćanske crkve na otoku.⁹ Godine 1023. benediktinci naseljavaju Lokrum te vjerojatno grade predromaničku crkvu, a radovi

¹ Lučić (1989): 183

² Žile (2008): 366

³ Bego-Urban (2010): 218-219

⁴ Batović (1988): 62

⁵ Žile (2008): 366, 368

⁶ Arheo Plan (2019): 41

⁷ Arheo Plan (2019): 51-52

⁸ Dubrovačka općina navodno je tim pustinjacima ili monasima otok ustupila već 915. godine. Vidi u: Ostojić (1964): 421

⁹ Ničetić (2010): 340-341; Žile (2008): 368-369

na uređenju i proširenju samostana i crkve provode se do sredine 16. stoljeća.¹⁰ Iz srednjovjekovnog i novovjekovnog perioda pronalazeni su ulomci predromaničke, ranoromaničke, romaničke, renesansne i barokne kamene plastike te brojni grobni prilozi, ulomci keramičkih i staklenih posuda te drugi predmeti iz svakodnevnog života. Na otoku se, od građevina koje se tiču ovog rada, nalaze romanička crkva i benediktinski samostan iz 12. – 13. stoljeća, renesansni samostan koji se naslanja na onaj romanički te Maksimilijanova rezidencija iz sredine 19. stoljeća koja je interpolirana u njihove ruševine.

Slika 1. Položaj otoka Lokruma i samostana na njemu na karti iz 19. stoljeća

¹⁰ Fisković (1963): 47

Slika 2. Pogled na kompleks samostana i Maksimilijanove rezidencije tijekom istraživanja 2019. godine

Povijest lokrumske opatije

Kako bismo se približili temi benediktinske opatije na Lokrumu, prvo ćemo reći nekoliko riječi o benediktincima na području Dubrovačke Republike. Benediktinski se pokret na ovim prostorima razvijao od 11. stoljeća, a smatra se da se proširio iz južne Italije. Na prostoru Republike postojale su četiri neovisne opatije: Sv. Marija na Lokrumu, Sv. Marija na Mljetu, Sv. Jakov u Višnjici i Sv. Mihovil u Pakljeni na Šipanu, zatim pet manjih samostana: na otočiću Mrkanu, u Rožatu u Rijeci dubrovačkoj, u Požuri na Mljetu, na otočiću Sv. Andrija i otočiću Supetar kraj Cavtata te na kraju dva vjerojatna cenobija na Jakljanu i u Babinu Polju na Mljetu. Većina ovih samostana nalazi se na otocima, pa su oni često znali služiti kao zdravstvene stanice za promatranje brodova i robe

koja dolazi iz zaraženih krajeva, a u vrijeme kuge pretvarani su i u zarazne bolnice.¹¹ Ostojić ustvrđuje da je najbolja sudbina pratila benediktince upravo na dubrovačkom prostoru, pretrpjeli su krizu benediktinskog reda u 14. stoljeću i period komendatarne uprave¹² te se u 16. stoljeću organizirali u posebnu *Mljetsku kongregaciju* koja je živjela do ukinuća Dubrovačke Republike 1808. godine.¹³

Lokrumski samostan, kako je često nazivan kroz povijest, najstariji je i najistaknutiji benediktinski samostan na dubrovačkom području, te jedan od četiri najznačajnija na istočnojadranskoj obali.¹⁴ Lokrum nadgleda pristup Lokrumskom kanalu i samome Gradu, a Dubrovčani su sigurno imali na umu njegovo strateško značenje kada su ga odlučili predati benediktincima, računajući na zaštitu crkvenih velikodostojnika i pape. Tim više što su na kopnu preko puta Lokruma, u Višnjici, također smjestili benediktinski samostan Sv. Jakova, osiguravajući tako nadzor nad pristupom Gradskoj luci.¹⁵ Isprava o utemeljenju iz 1023. godine sačuvana je u kasnijem prijepisu ali se u njezinu autentičnost ne sumnja.¹⁶ U toj se ispravi navodi da su samostan osnovali dubrovački nadbiskup Vital i predstojnik grada, *praeses* Lampridije zajedno s gradskim plemstvom.¹⁷ Samostan je organizirao Petar, koji se vratio iz opatije Sv. Marije na otočju Tremiti u južnotalijanskoj regiji Apuliji, za prvoga starješinu postavio je dubrovačkog svećenika Leona, i monasi su također bili Dubrovčani.¹⁸ Smatra se da je navedeni Petar pripadao rodu Pecoralis, Pecorario – Ovčarević, kasnije Gozze – Gučetić, istomu rodu kojemu je pripadao i nadbiskup Vital,¹⁹ a moguće i Lampridije.²⁰ Starija literatura navodi da je lokrumaska opatija preko opatije na Tremitima odmah na početku svojega postojanja ostvarila vezu s poznatom opatijom na Monte Cassinu, no novija literatura tu pretpostavku odbacuje.²¹

Legenda o osnutku lokrumske opatije povezana je s velikim požarom na Dan sv. Benedikta 1023. u kojem je izgorio velik dio tada još drvenog Dubrovnika. Tada je učinjen zavjet sv. Benediktu da

¹¹ Ostojić (1964): 417-418

¹² Ostojić (1964): 417

¹³ Sekulić-Gvozdanović (2007): 240-241

¹⁴ Ostojić (1964): 11, 420

¹⁵ Ničetić (2010): 345

¹⁶ Isprava je sačuvana u prijepisu iz 1229. godine. Vidi u: Lučić (1989): 183, bilj. 4

¹⁷ Foretić (1980): 37

¹⁸ Ostojić (1964): 421

¹⁹ Arheo Plan (2011): 4

²⁰ U Restičevoj Kronici navodi se da je knez 1023. bio Lampridije, Vitalov brat. Vidi u: Belamarić (2001): 706, bilj. 10

²¹ Usp. Ostojić (1964): 421 i Arheo Plan (2011): 164

spasi grad te je potom osnovana opatija na Lokrumu.²² Grad je benediktincima povjerio brigu oko ubožnice, *hospitiuma*, koju su zatekli na otoku i održavali je sve do pripojenja kongregaciji Sv. Justine.²³ Godine 1149. lokrumski opat od pape Eugena III dobiva privilegij mitre, pastirskog štapa i sandala, a to je uz privilegij zadarskog opata najstariji poznati slučaj pontifikalnih povlastica opata u Hrvatskoj. Taj privilegij mu 1200. potvrđuje papa Inocent III. Tako je lokrumski opat, do uređenja *mljetske kongregacije*, u Dubrovniku po rangu bio prvi prelat iza nadbiskupa.²⁴ Republika je smatrala da je lokrumski samostan gradska zadužbina, pa je tako svake godine birala i potvrđivala po jednog advokata i tri prokuratora koji su nadzirali i vodili samostanske financije.²⁵ Dubrovačkim statutom iz 1272., u knjizi prvoj, glavi XXI. (*Lokrumski samostan i njegovi seoski posjedi*) uređeni su odnosi između Republike i lokrumskoga opata.²⁶ Opat je ovlašten posredovati i presuđivati u sporovima između svojih ljudi i kmetova te u manjim prekršajima, izuzev ubojstava i pljačke. Također je, neovisno o dubrovačkom nadbiskupu, imao crkvenu jurisdikciju nad svim svojim crkvama. Samostanu je dato pravo ribarenja u Rijeci dubrovačkoj kroz osam dana prije Sv. Benedikta, na čiji je blagdan samostan bio dužan pogostiti kneza, to su pravo inače imali samo knez i nadbiskup. Statutom je također određeno da su u vrijeme rata redovnici obvezni vršiti obavještajnu službu u korist Republike, a zahvaljujući slobodi kretanja obavljali su diplomatske i političke poslove u zaraćenim krajevima.²⁷ Tek ugovorom između kongregacije Sv. Justine i dubrovačkog vijeća 1466. godine, općina se odriče svakog prava na upravu i nadzor samostana²⁸ s time da se protivi da opat i redovnici budu s mletačkog teritorija.²⁹ Budući da su s vremenom lokrumski benediktinci počeli slabiti te im je broj monaha opadao, dubrovačka im općina u 14. i 15. stoljeću nameće opata i dovodi nove monahe svećenike u samostan. Bilo je očigledno da je samostanu potrebna reforma pa papa Pio II 1461. naređuje da se uredi posebna lokrumska kongregacija, no do toga nije došlo, pa je po odluci pape Pavla II lokrumska opatija 1466. godine pripojena padovanskoj kongregaciji Sv. Justine. U 13. stoljeću je na Lokrumu živjelo po deset redovnika, a nakon tog vremena broj im je opadao, da bi se po pripojenju padovanskoj kongregaciji

²² Belamarić (2001): 706

²³ Ostojić (1964): 422, 425

²⁴ Ostojić (1964): 424; Tolja, Marinković, Viđen (2017): 17

²⁵ Ostojić (1964): 421-422

²⁶ N.N. (1990): 80-81

²⁷ Ničetić (2010): 346; Ostojić (1964): 425

²⁸ Ostojić (1964): 425

²⁹ Lučić (1987): 190

znao popeti i do trideset budući da je predsjednik kongregacije mogao po volji razmještati monahe, pa ih je tada na Lokrumu većina bila iz Italije. Nakon pripojenja *hospitium* je ukinut, no novicijat je zadržan.³⁰ Reformom reda i prelaskom na opservanciju javlja se potreba izgradnje novog samostana koji odgovara novim potrebama benediktinaca,³¹ potaknuta također i zamahom gotičko-renesansnog graditeljstva zlatnog doba Dubrovnika, u vremenu 15. i 16. stoljeća.³² Ostojić navodi da je po pripojenju dotadašnji opat Grgur morao odstupiti, a redovnici koji nisu podržavali reformu prijeći u neki drugi samostan.³³ No, arheološka su iskopavanja otvorila mogućnost supostojanja dva samostana istovremeno. Pojavljuje se pitanje dvostrukoga klaustara, odnosno odvojenog života reformiranih i nereformiranih monaha te eventualnog udvajanja reprezentativnih prostorija. Druga je mogućnost postojanje klaustara otvorenog za posjetitelje i zatvorenog, odnosno klauzurnog klaustara.³⁴

Lokrumski su redovnici pripadali običnim ili tzv. crnim benediktincima (*ordinis sancti Benedicti nigrorum*).³⁵ Samostan se u najstarijim dokumentima navodi pod imenom Sv. Benedikta, od 13. stoljeća kao samostan Sv. Marije i Sv. Benedikta, još u 15. stoljeću kao samostan Sv. Marije ili Sv. Benedikta, a u narednim stoljećima redovito pod imenom Sv. Marije.³⁶ Lokrumaska opatija imala je brojne posjede³⁷ i obilat prihod³⁸ budući da su njezini dobročinitelji bili sam Grad i njegovi građani te nekoliko kraljeva, banova, knezova i župana. Kako se crkveni posjedi ne bi previše širili na štetu vlastelinskih, već u 13. stoljeću izglasan je zakon da se prosjačkim redovima ne mogu darovati nekretnine – one će biti prodane, a novac predan samostanu.³⁹ Opatijska dobra nalazila su se razasuta po cijelom prostoru Republike, a posjedovali su i nekoliko objekata u Veneciji i

³⁰ Ostojić (1964): 425-426

³¹ Tolja, Marinković, Viđen (2017): 23

³² Fisković (1989): 200

³³ Ostojić (1964): 426

³⁴ Tolja et al. (2019): 44

³⁵ Ostojić (1964): 425

³⁶ Ostojić (1964): 423

³⁷ Popis posjeda u vlasništvu lokrumskog samostana vidi u: Lučić (1997): 157; Popis crkava vidi u: Ostojić (1964): 424

³⁸ Godine 1466. samostanski prihod iznosio je 14000 perpera Ostojić (1964): 426; Popis i izračun prihoda s kraja 18. st. vidi u Lučić (1997): 159-161

³⁹ Lučić (1997): 155

Rimu od kojih su ubirali prihode.⁴⁰ Na Lokrumu se kroz stoljeća pokapala dubrovačka vlastela i biskupi te pojedini velikaši iz zaleđa.⁴¹

U prvoj polovici 16. stoljeća utemeljuje se mljetska kongregacija pa papa Klement VII odlučuje da joj se pripoji i lokrumska opatija, no do toga nije došlo radi protivljenja samih monaha. Zanimljiv je podatak da padovanska kongregacija krajem 15. stoljeća donosi odluku da dubrovački državljanin ne može biti njezinim monahom, pa prema tome ni članom lokrumškoga samostana. Ta se odluka naravno nije ostvarila budući da je dubrovačka vlada odmah zaprijetila da će kroz najkraće vrijeme otjerati sve strance s Lokruma.⁴² U 16. stoljeću Lokrum su dva puta poharali gusari, 1571. turski, koji su tom prigodom i zarobili sve monahe koji nisu bili podanici Dubrovačke Republike, a 1577. uskočki gusari.⁴³ Godine 1631. Mlečani su privremeno zauzeli Lokrum i prozvali ga „otok Sv. Marka“.⁴⁴ Prirodna katastrofa koja je pogodila Dubrovnik 6. travnja 1667. godine, *Velika trešnja*, srušila je romaničku crkvu i samostan te uvelike oštetila i renesansni samostan kojemu je srušen zapadni i sjeverni dio klaustura.⁴⁵ Od tog se događaja samostan nikada nije opravio, iako nastavlja postojati sve do 1798. godine. Ničetić taj događaj slikovito naziva početkom kraja lokrumskih benediktinaca. Kao posljedica potresa i oštećenja imovine smanjio se broj redovnika i njihovih prihoda.⁴⁶ Opat Stjepan Gradić 1691. predlaže da se zbog malog broja redovnika benediktinski samostan raspusti i preda dominikancima, no prijedlog nije prihvaćen.⁴⁷ Od 1707. godine lokrumski opati više ne žive na samom otoku nego u Italiji.⁴⁸ Romanička je crkva nakon potresa napuštena, a bogoslužje se odvija u adaptiranom refektoriju novog samostana.⁴⁹ Radi podmirivanja potraživanja od Francuske, senat 1798. odlučuje raspustiti samostan i rasprodati njegova dobra, odluku potvrđuje papa Pio VI. Redovnici su poslani u Italiju,⁵⁰ a Lokrum je 1800. prodan desetorici bogatih Dubrovčana za svotu od 32000 dukata i 12 groša.⁵¹

⁴⁰ Ostojić (1964): 424; Lučić (1997): 157

⁴¹ U Ljetopisu popa Dukljanina navodi se da su na Lokrumu pokopani rođaci dukljanskog kralja Bodina, knez Branislav s bratom Gradislavom, i sinom Predihnom. Kunčer (2009): 164, 166

⁴² Ostojić (1964): 426

⁴³ Ostojić (1964): 427

⁴⁴ Lučić (1997): 153

⁴⁵ Ničetić (2010): 349

⁴⁶ Lučić (1997): 154

⁴⁷ Ničetić (2010): 349

⁴⁸ Lučić (1997): 156

⁴⁹ Tolja, Marinković, Viđen (2017): 18

⁵⁰ Ostojić (1964): 427

⁵¹ Imena kupaca vidi u Ničetić (2010): 349

Godine 1859. Lokrum kupuje nadvojvoda Maksimilijan Habsburški, koji na otoku ubrzo provodi graditeljske i hortikulturene radove. Nakon njegove pogibije u Meksiku 1867. Lokrum je prodan, 1875. Habsburgovci ga ponovno otkupljuju, a vlasnik postaje prestolonasljednik Rudolf. Nakon njegove smrti otok nasljeđuje njegova malodobna kći Elizabeta Marija, kasnije udana Windisch-Graetz, koja 1891. Lokrum ustupa dominikancima, a 1917. ga ponovno otkupljuje. Kraljevina SHS 1919. Lokrum izvlaćuje, 1920. predan je Ministarstvu za narodno zdravlje Kraljevine SHS kako bi se tamo osnovalo lječilište za ratnu siročad, koje upravlja otokom do Drugog svjetskog rata. Godine 1958. Lokrum preuzima Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti koja tu osniva biološki institut. Godine 1976. Lokrum je proglašen posebno zaštićenim prirodnim dobrom. Ugovorom između Općine Dubrovnik i Zagrebačkog sveučilišta 1989. godine Sveučilište dobiva samostanski kompleks na korištenje. Obnova započeta 1991. godine prekinuta je ratom, tijekom kojega je kompleks pretrpio znatne štete. Od 1998. Ministarstvo kulture financira konzervaciju ostataka crkve sv. Marije, a od 2001. do 2009. godine i provedbu arheoloških istraživanja na prostoru crkve. Društvo prijatelja dubrovačke starine od 2007. financira daljnju sanaciju, konzervaciju i arheološka istraživanja.⁵² Samostan je u vlasništvu Grada Dubrovnika i pod upravom Javne ustanove Rezervat Lokrum.

Samostanski sklop

Godine 1023. benediktinci naseljavaju Lokrum i od tog vremena pa sve do sredine 16. stoljeća provode opsežne radove na proširenju i uređenju svog samostana i crkve.⁵³ Smatra se da su po dolasku benediktinci na Lokrumu sagradili svoju prvu crkvu u predromaničkom slogu, no njeni temelji još nisu pronađeni. Od te nam je crkve sačuvano samo nekoliko ulomaka evidentiranih u zidu mlinice kao spolia, pronađenih po otoku ili u arheološkim istraživanjima. Žile ih prema izboru motiva smješta u skupinu južnodalmatinske predromanike.⁵⁴ Ta je crkva vjerojatno bila nešto manja od one romaničke, no Fisković pretpostavlja da je morala biti raskošnija od ostalih, a možda i oslikana freskama, budući da je u njoj bio pokopan nadbiskup Vital,⁵⁵ čija je nadgrobna ploča i pronađena na otoku⁵⁶ te predstavlja sigurnog svjedoka njenom postojanju. Budući da je prostor

⁵² Arheo Plan (2011): 9-10

⁵³ Fisković (1963): 47

⁵⁴ Žile (1995): 155

⁵⁵ Fisković (1989): 199

⁵⁶ Tekst natpisa vidi u Radić (1903): 22

romaničke crkve istražen zaključno s 2015. godinom, ostatke predromaničke crkve trebat će tražiti na prostoru gotičko-renesansnog samostana, čija su istraživanja započeta 2019. godine, ili na okolnom prostoru sjeverno od romaničke crkve.

Prema sačuvanim izvorima benediktinci su po dolasku na otoku zatekli hospicij, a vjerojatno i barem jednu crkvu manjih dimenzija, koju su mogli prilagoditi svojim potrebama. S ovom je građevinom moguće povezati ulomke kamene plastike s pleternom ornamentikom koji se datiraju u kasnu fazu predromaničke skulpture 11./12. stoljeća. Položaj te crkve na otoku još nije ubiciran. U kasnijim se izvorima spominje nekoliko neubiciranih crkvice na otoku, a moguće je da neka od njih postoji još od prije benediktinaca.⁵⁷ U 14. stoljeću uz crkvu Sv. Marije postoje još tri crkve: Sv. Mihajlo u luci Portoč, Sv. Cirijak i Sv. Ilija.⁵⁸

Od romaničke bazilikalne sv. Marije crkve danas je sačuvan sjeverni zid i troapsidalno svetište te temeljni ostaci perimetralnih zidova, stupova i ciborija. Fisković ovu građevinu datira u kraj 12. ili početak 13. stoljeća,⁵⁹ dok pojedini istraživači smatraju da se njezinu dataciju može pomaknuti u sredinu 12. stoljeća.⁶⁰ Fisković je smatra jednom od četiri najznačajnija spomenika dubrovačkog romaničko-gotičkog umijeća.⁶¹ Ostala je u funkciji, uz razne preinake i nadogradnje, sve do razornog potresa 1667. godine, kada njezinu funkciju preuzima refektorij u južnom krilu samostana.⁶² Uz crkveno pročelje nalazi se visoka kula čiju je dataciju teško odrediti budući da je stilski neizrazita.⁶³ Crkva čini najsjeverniji dio kompleksa, pravilno je orijentirana, s otklonom u smjeru sjeverozapad-jugoistok, koji prate i samostanske zgrade.⁶⁴ Na južni crkveni zid naslanjao se romanički samostan od kojega su djelomično sačuvani perimetralni zidovi istočnoga krila u kojemu se nalazio dormitorij (južni dio krila dijelom je razgrađen, a dijelom ugrađen u Maksimilijanov dvorac), a prema novijim razmišljanjima gospodarska zgrada u kojoj se nalazi mlinica ostatak je zapadnog krila srednjovjekovnog samostana. Sukladno tome, a zbog predromaničkih ulomaka uzidanih kao spolia u zgradu mlinice, ovaj bi samostan bio sagrađen nakon izgradnje nove crkve, dakle u 13. stoljeću. Ostacima prvog samostana smatra se ziđe koje

⁵⁷ Arheo Plan (2011): 164

⁵⁸ Ničetić (2010): 342; Arheo Plan (2011): 164 bilj. 19; Fisković (1963): 50

⁵⁹ Fisković (1963): 48

⁶⁰ Tolja, Marinković, Viđen (2017): 17; Arheo Plan (2011): 165

⁶¹ Fisković (1989): 199

⁶² Tolja, Marinković, Viđen (2017): 18

⁶³ Fisković (1955): 44

⁶⁴ Arheo Plan (2011): 12

je postavljeno dijagonalno na onaj romanički, pronađeno u arheološkim istraživanjima.⁶⁵ U središtu romaničkog klaustera nalazio se zdenac,⁶⁶ okružen trijemom s dvostrukim stupovima i kapitelima.⁶⁷ Romanički samostan teško je oštećen u *Velikoj trešnji*. Smatra se da je istočno krilo dosegalo do ulaza u novi renesansni samostan, čija gradnja započinje oko 1466. godine, odmah po pripojenju kongregaciji sv. Justine. U tim je radovima prvotno krilo prošireno prema istoku, te je oblikovana jedinstvena fasada u dužini od 85 m.⁶⁸

Krajem 15. i početkom 16. stoljeća gradi se novi samostan u gotičko-renesansnom slogu. Izvorno je imao tri krila, na sjevernom dijelu nalazio se visoki zid koji ga je odjeljivao od romaničkog samostana. Glavni ulaz u samostan nalazi se na spoju istočnog krila novog samostana i Maksimilijanovog dvorca. Klaustarski vrt bio je sa sve četiri strane okružen presvođenim trijemom. U toj fazi gradi se i novo višetažno pročelje romaničke crkve, kao i dvije kapele, a vjerojatno dolazi i do preoblikovanja svetišta. U *Velikoj trešnji* su zapadno krilo te sjeverni i zapadni trijem porušeni. Od zapadnog krila sačuvan je unutarnji zid koji gleda prema klaustarskom vrtu. Nakon 1667. u funkciji su istočno krilo od glavnog ulaza prema jugu, južno krilo i manji dio zapadnog krila koji se veže na južno. Sačuvan je i sjeverni dio zapadnog krila romaničkog samostana, u kojem je uređena mlinica za masline.⁶⁹ Zapadno od kompleksa nalazili su se samostanski vrtovi koji su u Maksimilijanovo doba potpuno preuređeni.⁷⁰

Budući da su lokrumski benediktinci, kao što smo već spomenuli, bili izloženi gusarskoj pljački i neprijateljskim osvajanjima, zidovi njihova samostana, posebno oni južnog i zapadnog krila, na nekim su dijelovima poprimili oblik utvrda. Taj se fortifikacijski izgled posebno očituje u skošenju lica donjeg dijela zida.

⁶⁵ Tolja, Marinković, Viden (2017): 17; Arheo Plan (2011): 12

⁶⁶ Ničetić (2010): 350

⁶⁷ Fisković (1963): 49; Arheo Plan (2011): 154

⁶⁸ Arheo Plan (2011): 166

⁶⁹ Arheo Plan (2011): 166-168

⁷⁰ Arheo Plan (2011): 12

Građevinske faze gotičko-renesansnog samostana

Gradnja novog klaustara samostana posljedica je reformiranja benediktinskog reda, odnosno prelaska na opservanciju.⁷¹ Reformiranjem monaških redova dubrovačka je vlada postigla dugo priželjkivano odvajanje od mletačke crkvene hijerarhije. Tako je lokrumski samostan, nakon pripojenja kongregaciji Sv. Justine, postao dijelom toskanske provincije sa sjedištem u Firenci. Kongregacija je svoj vrhunac doživjela u periodu od kraja 15. stoljeća pa do druge polovice 16. stoljeća. Oko 1500. kreće zamah gradnje novih klaustara kod opservantskih zajednica, a od 1490. klaustri su više-manje uniformirani te se svaki projekt odobrava na najvišoj razini. Građevinski razvoj novog klaustara lokrumskog samostana dijeli se na tri faze: prva se tiče prvih građevinskih zahvata nakon pripojenja, koji se izvedbom i stilom razlikuju od ostatka klaustara, druga se faza može povezati s tzv. „kasinskim reformnim stilom“ arhitekture, dok je treća vezana uz obnovu oštećenja nakon potresa 1667. godine. U samostanskoj arhitekturi *kasinskog stila* ističe se *manica lunga* (tal. dugi rukav) – vrlo dugački križno nadsvodeni hodnici samostanskih dormitorija s velikim prozorima na krajevima, hodnici su bazilikalno izdignuti te se pod svodom nalaze manji prozori. Za kongregaciju je karakteristično i da spavaonice nisu zajedničke, već da svaki redovnik ima vlastitu ćeliju s dva prozora (većim i manjim). Tipično je i presvođivanje većih prostorija poput refektorija jedrastim svodom sa susvodnicama.

Prva, predkasinska faza, traje od 1466. do kraja 15. stoljeća. U sporazumu iz 1466. navodi se da se „u samostanu prvo sagrađe nužne zgrade i radionice“ te se aludira na razdvajanje reformiranih i nereformiranih redovnika. Očito se odmah počelo pripremati za gradnju budući da iz 1467. imamo sačuvan ugovor o gradnji vapnenice na Jakljanu te 1468. molbu samostana da im se pošalje majstora graditelja koji bi monahe naučio zidati. U ovoj prvoj fazi sagrađeno je prizemlje istočnog krila sa šest prostorija i hodnikom, te mu je omogućen pristup iz starog samostanskog sklopa. Radionice i hodnik bačvasto su presvođene te imaju pravokutne prozorske otvore. Temeljna stopa istočnog pročelja ima jednostavan istak sve od današnjeg ulaza pa do zadnje radionice, gdje se mijenja u ukošeni podzid s razdjelnicom polukružne profilacije. Ove razlike u obliku podzida, prozora i svodjenja pokazuju da je ovaj dio samostana izgrađen prije usvajanja „modernog“

⁷¹ Sve informacije o građevinskim fazama novog samostana preuzete su iz poglavlja II.6 knjige IV konzervatorskog elaborata. Tolja, Z. et al. (2019). Kompleks benediktinskog samostana i Maksimilijanove rezidencije. Konzervatorski elaborat.

projekta na razini Kongregacije, odnosno prije 1490. Mogućnost sudjelovanja redovnika u izgradnji objašnjava relativno grubo oblikovanje ovog prostora. Pred kraj ove faze vjerojatno je preoblikovano i crkveno pročelje.

Druga, faza *kasinskog reformnog stila*, traje od kraja 15. stoljeća do oko 1530. Projekti i ideje razvijali su se i razmjenjivali između gradilišta samostana Kongregacije. Pa je, iako je projekt za Lokrum bio cjelovit i u jeku gradnje, došlo do promjene u projektu za već izgrađeni dormitorij, te je on bio prepravljen prema najnovijoj ideji arhitekta Giovannija Buore, prema još nedovršenom dormitoriju samostana S. Giorgio Maggiore u Veneciji. Druga se faza dijeli u tri podfaze koje su zasigurno tekle sukcesivno. Podfaza 2a odvijala se od kraja 15. stoljeća do oko 1512., tada je postavljen perimetar novog klaustara, izgrađen istočni trijem i stubište, kat istočnog krila (prva faza dormitorija), južno krilo (refektorij i opatova rezidencija) te je prošireno istočno krilo starog klaustara. Ugaona prostorija u prizemlju južnog krila imala je peć i vjerojatno je služila kao nereprezentativni ekvivalent kapitularne dvorane. Refektorij je najveća dvorana novog klaustara te zauzima najveći dio južnog krila. Presvođen je jedrastim svodom sa susvodnicama te je s bočnim prostorijama povezan trodijelnim otvorima, dok je prema istoku otvoren visokim monoforama, tipičnim za kasinsku arhitekturu. Opatova rezidencija nalazi se iznad kuhinje, te je, iako je naknadno snižena, zacijelo bila vrlo reprezentativna. Smatra se da je istočno krilo starog samostana većim dijelom zadržalo svoju funkciju, kapitularna je dvorana proširena te dobiva visoke monofore, identične onima u novom refektoriju, a možda i jedrasti svod. Na katu je predviđen dormitorij jednak onome u novom klaustru, što potvrđuju identični naizmjenični veći i manji prozori, no nikada nije dovršen. U fazi 2b, koja se odvija tijekom 1512. i 1513. godine, rekonstruiran je dormitorij. Naime, dormitorij je izvorno izgrađen bez središnjeg bazilikalnog povišenja, no naknadno je odlučeno da se modernizira prema novom modelu Giovannija Buore, kojim se postiže dodatna osvijetljenost prostora. Prvi dormitorij takvog tipa započeo se graditi 1494. u samostanu S. Giorgio, a 1513. još je bio u izgradnji. Sačuvan je ugovor s klesarima koji potvrđuje ove radove, kao i nastavak gradnje trijemova. U fazi 2c, koja se odvija u periodu nakon 1514. do oko 1530., izgrađeno je zapadno krilo s trijemom te razdjelni zid s trijemovima. Zapadno se krilo sastojalo od tri veće središnje prostorije svođene jedrastim svodom sa susvodnicama te dvije uže ugaone prostorije, bačvasto svođene. Gradnja je uključivala i jednu veliku prostoriju sjeverno od razdjelnog zida, koja je povezivala novi i stari samostan. Tada je izgrađen i razdjelni zid između dva klaustara te je otvoren novi glavni ulaz na istočnoj fasadi, na spoju novog i starog

samostana. Ugovorima s majstorima potvrđen je nastavak izgradnje trijemova. Nakon dovršetka zapadnog krila sagrađen je i ogradni zid koji se proteže od jugozapadnog ugla novog klaustra pa da mora te tako zatvara vrt unutar samostanskog kompleksa.

Treća, poslijepotresna faza, traje od kraja 17. do kraja 18. stoljeća. U fazi 3a, do oko 1715., radi se na obnovi samostana. U potresu 1667. najviše je oštećena crkva i istočno krilo starog samostana koji više nisu mogli ostati u funkciji, zapadno gospodarsko krilo se obnavlja. Novi klaustar pretrpio je štetu također na istočnom krilu, gdje su se urušili svodovi dormitorija te su zamijenjeni drvenim stropom. Budući da je crkva značajno oštećena, refektorij se preuređuje kako bi se tamo moglo održavati bogoslužje. Provedene su određene pregradnje, u južnom pročelju probijena su vrata i preoblikovani prozorski otvori te se povisuje krovšte. Opatovom stanu povišeno je krovšte kako bi se dobila još jedna etaža. U fazi 3b preoblikuje se stubište dormitorija, građevinski je zahvat natpisom datiran u 1781. godinu. Izgrađeno je šire, dvokrako stubište, a tada su vjerojatno i prošireni svi prozori istočnog krila.

Slika 3. Pogled s juga na samostanski kompleks prije Maksimilijanove dogradnje. Vide se južno i istočno samostansko krilo. Fotografija snimljena oko 1864. godine, fotograf G. Malovich, Trst.

Slika 4. Pogled sa sjevera na samostanski kompleks, današnje stanje.

Povijest istraživanja

Benediktinski samostan i crkva sv. Marije uvršteni su 1998. godine u program zaštitnih radova Ministarstva kulture RH. Te godine radilo se na raščišćavanju lokaliteta te izradi fotogrametrijskih snimaka. Sustavna arheološka istraživanja i zaštitni konzervatorski radovi započeli su 2000. godine pod nadzorom Konzervatorskog odjela u Dubrovniku, a financirali su ih Ministarstvo kulture i Društvo prijatelja dubrovačke starine.⁷²

Istraživanja od 2000. do 2009.

Prve tri godine radilo se na konstruktivnoj sanaciji i konzervaciji sjevernog zida crkve i svetišta te polukružne kapele u sjeverozapadnom kutu. Zidovi su fugirani te su im vrhovi konzervirani, gdje je bilo potrebno provedeno je injektiranje pukotina. Rekonstruirana je lezna zapadno od sakristije i romanički prozor u sjevernoj apsidi, gdje su također opšiveni ostaci žbuke te sanirana i konzervirana polukalota, dok je u središnjoj apsidi uklonjena zapuna prozora. Nakon raščišćavanja prostora u svetištu je pronađeno kameno popločenje.

Arheološka istraživanja pod vodstvom I. Žile započeta su nakon konsolidacije ostataka romaničke crkve. Od 2003. do 2004. godine obuhvatila su prostor unutar crkve, istočno i sjeverno od crkve te prostor istočnog dijela klaustura. Definirani su i konzervirani ostaci zidova sakristije i kapele uz

⁷² Svi podaci o arheološkim istraživanjima od 2000. do 2011. g. preuzeti su iz izvještaja tvrtke ARHEO PLAN d.o.o.; Arheo Plan (2011.), Benediktinski samostan i crkva sv. Marije na Lokrumu, Konzervatorska dokumentacija.

sjeverno pročelje crkve te je istražena 31 zidana grobnica. Uz južni dio zida središnje apside, južnu apsidu i sakristiju definirana je kamena klupica.

Sljedeće godine istraživanja se nastavljaju u brodu i predvorju crkve, zapadnoj kapeli te trijemu klaustura uz južni crkveni zid. Ukupno je istraženo 14 grobnica. U peterotravejnom prostoru crkve definirano je 7 od 8 temeljnih stopa stupova, dok podnicu čine nadgrobne ploče zajedno s popločanjem. Definiran je južni crkveni zid koji je većim dijelom sačuvan samo u temeljnoj zoni, te je u osi središnjeg traveja pronađena ulazna stuba. Na prostoru klaustura pronađeno je popločenje od kamena i opeke između grobnica.

Godine 2006. radi se na konzervaciji i istraživanju cisterne koja se urušila 2004. godine uslijed prodora korijenja te se počinje s konstruktivnom sanacijom tornja. Arheološkim istraživanjima su u jugozapadnom dijelu prostora cisterne definirana dva zida, od kojih je jedan paralelan s cisternom, dok se drugi podvlači pod zapadni zid cisterne. Zidovi tornja su fugirani i injektirani te su postavljene zateznice. Na jugoistočnom dijelu tornja pronađen je ostatak sunčanog sata, dok su u unutrašnjosti pronađeni dijelovi popločanja od opeke složene na riblju kost.

U sljedećoj etapi istraživanja, od 2007. do 2009. godine, nastavljeno je s istraživanjem cisterne, prostora broda crkve i svetišta. Utvrđeno je da je vidljivi dio cisterne prije urušenja izgrađen vjerojatno u prvoj polovici 20. stoljeća te da se izvorno radilo o otvorenom spremištu za vodu. U sjeverozapadnom uglu pronađeni su ostaci ranije cisterne. U apsidalnom prostoru definirane su četiri temeljne stope stupova ciborija te dvije razine podnice. Konzervirani su temeljni ostaci južnog zida te je opšivena žbuka na prostoru klaustura. Započeta su istraživanja u istočnom samostanskom kilu.

Tijekom ovih istraživanja istraženo je ukupno 44 groba, većinom smještenih uz vanjske zidove crkve. Pronađen je veći broj pokretnih arheoloških nalaza: keramika (neglazirane i glazirane posude, porculan, pećnjaci, lule, te građevinski materijal – opeka), metal (predmeti svakodnevne upotrebe, dijelovi odjeće i obuće praktične ili ukrasne namjene, svetačka medaljica i kovani novac), staklo (čaše, boce i sl.), zidna žbuka, tkanina te arhitektonska kamena plastika i nadgrobne ploče. Nalazi se većinom datiraju u kasni srednji i rani novi vijek, a manjim dijelom u rani srednji vijek i rimsko razdoblje.

Istraživanja 2011.

Arheološka istraživanja vođena su na prostoru sjevernog dijela kompleksa benediktinskog samostana, odnosno romaničke crkve s kasnijim dogradnjama, područja sjeverno i istočno od crkve omeđenog šetnicom te istočnog krila romaničko-gotičkog samostana i prostora klaustura s vrtom. Izvršena je djelomična revizija istraživanja u apsidalnom dijelu crkve.⁷³ Usporedno s istraživanjima provedeni su i radovi na uređenju terena. Devastirani sjeveroistočni ugao sakristije konzerviran je u opeci, a svi pronađeni pokojnici ponovno su sahranjeni.

Provedena je revizija s vanjske strane spoja južne i središnje apside te je uklonjen dio zidova zidane grobnice radi boljeg razumijevanja faza gradnje. Nisu otkrivene ranije graditeljske faze. S unutarnje strane triju apsida nastavljena su istraživanja koja su započela u prethodnim godinama. Nisu utvrđene ranije graditeljske faze.

Unutar crkve istraživano je u središnjem i sjevernom dijelu s ciljem definiranja eventualnih ranijih slojeva ispod popločanja. Pronađena je jedna zidana grobnica te četiri ulomka pluteja ukrašena pleterom, dok ranije graditeljske faze nisu utvrđene.

Definiran je sjeveroistočni ugao sakristije gdje je pronađen trapezoidni otvor – sakrarij, s pokretnim nalazima (ulomci dvije zdjele iz 13. i 15. stoljeća). Uz vanjski zid pronađene su četiri zidane grobnice s višestrukim ukopima od kojih su tri istražene. Zanimljiva je grobnica G 53 koja sekundarno koristi raniju nadsvođenu građevinu koju nije bilo moguće u potpunosti istražiti.

Istraživano je na prostoru produžetka ostatka zapadnog pročelnog zida crkve te je pronađen njegov temelj. Istražene su dvije zidane grobnice u predvorju crkve i uz sjeverno pročelje. Grobnica u predvorju (G 44) ima sačuvanu profiliranu poklopicu od masivnog kotorskog mramora, a na dnu grobnice utvrđen je sloj vapna ispod kojeg su pronađene kosti manjeg broja pokojnika.

U sjevernom dijelu istočnog krila pronađen je razdjelni zid s pragom vrata, dvije razine kamenog popločanja, ostatak polukružne peći, dvije zidane grobnice te pet ukopa bez grobne arhitekture. Ukopi bez arhitekture vjerojatno prethode ukopima u zidanim kamenim grobnicama koje se vezuju uz romaničku fazu crkve, zidovi samostana ih negiraju, a u njima nisu pronađeni prilozni. Smatra se da se radi o najranijim ukopima na lokalitetu. Zaključeno je da se istočno krilo u prvoj fazi prostiralo do pronađenog razdjelnog zida te da toj fazi pripadaju i zidana peć i ranije popločenje.

⁷³ Istraživanja od 2011. godine provodi arheološka tvrtka ARHEO PLAN d.o.o.

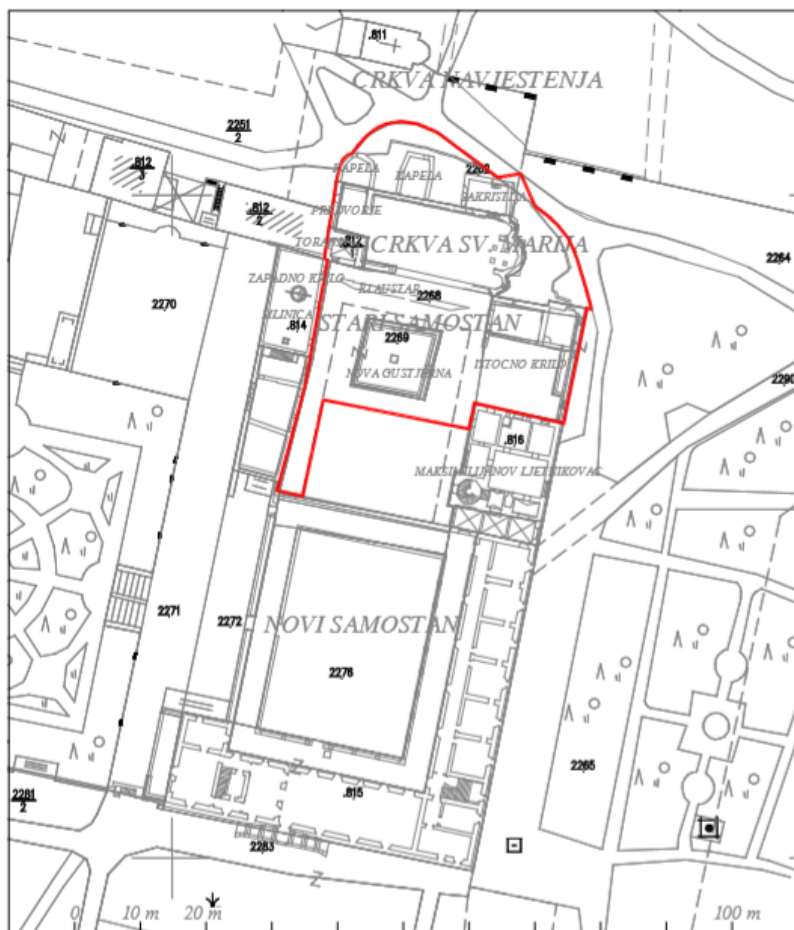
Nakon proširenja samostana prema istoku hodna razina je podignuta te su prostorije povezane vratima u razdjelnom zidu. Južni zid prostorije zapravo je recentni podzid koji nastaje unutar ruševina, ukopi bez arhitekture ne nastavljaju se s njegove vanjske strane.

Istraživano je na prostoru produžetka porušenog zapadnog zida istočnog samostanskog krila, no nastavak zida nije pronađen. S unutarnje strane zida definirana je devastirana zidana grobnica.

Uz sjeverni pročelni zid Maksimilijanove rezidencije pronađena je cisterna čiji je otvor izrađen od sekundarno upotrijebljenih ulomaka kamene plastike, a recentno je prenamijenjena u septičku jamu. Definirana je jedna grobnica koju negiraju recentne instalacije, kao i eventualne ranije slojeve. Mjestimično je sačuvana podnica od vapnenog morta s podlogom.

Uz istočno pročelje mlinice (nekadašnjeg zapadnog krila), južno od tornja i predvorja crkve, definirani su ostaci ranije cisterne pravokutnog oblika koji je iznutra ožbukani i bačvasto svodeni. Pronađeno je sedam zidanih grobnica, od kojih se po načinu gradnje izdvaja G 59 građen od klesanaca sa sljubnicama od tegula i glinaste crvenice. Ova grobnica negira raniji kvadratni objekt manjih dimenzija koji je iznutra obilno žbukani i nalazi se ispod nivelete okolnog terena. Smatra se da je mogao služiti za pohranu namirnica, a pronađen je ispunjen nasipom s velikom količinom antičkog crijepa – tegula. Pripisuje se najranijoj graditeljskoj fazi na ovom dijelu lokaliteta budući da ga sve naknadne gradnje negiraju. Pronađeni su i oskudni ostaci šest zidova koji se većim dijelom podvlače pod zidove mlinice, interpretacija nije bila moguća. Zaključeno je da je najprije izgrađen kvadratni objekt kojega negiraju zidane grobnice i krilo prvotnog samostanskog klaustara, a u tom se razdoblju gradi i ranija cisterna. Nakon što samostan prestaje funkcionirati, zidane grobnice i ranija cisterna negiraju se podizanjem hodne nivelete, dok se istočno krilo prenamjenjuje u gospodarski objekt. Nalazi tegula u nasipu, iako ne govore ništa o dataciji objekta u kojemu su pronađeni, potvrđuju postojanje antičkog kulturnog sloja na lokalitetu.

Sonda je otvorena i okomito na visoki zid koji odjeljuje stari i novi samostan, pronađena je podnica od vapnenog morta. Nisu pronađeni pokreni nalazi niti ranije faze izgradnje.

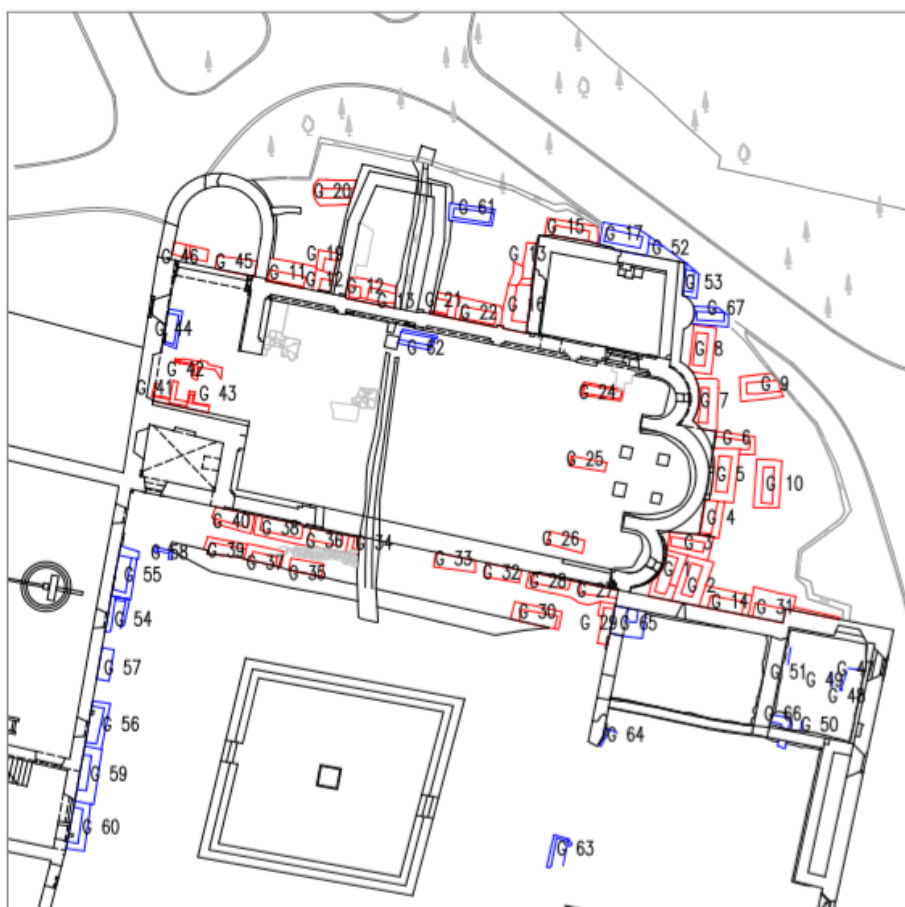

Slika 5. Zona obuhvata istraživanja 2011. g.

U istraživanjima od 2003. do 2007. te 2011. godine evidentirano je ukupno 67 grobova, od kojih 5 pripada ranijoj fazi bez grobne arhitekture, dok 62 groba pripadaju kasnijoj fazi ukapanja u zidanim grobnicama. Od 2003. do 2007. evidentirano je 46 zidanih grobnica, od kojih su 44 istražene, a 2 dokumentirane. Sve grobnice pripadaju kasnijoj fazi ukapanja. U kampanji 2011. godine evidentirana su 23 groba, od kojih su 22 istražena, a jedan dokumentiran. Od tih grobova 5 pripada ranijoj, a 18 kasnijoj fazi ukapanja. Ranija faza ukapanja provedena je bez grobne arhitekture i priloga, što upućuje na to da se radi o kršćanima, a vezuje se uz predromaničku ili ranoromaničku fazu lokaliteta. U kasnijoj fazi ukapanja izrađuju se kamene zidane grobnice koje su smještene unutar i oko crkve, a njihova je gradnja uvjetovana smjerom pružanja sakralnih građevina. U takve grobnice ukapano je svećenstvo i dubrovačka vlastela od romanike pa sve do Velike trešnje 1667. godine. Većina grobnica pronađena je bez nadgrobni ploča, često su iznutra ožbukane te mogu biti s ili bez konzola. U zidanim grobnicama pronađeni su višestruki ukopi te

se koriste kroz duže vremensko razdoblje. U njima je pronađen veći broj pokretnih nalaza: ulomci keramičkog i staklenog posuđa, predmeti od metala, kovani novac te ulomci žbuke, a datiraju se u kasni srednji i rani novi vijek, no vjerojatno je da su ti predmeti u grobove dospjeli naknadno. Nalazi kopča, dugmadi i aplika u grobove su dospjeli s odjećom obućom ili posmrtnim pokrovom. Nalazi čavala raznih dimenzija upućuju na mogućnost upotrebe drvenih sanduka.

Tijekom istraživanja pronađen je veći broj pokretnih arheoloških nalaza: keramika (glazirane i neglazirane keramičke posude, pećnjaci i lule, te tegule, imbreksi, opeke, krovni crijep i cijevi), metal (predmeti svakodnevne upotrebe, dijelovi odjeće i obuće praktične namjene, nakit i kovani novac), staklo (čaše, boce i sl.), drvo te arhitektonska kamena plastika i nadgrobne ploče. Nalazi su većim dijelom datirani u kasni srednji i rani novi vijek, a manjim dijelom u rimsko razdoblje i rani srednji vijek.

Slika 6. Prikaz istraženih grobova: crveno 2003.-2007., plavo 2011. g.

Istraživanja 2015.

Arheološka istraživanja vođena su na prostoru ispred zapadnog pročelja crkve i unutar zapadnog krila romaničkog samostana.⁷⁴ Istraženo je prizemlje sjevernog dijela zapadnog samostanskog krila s mlinicom, zatim središnji i južni dio zapadnog krila te područje ispred zapadnog crkvenog pročelja, odnosno unutar i ispred recentne gospodarske zgrade. Pronađene su zidane strukture, zidovi, kanali te 17 grobova, od kojih 13 pripada tipu zidane grobnice, a 4 grobovima bez grobne arhitekture.

Slika 7. Zona arheoloških istraživanja 2015. g.

Sjeverno od gospodarske zgrade, ispred zapadnog crkvenog pročelja, definirani su ostaci kamenog popločenja, stepenice, dvije zidane strukture te šest zidanih grobnica. Popločenje sjeda na arhitekturu grobnica, a gospodarska zgrada nasjeda na dio definiranih struktura i grobnica. U sjeverozapadnom dijelu sonde otkrivena je četvrtasta zidana struktura, u čijem se središtu nalazi

⁷⁴ Istraživanja je provela arheološka tvrtka ARHEO PLAN d.o.o.; svi podaci o istraživanju 2015. g. preuzeti su iz izvještaja: Arheo Plan (2015). Izvještaj o provedenim arheološkim istraživanjima Benediktinski samostan i Crkva sv. Marije na Lokrumu, Dubrovnik.

grobница. Struktura se podvlači pod sjeverni profil, a njezina funkcija i odnos s grobom nisu razjašnjeni. Uz crkveni zid pronađena je masivna zidana struktura, vjerojatno kasnije ojačanje temeljne stope zapadnog pročelja, koja kontinuirano cijelom dužinom zida te je devastirala nekoliko zidanih grobnica. Unutar recentne gospodarske zgrade definirano je pet zidanih grobnica te zidana struktura koja se nalazila uz strukturu koja funkcionira kao ojačanje pročelja.

U sjevernom dijelu zapadnog krila, u zgradi mlinice, definirane su temeljne stope same mlinice, ostaci podnice od vapnenog morta i podnice od kaldrme, zidane strukture i kanali vezani uz prešu te ostaci ranijih struktura. U jugoistočnom uglu mlinice otkriven je zid smjera SZ-JI, koji svojim smjerom pružanja i grubljim načinom gradnje odudara od samostanskih struktura. Na zapadu je presječen spremnikom za ulje, a uz njega se nalazi podnica od vapnenog morta s podlogom od morskih oblutaka. Objekt iste orijentacije pronađen je istočno od mlinice u istraživanjima 2011. godine. Smatra se da zid i podnica pripadaju ranijoj, predsamostanskoj arhitekturi. Uz središnji dio zapadnog zida mlinice pronađen je ugao dva zida smjera SZ-JI i SI-JZ, koji se pružaju dalje na zapad, izvan samostanskih gabarita. Smjer pružanja i način gradnje upućuju na to da se radi o objektu predsamostanske arhitekture. Na njega je sjela temeljna stopa zapadnog zida mlinice. Zanimljivo je da su među rijetkim pokretnim nalazima pronađeni ulomci amfora i imbreksa.

U središnjem dijelu zapadnog krila, južno od mlinice, u zapadnom je dijelu definirano popločanje od opeke s ostatkom podnice od vapnenog morta, dok su u sjeveroistočnom dijelu pronađeni ostaci podnice od vapnenog morta koja visinski odgovara podnici pronađenoj uz raniju arhitekturu u mlinici. U nasipu je pronađena veća količina tegula i imbreksa.

U središnjem dijelu zapadnog krila, južno od mlinice, poprečnim zidom odijeljenim od prethodne cjeline, definirani su ostaci popločanja od kamena i opeke, tri zida, dvije zidane strukture, kanal, zapuna vrata, stepenica, te dvije kamenice. U jugozapadnom dijelu definirana su dva zida, odnosno ugao prostorije. U središnjem dijelu definiran je kanal s keramičkom cijevi, kojega bi se moglo povezati sa sustavom keramičkih cijevi vidljivih u istočnom zidu zapadnog krila. U sjeverozapadnom uglu evidentirana su zapunjena vrata u sjevernom zidu prostorije ispred kojih se nalazi stepenica, u blizini je pronađen ostatak popločanja od opeke. Dubljim iskopom pronađen je ugao objekta orijentacije SI-JZ koji, prema smjeru pružanja i dubini temeljenja, pripada predsamostanskoj arhitekturi. Presječen je zapadnim zidom zapadnog samostanskog krila. Kako bi se popratila ta ranija arhitektura, otvorena je sonda s vanjske strane zapadnog zida zapadnog

samostanskog krila, no nastavak objekta nije pronađen. Evidentirana je ožbukana zidana struktura, vjerojatno spremnik za vodu povezan sa sustavom keramičkih cijevi unutar zapadnog zida zapadnog samostanskog krila.

U krajnjoj južnoj prostoriji zapadnog krila samostana definirana su dva pregradna zida, popločanje, zidana struktura, zidana grobnica i četiri kosturna ukopa. U središnjem dijelu prostorije definiran je poprečni zid, te zid koji mu je sa sjeverne strane okomito nalijepljen. U južnom dijelu tog okomitog zida definirani su ostaci otvora i prag. U sjeveroistočnom dijelu prostorije pronađen je ostatak zidane strukture nepoznate namjene. Unutar ove prostorije pronađena je jedna zidana grobnica te četiri ukopa bez grobne arhitekture koji pripadaju ranijem horizontu ukapanja, povezanom s predromaničkom ili ranoromaničkom fazom lokaliteta. Negirani su samostanskom arhitekturom. Uz pokojnike nisu pronađeni prilozi.

U istraživanjima 2015. godine evidentirano je ukupno 17 grobova, od kojih je 10 istraženo. Četiri groba bez grobne arhitekture pripada ranijoj fazi ukapanja, dok trinaest zidanih grobnica pripada kasnijoj fazi. Unutar zidanih grobnica pronađen je manji broj pokretnih nalaza (ulomci keramike, stakla, metala, kovani novac, keramičke lule, pećnjaci te kamena plastika) koji se datiraju u kasni srednji i novi vijek, a u grobove su vjerojatno dospjeli naknadno. Manji dio nalaza (kopčice, predice i novac) u grobove je dospio s odjećom i obućom pokojnika.

Tijekom istraživanja pronađen je veći broj pokretnih arheoloških nalaza: keramika (glazirane i neglazirane keramičke posude i pećnjaci, lule te tegule, imbreksi, opeke i cijevi), metal (predmeti svakodnevne upotrebe, dijelovi odjeće i obuće praktične namjene i kovani novac), staklo (čaše, boce i sl.), drvo te arhitektonska kamena plastika, nadgrobne ploče i kamena topovska kugla. Nalazi se datiraju u kasnu antiku/rani srednji vijek, razvijeni srednji vijek, rani novi i novi vijek.

Istraživanja 2019.

Istraživanja 2019. godine koncentrirala su se na prostor novog, gotičko-renesansnog samostana i Maksimilijanove rezidencije.⁷⁵ Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi postojanje nalaza vezanih uz raniju arhitekturu kompleksa, načine temeljenja zidanih struktura, grobnice i sl. Usporedno s istraživanjem radilo se na čišćenju istočnog samostanskog krila i podruma Maksimilijanove

⁷⁵ Arheološka istraživanja provodi tvrtka ARHEO PLAN d.o.o.; svi podaci o istraživanjima preuzeti su iz izvještaja: Arheo Plan (2019). Izvještaj o provedbi arheoloških istraživanja – Kompleks benediktinskog samostana i Maksimilijanove rezidencije na otoku Lokrumu.

rezidencije koji su bili zatrpani otpadom i građevinskim materijalom. Istraživanjem je potvrđeno i već otprije poznato postojanje ranije arhitekture i faze ukapanja koji se povezuju s kasnoantičkom/ranosrednjovjekovnom fazom lokaliteta. Arheološke su sonde otvorene na prostoru istočnog, južnog i zapadnog samostanskog krila, zatim sjevernog, istočnog, južnog i zapadnog trijema, klaustarskog vrta, uz vanjske samostanske zidove, unutar Maksimilijanove rezidencije i u njenom podrumu, u samostanskom podrumu koji se nalazi ispod južnog krila te sa zapadne strane mlinice koja se nalazi u sklopu ranijeg, romaničko-gotičkog samostana. Arheološki se slojevi sastoje uglavnom od nasipa, a pokretni materijal pronađen u njima datira se od prapovijesti preko kasne antike/ranog srednjeg vijeka pa do novog vijeka.

Samostanski podrum nalazi se ispod južnoga krila. Istraživalo se na nekoliko položaja, na prostoru oko glavnog ulaza u podrum, gdje je evidentirano kameno popločanje koje čini izvornu hodnu niveletu te kanal. Zatim kod stubišta koje povezuje podrum s prizemljem južnog krila samostana, gdje je definirana podnica od vapnenog morta koja čini raniju hodnu niveletu. Istraživane su i zidane strukture uz zapadni i sjeverni zid jugoistočne prostorije, utvrđeno je da su temeljene na nasipu te da su vjerojatno služile u gospodarske svrhe, moguće kao oslonci za bačve. Za zidanu strukturu uz južni zid iste prostorije zaključeno je da je na njega prizidana, temeljena na kamenu živcu i nasipu te da se ne proteže dalje prema sjeveru. Ispod stubišta koje povezuje podrum s istočnim krilom evidentirani su ostaci ranijeg stubišta koje je bilo popločano tavelama. U nekoliko je sondi utvrđeno da su podrumski zidovi temeljeni na kamenu živcu. Brojne recentne instalacije devastirale su dijelove izvornih struktura.

U Maksimilijanovom podrumu istraživalo se samo na jednoj poziciji, u prostoriji uz stubište, na uglu unutarnjih i vanjskih nosivih zidova te je utvrđeno da su zidovi spojeni i temeljeni na kamenu živcu.

Na prostoru klaustarskog vrta otvoreno je nekoliko sondi, uglavnom uz oborinske vertikale kako bi se utvrdio njihov spoj s cisternom te uz djelomično zazidani prozorski otvor u istočnom dijelu ogradnog zida južnog trijema. Evidentirani su temelji istočnog i južnog ogradnog zida, oborinski kanal, odvodni kanal koji leži na zidanoj strukturi prizidanoj uz temelj južnog ogradnog zida te je dokumentiran filter za vodu, povezan s oborinskom vertikalom i cisternom. Prozorskom su otvoru utvrđene izvorne dimenzije. U svim je sondama uklonjen jedan otkopni sloj, a radi se o nasipu crvenkaste pjeskovite zemlje, ispod kojeg je evidentirana zdravica i kamen živac.

Na prostoru istočnog trijema otvorena je jedna sonda i to uz ulazna vrata na spoju s predvorjem, nije evidentirano ranije popločenje.

Na prostoru južnog trijema sonde su otvorene oko krune bunara, uz klupicu uz južni zid trijema, poklopac otvora u razini popločenja te ispred zapadnih vrata južnog krila. Evidentiran je segment izvornog popločenja te je utvrđeno da je kruna bunara postavljena na strukturu koja leži na izvornom popločenju, a ne na svodu cisterne. U ovom stupnju istraženosti nije jasno radi li se o izvornoj poziciji. Zaključeno je da je klupica starija od trenutnog popločanja trijema budući da je dublje temeljena i da je ono uz nju prizidano. Ispod poklopca u popločenju evidentirana je poklopica s alkom i svod cisterne. Kod zapadnih vrata evidentiran je svod podrumске prostorije.

Na prostoru srušenog zapadnog trijema istraživao se otvor u ogradnom zidu te oko sjevernih, srednjih i južnih vrata zapadnog krila. Nije utvrđena izvorna hodna niveleta trijema, no utvrđeno je da je otvor u ogradnom zidu izvorni prodor u vrt. Uz prag sjevernih vrata zapadnog krila evidentirane su dvije zidane strukture, kanal s taložnicom te prag i temelj sjevernog ogradnog zida trijema. Ispred vrata u sjevernom ogradnom zidu, u nasipu, pronađen je kameni stub koji je se izvorno nalazio na ogradnom zidu trijema. Kanal je smjera sjever-jug, kod vrata skreće prema zapadu i prolazi ispod praga i zidanih struktura te ulazi u zapadno krilo gdje skreće prema jugu. Moguće je da zidane strukture predstavljaju pristupne stepenice. Kod središnjih vrata evidentiran je prag te temelj istočnog zida zapadnog krila koji leži na kamenu živcu. Kod južnih vrata evidentiran je betonski kanal.

Na prostoru srušenog sjevernog trijema otvorena je jedna sonda kod otvora u ogradnom zidu, utvrđeno je da se radi o izvornom prodoru u vrt. Evidentiran je temelj ogradnog zida koji leži na kamenu živcu, nije utvrđena izvorna hodna niveleta trijema.

Unutar istočnog krila istraživano je unutar radionica, uz otvor vrata na spoju poprečnog nosivog zida i vanjskog istočnog zida te uz otvor vrata na spoju poprečnog nosivog zida sa zidom hodnika, zatim u popločenju hodnika uz stubište koje vodi u podrum i na samom stubištu te u najjužnijoj prostoriji krila. U sjevernijoj radionici utvrđen je spoj vanjskog i poprečnog zida te da im temelji leže na kamenu živcu, evidentiran je i trag žbuke ali zbog pozicije nije vjerojatno da se radi o podnici. U južnijoj radionici također je evidentiran spoj zidova, no dubina temeljenja nije utvrđena budući da su ovdje temelji dublji radi pada terena.

U južnome krilu otvoreno je nekoliko sondi unutar refektorija i kuhinje, kao i sonda na podestu vanjskog stubišta ispred južnih vrata refektorija. Unutar refektorija nije utvrđeno izvorno popločenje, a evidentiran je prag bočnih vrata s ukrasom ispod razine postojeće hodne nivelete te ostatak zidane strukture nepoznate funkcije. Ispred ulaza u kuhinju utvrđeno je izvorno popločenje, koje se proteže i unutar kuhinje, gdje je pronađen ostatak zidanog ognjišta. U sondi na stubištu ispred refektorija evidentiran je svod pretpostavljene grobnice no ona nije dalje istraživana.

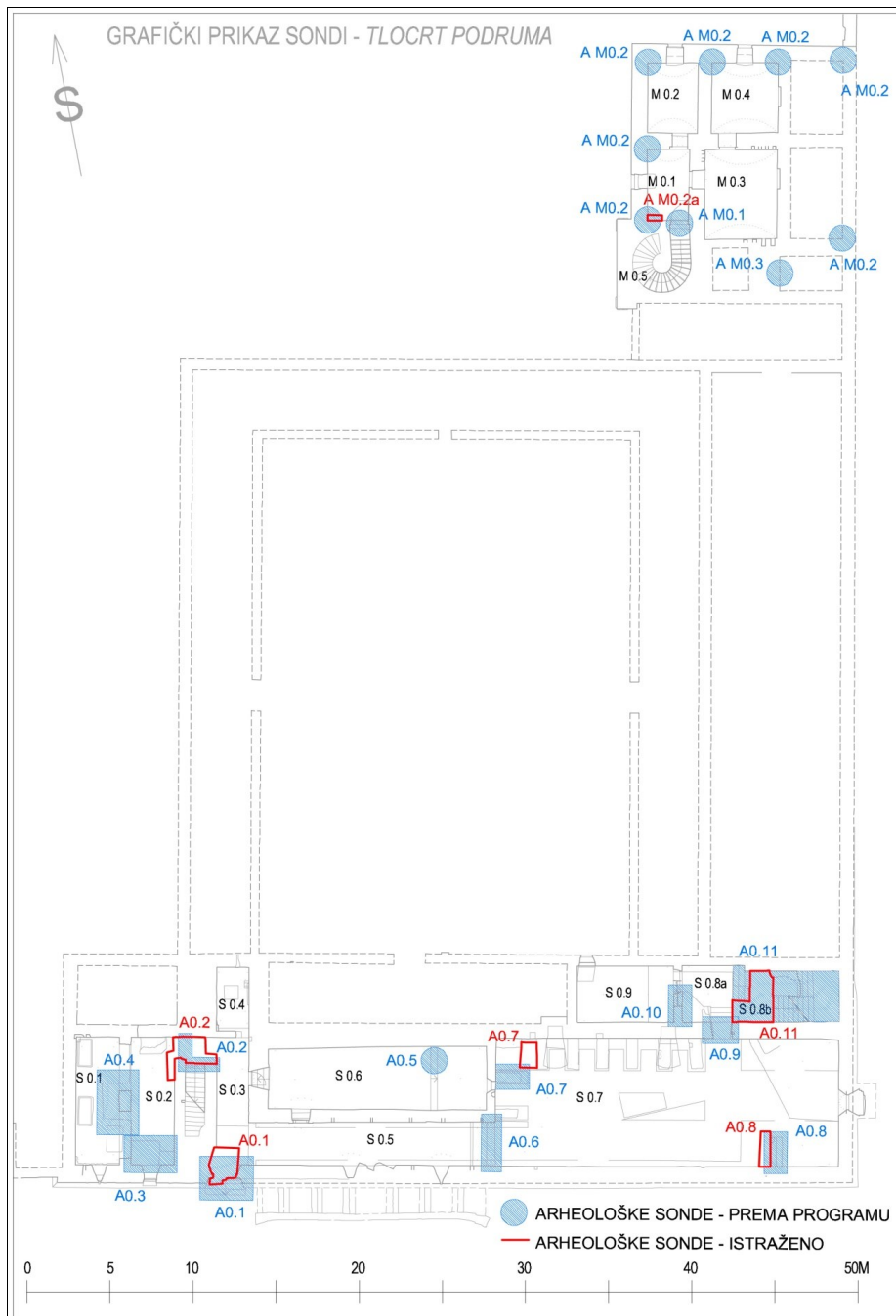
Otvoren je niz sondi duž zapadnog krila i prolaza koji ga povezuju sa samostanskim vrtom, s ciljem utvrđivanja protezanja porušenih zidova ovog krila, definiranja izvornih pozicija vrata te načina temeljenja ziđa. Evidentirani su odvodni kanali, ostaci poprečnih zidova prostorija i njihovi temelji, ostaci podnica prostorija te potez ranije šetnice i podzida, podrumске prostorije nisu utvrđene. Uz sjeverna je vrata evidentiran G 86 i raniji zid koji se podvlače pod zidove zapadnog krila te su zbog toga samo djelomično istraženi. U grobu je pronađeno nekoliko sitnih nalaza koji, kao i sam položaj groba koji se podvlači pod zidove samostana, upućuju na dataciju u razdoblje kasne antike i ranog srednjeg vijeka. Ostatak pristupnog stubišta vrta evidentiran je u sondi ispred kuhinje. U sondama uz vanjski zid mlinice, koje su nastavak ranijih istraživanja, definirana je cisterna, presvođena otpadna jama, ostaci ranosrednjovjekovne arhitekture te grobovi bez grobne arhitekture. U ovom stupnju istraženosti nije moguće utvrditi funkciju evidentiranog ranosrednjovjekovnog ziđa, no hidraulična žbuka kojom su ožbukani zidovi upućuje na zaključak da je prostor možda služio za pohranu tekuće tvari.

Ispred istočnog pročelja otvorene su sonde ispred samog ulaza te oko oborinskih vertikala. Bilo je predviđeno utvrditi postojanje tragova skalina i podrumskih prozora ispred ulaza te izvornu kotu popločenja. Pronađen je ostatak izvornog kamenog popločenja, no tragovi skalina i prozora podruma nisu utvrđeni.

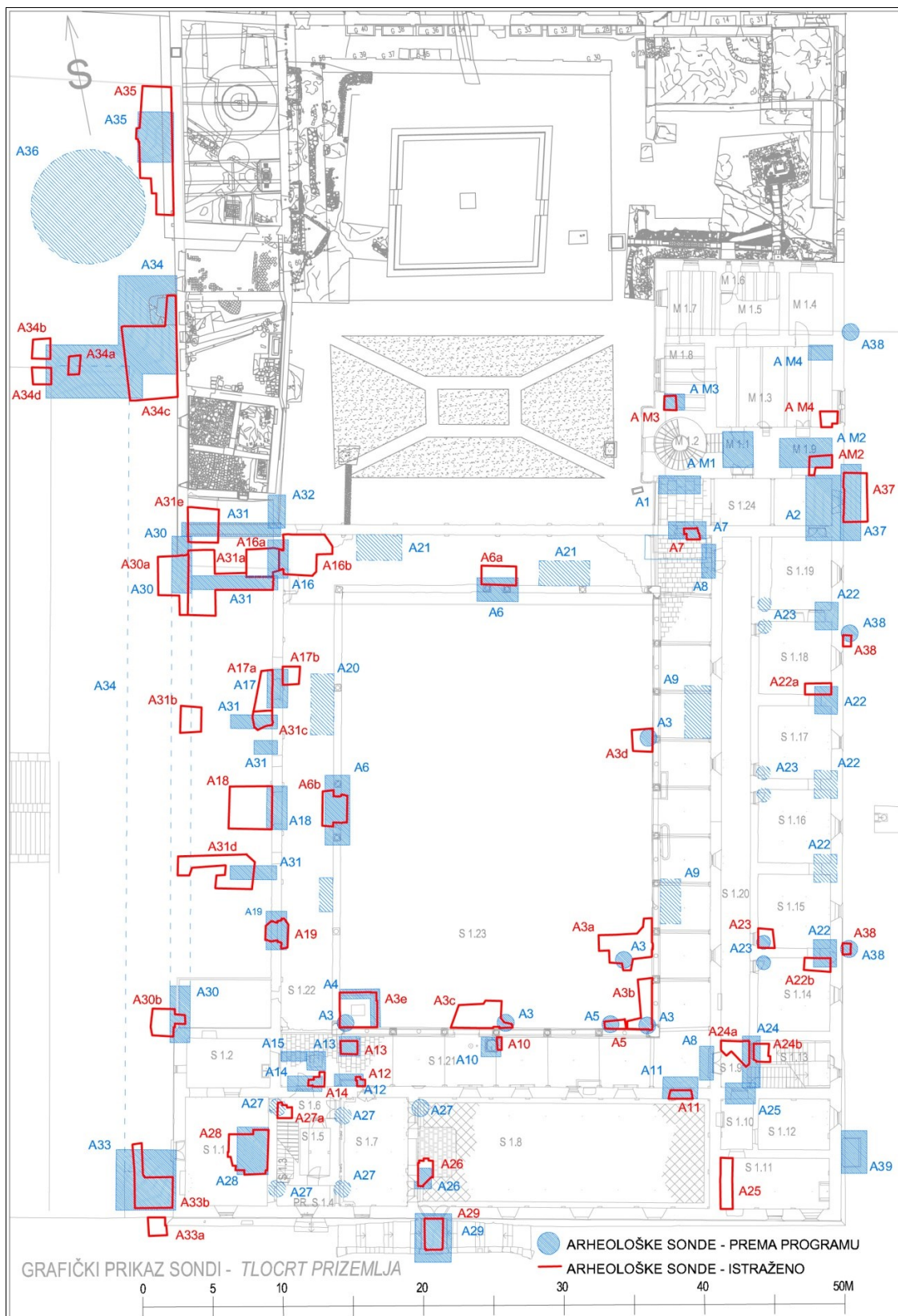
U prizemlju Maksimilijanove rezidencije istraživana je niša u predvorju, s ciljem utvrđivanja postojanja podrumskih prostorija. Podrumске prostorije nisu utvrđene. U prizemnim prostorijama unutar rezidencije istraživalo se s ciljem utvrđivanja odnosa zidova prostorija, za koje je utvrđeno da su spojeni. Nije utvrđena svodna konstrukcija podruma.

U istraživanjima su utvrđeni mnogobrojni elementi arhitekture gotičko-renesansnog samostana, a i potvrđeno je već poznato postojanje ranije arhitekture i faze ukapanja koje je moguće pripisati kasnoantičkoj i ranosrednjovjekovnoj fazi života na lokalitetu. U 33 sonde pronađen je pokretni

arheološki materijal većinom u nasipima, a radi se o keramici, metalu, staklu, kosti, imbreksima i tegulama te kamenoj plastici koje možemo datirati u široko vremensko razdoblje od prapovijesti, preko kasne antike i ranog srednjeg vijeka pa do novog vijeka. nalazi potvrđuju kontinuitet života na otoku od prapovijesti do danas, bez obzira što su uglavnom pronađeni u nasipima.

Slika 8. Grafički prikaz istraženih sondi i sondi prema programu 2019. god. – tlocrt podruma

Slika 9. Grafički prikaz istraženih sondi i sondi prema programu 2019. god. – tlocrt prizemlja

Tipovi keramike s premazom

Ovaj se rad bavi tipovima keramike s premazom čije su glavne vrste keramika s prozirnom olovnom glazurom (*invetriata*), keramika s engobom (*engobiata*) te keramika s neprozirnom kositrenom glazurom (*smaltata* ili *majolika*). Ove su tri skupine osnovni tipovi keramike koji se pojavljuju na našem lokalitetu kao i na kasnosrednjovjekovnim i novovjekovnim lokalitetima uopće. U ovom ćemo dijelu rada reći nešto više o postanku tih tipova, njihovoj pojavi na europskom tlu te njihovim proizvodnim procesima.

Slika 10. Peć u pogonu. Piccolpasso, *Li tre libri dell'arte del vasaio*, polovica 16. st.

Invetriata je keramika prekrivena jednostavnom prozirnom olovnom glazurom (*vetrina*) koja može biti bezbojna ili kolorirana. Korištenje glazure za premazivanje posuda pojavljuje se na Bliskome istoku u 9. stoljeću, a do kraja 11. stoljeća islamska se keramika proširila po cijelom

Mediteranu.⁷⁶ Vetrina nastaje zagrijavanjem smjese kvarcnog pijeska, mljevenog alkalnog stakla te olovnog oksida, čija je funkcija sniženje točke tališta silikata. Ta smjesa tijekom pečenja vetrificira, odnosno postaje staklasta.⁷⁷ Proizvodni proces svih vrsta glazirane keramike detaljno je opisan u djelima Cipriana Piccolpassa iz 16. stoljeća *Li tre libri dell'arte del vasaio*. Proces je započinjao pročišćavanjem gline koja se zatim oblikovala na nožnom lončarskom kolu ili u kalupu te sušila. Nakon sušenja posuda se pekla 12-24 sata na 900 do 1000 °C. Jednom pečeni proizvod naziva se biskvit (*biscotto*), biskvit se zatim glazirao te pekao po drugi put na 900 °C.⁷⁸ Rezultat je prozirni, vodonepropusni i sjajni površinski film. Kolorirana glazura dobiva se dodavanjem određenih metalnih oksida, najčešće bakra ili željeza, što rezultira prozirnom, žutosmeđe odnosno zeleno obojanom glazurom. Kolorirane glazure pojavljuju se od 12.-13. stoljeća.⁷⁹ Invetriata je tipična srednjovjekovna keramika za svakodnevnu upotrebu – kuhinjsko posuđe za kuhanje na ognjištu ili pohranu namirnica, ali i jeftinije stolno posuđe za serviranje i konzumiranje hrane i pića. Posude su obično samo djelomično prekrivene glazurom, dno je gotovo uvijek nepremazano. Posude za držanje tekućine (bokali, kupe, čaše) redovito imaju glaziranu unutrašnjost, dok je vanjska površina često bez premaza. Invetriata obično nije ukrašena, no ponekad može imati plastične dekorativne detalje oblikovane iz mase stijenke ili aplicirane. Rjeđe se pojavljuje jednostavan ukras izveden urezivanjem ili utiskivanjem, ponekad i slikanje ili prskanje engobom.⁸⁰

Krajem 12. stoljeća u Italiji se pojavljuju nove tehnologije izrade stolnog posuđa. Uvode se dvije nove metode premaza s dvostrukim pečenjem: s neprozirnim kositrenim premazom te s engobom i olovnom glazurom. Smatra se da su obje tehnologije vjerojatno potekle iz orijentalnog islamskog svijeta, no proširile su se i razgranale samostalno, a početak njihova širenja na Zapad datira se u kasno 10. stoljeće. Premazivanje kositrenim premazom (*smalto stannifero*) koristi se na islamskim područjima Zapada (Magreb, Španjolska), dok se premazivanje engobom (*ingobbio*) i prozirnom olovnom glazurom primjenjuje na istočnom Mediteranu (na bizantskim, a kasnije i islamskim područjima).⁸¹ Produkcija glazirane keramike se u Španjolskoj pojavljuje od 11. stoljeća. Glavni

⁷⁶ Gusar (2010): 23

⁷⁷ Bradara (2012): 18

⁷⁸ Gusar (2010): 26

⁷⁹ Zglav-Martinac (2004): 35

⁸⁰ Zglav-Martinac (2004): 35

⁸¹ Zglav-Martinac (2004): 33

proizvodni centar poznate lustro majolike u 13. i 14. stoljeću je Malaga, a krajem 14. stoljeća primat preuzima Manises.⁸²

Engobiata je keramika djelomično ili potpuno prekrivena *engobom*, odnosno tankim slojem vodene otopine fine bijele gline – kaolina, koja pri pečenju *ne* vetrificira. Takva je površina pogodna za ukrašavanje urezivanjem (grafito) i/ili slikanjem. Engobirana keramika može biti monokromna (neukrašena), oslikana (*dipinta*) ili gravirana (*graffita*). Prije prvog pečenja keramika se premazuje engobom i eventualno urezuje. Nakon prvog pečenja može se i oslikati, nakon čega se finalno premazuje olovnom glazurom i peče po drugi put. Engobirana keramika se u Italiji najranije proizvodi Savoni, početkom 13. stoljeća, a pretpostavlja se da se u isto vrijeme pojavila i u Veneciji, no za to nema potvrda prije sredine stoljeća. Zanimljiv je podatak da je za većinu sjevernotalijanskih centara, osim Savone, potvrđena proizvodnja samo jednog od ova dva tipa keramike, ili engobiate ili smaltate.⁸³

Monokromna engobiata je keramika premazana bijelim kaolinskim premazom (engobom) i prozirnom koloriranom olovnom glazurom, najčešće žutosmeđe ili zelene boje. **Slikana engobiata** je keramika oslikana nakon nanošenja engobe, a prije nanošenja glazure. Najčešća je bikromija žute i zelene, a u kasnijim se razdobljima dodaju i druge boje. **Grafita** je vrlo popularna podvrsta engobiate, ukrašena urezivanjem motiva po engobiranoj površini, čime se tanjom i/ili širom alatkom uklanja površinski sloj engobe. Posuda se potom eventualno doslikava te prekriva bezbojnom ili koloriranom glazurom te peče po drugi put. Rezultat je urezani ukras koji dobiva na kontrastu svjetlijom bojom vanjske engobirane površine i tamnijom bojom srži stijenke. Podrijetlo i širenje ove tehnike dovodi se u vezu s razvojem trgovačkog prometa između Dalekog istoka i Zapada. Prapočetkom ove tehnike smatra se sjevernokineska grafito produkcija druge polovice 7./8. stoljeća.⁸⁴ U 9. i 10. stoljeću se u istočnoj Perziji počinje koristiti engoba kao podloga za graviranje ornamenata.⁸⁵ S vremenom se razvija u autonomnu tehniku ukrašavanja te se trgovačkim putovima širi iz istočne Azije prema Zapadu. Posredstvom zemalja Bliskoga istoka, Male Azije i Bizanta, ova je tehnika u ranom srednjem vijeku prihvaćena najprije u Italiji, a zatim i u ostalim europskim zemljama. Najraniji nalazi grafito keramike u Italiji pronađeni su u Veneciji

⁸² Gusar (2010): 23

⁸³ Zglav-Martinac (2004): 32, 33

⁸⁴ Zglav-Martinac (2004): 39

⁸⁵ Gusar (2010): 61

te potječu iz druge polovice 12. odnosno s početka 13. st. što odgovara vremenu pojačanih veza između Bizanta i Venecije. Bizantska se grafita uvozi, te se kopira na venecijanskom području, no u 13. st. se pojavljuju i počeci autonomne grafito produkcije, koja već u 14. st. doseže visoku kvalitetu.⁸⁶ U kasnom razdoblju grafito proizvodnje, krajem 16. i tijekom 17. st., ukras postaje nespretnan i deformiran. U tom se vremenu gase centri s područja Venecije i obalnog pojasa Veneta, a razvijaju se novi centri u zaleđu.⁸⁷

Smaltata je keramika prekrivena majoličkim premazom (*smalto*) nastalim zagrijavanjem olovne glazure u koju je dodan zamučivač – kositar, što rezultira kvalitetnim, bijelim i neprozirnim premazom, čija gustoća i prozirnost ovise o količini dodanog kositra. Takav je premaz dobra podloga za slikanje bojama dobivenim od metalnih oksida (mangana, željeza, bakra, kobalta itd.). Glavni sastojak ove smjese, kositar, dosta je rijedak i skup, što uvjetuje i višu cijenu finalnog proizvoda. Smatra se da se tehnika smaltature proširila iz islamskog svijeta u Europu. Od 13. stoljeća, osim u islamskim zemljama, proizvodi se i u nekim centrima južne Italije i Sicilije, dijelovima kršćanske Španjolske, južne Francuske te područjima srednje i sjeverne Italije. Prema trenutačnim spoznajama proizvodnja smaltate se u Italiji najprije pojavljuje u Apuliji, između kraja 12. i početka 13. stoljeća, zatim na Siciliji u Geli tijekom prve polovice 13. st., dok se na sjevernijim područjima Apeninskog poluotoka pojavljuje najprije u Pisi, u vremenu između 1210. i 1230. godine.⁸⁸ **Smaltata** ima poseban proizvodni proces koji se odvija u dvije faze: nakon oblikovanja posuda se peče prvi put, čime se dobiva biskvit, koji se zatim prekriva majoličkim premazom. Ta se smjesa upija u poroznu površinu biskvita formirajući lagani film, na koji se potom slika ukras. U oslikavanju se koriste se crno-ljubičasta, žuta, zelena i plava boja, a dobivaju se mljevenjem oksida mangana, željeza, bakra i kobalta. Posuda se potom eventualno prozirno glazira te peče po drugi put, nakon čega se dobije jasan ukras na sjajnoj, bijeloj, vodootpornoj podlozi.⁸⁹

Kao što je već rečeno, ova se tehnologija u Italiji najprije pojavljuje u Pisi i u Apuliji, područjima koja su otvorena prekomorskim kontaktima. Iako gotovo istovremene, razlikujemo sjevernotalijansku i južnotalijansku produkciju rane majolike prema morfološkim i dekorativnim

⁸⁶ Zglav-Martinac (2004): 39

⁸⁷ Zglav-Martinac (2004): 40

⁸⁸ Zglav-Martinac (2004): 32, 36

⁸⁹ Bradara (2012): 19

značajkama, radi čega se i označavaju dvama različitim terminima: *arhajska majolika* i *protomajolika*. Arhajska se majolika od 13. do početka 15. st. proizvodi u središnjoj i sjevernoj Italiji, a najraniji centar je Pisa, gdje se pojavljuje 1210. – 1230. U ovoj skupini pojavljuju se otvorene i zatvorene forme, dekorirane smeđom i zelenom bojom. Od početka 14. st. se u središnjoj Italiji, u Emiliji Romagni, pojavljuje i mlađa inačica, tzv. plava arhajska majolika (*maiolica arcaica blu*). Ona supostoji sa onom starijom, od koje se razlikuje po paleti boja oslika, u kojoj se, uz postojeću smeđu, zelena zamjenjuje plavom bojom. Za sada pojava tehnike smaltature na području Emilie Romagne i nizine rijeke Pad nije potvrđena prije sredine 13. st.⁹⁰ Protomajolika se proizvodi u južnoj Italiji i na Siciliji od kraja 12. ili početka 13. do 15. stoljeća. Glavni proizvodni centri su u Apuliji (Lucera, Brindisi), Kampaniji (Napulj) i na Siciliji (Gela, Agrigent, Sirakuza, Caltagirone). Za protomajoliku je karakteristično da su zatvoreni oblici posuda rijetki, te da su posude otvorenog tipa smaltom premazane samo iznutra, dok je vanjska strana ostavljena bez premaza. Boje korištene za ukrašavanje ovise o centru proizvodnje, a pojavljuju se smeđa, žuta, zelena, plava i ljubičasta, s time da su najčešće kombinacije smeđe i žute sa zelenom ili plavom bojom. Iz južne Italije i Sicilije, protomajoliku su širili trgovci iz Pise, Genove i Venecije, ali je ostala egzotičan proizvod, toliko da je bila izložena na pročeljima crkava, posebno na teritoriju Pise.⁹¹

U Španjolskoj se početke tehnike smaltature ubicira na obalu između Barcelone i Valencije, gdje je ranije cvala španjolsko-arapska produkcija keramike.⁹² Proizvodnja glazirane keramike u Španjolskoj se pojavljuje od 11. stoljeća, no nije točno poznato kada počinje proizvodnja lustro keramike. Glavni proizvodni centar poznate *hispano-maurske* lustro majolike u 13. i 14. stoljeću je Malaga, a od kraja 14. stoljeća Manises i Paterna kraj Valencije.⁹³ Keramička se produkcija tog područja čitavom tadašnjem svijetu nametnula svojom kvalitetom, a visoku reputaciju i cijenu stekla je poglavito zbog toga što se radi o posebnoj vrsti majolike koja je površ smalta ukrašavana metalnim lustrom (*lustro metallico*).⁹⁴ Metalni lustro je tehnika ukrašavanja koja potječe iz 9. stoljeća i porijeklom je sa Srednjeg istoka. Tipična je za islamsku srednjovjekovnu keramiku, a

⁹⁰ Zglav-Martinac (2004): 36, 53-54

⁹¹ Whitehouse (1980): 78-80; Riavez (2000): 444-445, 448

⁹² Zglav-Martinac (2004): 54

⁹³ Gusar (2010): 23, 190

⁹⁴ Zglav-Martinac (2004): 67

preko Španjolske zaživjela je i u Europi.⁹⁵ Hispano-maurska majolika svojim bogatim dekorativnim kompozicijama i kombinacijama koblatnoplave boje i lustruma predstavlja spoj islamske i kršćanske kulture. Proizvodni proces ove vrste majolike kompliciraniji je od talijanske majolike i zahtijeva tri pečenja. Nakon što je posuda oslikana i pečena po drugi put, oslikava se lustrom te peče po treći put na nižoj temperaturi i uz redukcijsku atmosferu. Lustru boja nastaje zagrijavanjem oksida bakra i srebra uz dodatak sumpora, u što se nakon hlađenja dodaje vinski talog. Raniji lustro koji ima veće postotke zlata i srebra svjetlije je boje, dok je onaj kasniji, s većim postotkom bakra, tamnije, rumenosmeđe boje.⁹⁶ Oblici su uglavnom otvoreni, najčešće zdjele i poluloptaste zdjelice s ili bez dvije vodoravne trokutaste ručke, te plitki i duboki, zdjelasti tanjuri. Karakteristično je da su posude izrađene od svijetlorumene gline sa svjetlijim površinskim slojem.⁹⁷ Izvoz španjolske keramike po Mediteranu počinje tijekom 14., a vrhunac doseže u 15. stoljeću.⁹⁸ Budući da je vrlo skupocjena i luksuzna dostupna je manjem broju ljudi.

Tipološko-stilska analiza glazirane stolne keramike iz gotičko-renesansnog samostana na Lokrumu

Uz arhitektonske ostatke iz razdoblja srednjeg i novog vijeka, tijekom arheoloških istraživanja 2019. godine pronađena je i velika količina pokretnog arheološkog materijala, poglavito keramike (940 ulomaka), koja pripada širokom vremenskom rasponu od prapovijesti do 20. stoljeća. Za ovaj je rad odabran keramički materijal koji pripada glaziranoj stolnoj keramici od vremena prijelaza 13. na 14. pa do 17. stoljeća. Materijal je podijeljen u tri glavne grupe, sa svojim podtipovima, s obzirom na tehnološku izvedbu i stil ukrašavanja: *invetriata* (neukrašena i slikana), *engobiata* (neukrašena, slikana i gravirana) te *smaltata* odnosno majolika. Za svaku će se grupu izdvojiti i posebni stilovi ukrašavanja koji su indikativni za atribuciju i dataciju materijala. Zbog dugog i konstantnog aktivnog života s relativno čestim arhitektonskim intervencijama tijekom srednjeg i novog vijeka, arheološki se slojevi na ovom lokalitetu najčešće sastoje od nasipa s materijalom od prapovijesti do novoga vijeka te nisu od koristi za vremensko determiniranje nalaza. Posude su

⁹⁵ Gusar (2010): 23

⁹⁶ Zglav-Martinac (2004): 67-68

⁹⁷ Zglav-Martinac (2004): 70

⁹⁸ Gusar (2010): 190

generalno poprilično fragmentirane, ulomci su malih dimenzija, pa se tek nekoliko ulomaka moglo zalijepiti.

Među analiziranim materijalom prisutna je invetriata ili keramika s olovnom glazurom (**kat. 1-6**) među kojom se pojavljuje i slikana invetriata (**kat. 6**). Slijedi skupina engobirane keramike koja je prisutna s neukrašenom ili monokromnom (**kat. 7-12**), slikanom (**kat. 13-18**), i graviranom (**kat. 19-34**) varijantom. Posljednja je grupa keramika s neprozirnom kositrenom glazurom, odnosno majolika ili smaltata (**kat. 35-60**), a razlikujemo primjerke španjolske (**kat. 58-60**) i talijanske produkcije (**kat. 35-57**), unutar koje se pojavljuju razni dekorativni stilovi. Većina keramičkog materijala vrlo je fragmentirana te su nam sačuvani samo sitni ulomci posuda, koji su u velikom broju slučajeva radi svoje veličine, a ponekad i zbog stanja premaza, nepodobni za analizu. Također, budući da se većina slojeva na lokalitetu sastoji od raznih nasipa u kojima je srednjovjekovni i novovjekovni materijal izmiješan ponekad i s prapovijesnim, onemogućeno nam je uspostavljanje relativne kronologije na temelju slojeva. U ovom radu nisu obrađeni svi pronađeni primjerci, već je pri obradi izvršena selekcija najzanimljivijih stilskih tipova i oblika.

Invetriata

Invetriata je najjednostavnija vrsta glazirane keramike, koja je premazana slojem prozirne, bezbojne ili kolorirane olovne glazure. Glazura posudu čini vodonepropusnom, a najčešće je kolorirana žutosmeđe ili zeleno. Olovno glazirana keramika može pripadati kuhinjskom ili stolnom posuđu, a ponekad može biti ukrašena. Ovaj rad obuhvaća primjerke stolnog posuđa (**kat. 1-5**) u rasponu od kraja 13. ili početka 14. do početka 17. stoljeća. Gotovo svi ulomci pripadaju neukrašenoj varijanti, dok su rijetki ukrašeni slikanjem. Posude su rađene od fine pročišćene gline, a pojavljuju se razni oblici otvorenih i zatvorenih tipova posuda koje je često teško točno definirati zbog male veličine fragmenata, što otežava precizniju kronološku determinaciju. Za analizu su izdvojeni specifični tipovi ili posebni oblici.

Jedan od najranijih primjeraka stolnog posuđa je ulomak (**kat. 1**) posude zatvorenog tipa sa zelenom glazurom. Radi se o tankom ulomku stijenke izrađenom od sivkaste gline, na kojemu se s vanjske strane javljaju nizovi vodoravnih blago istaknutih reljefnih linija. Ulomak pripisujemo skupini *Metallic Ware*, koja se proizvodila u južnoj Italiji krajem 13. i početkom 14. stoljeća,⁹⁹ a

⁹⁹ Gusar, Vujević (2016): 124

čiji se izvoz na istočni Mediteran pretpostavlja preko Venecije.¹⁰⁰ Posuđe ove vrste na našoj je obali pronađeno u Splitu¹⁰¹ te u Zemuniku Donjem¹⁰², a najčešće se pronalaze zatvoreni oblici posuda, bokali i amfore, koji često na predjelu vrata ili ispod njega imaju reljefne linije. Jednostavnoj neukrašenoj invetriati pripadaju ulomci zatvorenih tipova posuda poput trbušastog lončića (**kat. 2**), boce (**kat. 3**) i bokala s izlivnikom (**kat. 4**). Ulomak lončića (**kat. 2**) malih dimenzija izrađen je od tamnosmeđe do narančastosmeđe gline s primjesama te je premazan zelenkastom ili žućkastom glazurom iznutra i preko oboda. Radi se o ulomku tijela s obodom bez ruba koji se izvija prema van, profiliranim ramenom i trbuhom. S obzirom na male dimenzije posude i otvora, vjerojatno se radi o posudi za čuvanje mirodija ili soli. Takve se posude malih dimenzija u literaturi nazivaju *microvasseti*. Proizvodile su se na području sjeverne i srednje Italije, a najčešće se datiraju u 16. i 17. stoljeće.¹⁰³ Ulomak boce (**kat. 3**) višestruko profiliranog vrata s ramenom izrađen je od okernarančaste gline i glaziran samo izvana. Predio vrata odnosno grla boce premazan je debljim slojem smeđe glazure, tijelo je premazano tanjim slojem prozirne glazure, dok je prijelaz vrata u tijelo ostavljen bez premaza. Ulomak datiramo u kraj 16. i početak 17. stoljeća. Ulomci većeg bokala s izlivnikom (**kat. 4**) izrađeni su od okernarančaste gline i premazani žutosmeđom glazurom s obje strane. Radi se o ulomku tijela s ostatkom cilindričnog izlivnika te tri ulomka uspravnog oboda s blagim rebrastim zadebljanjem koji se ne spajaju, a na jednom je ostatak spoja ručke. Dio vrata ispod ručke nema premaz. Bokali s cilindričnim izljevom pojavljuju se od 15. do 17. stoljeća na prostoru Padske nizine.¹⁰⁴ Ove ulomke datiramo u period 16. i 17. stoljeća. Od otvorenog tipa posuda izdvojili smo ulomak zdjelice (**kat. 5**). Radi se o ulomku dna zdjelice sa štitastim ispupčenjem koji je izrađen od crvenonarančaste gline i premazan lješnjaksmeđom glazurom. Na ulomku je vidljiv otisak trokrakog distancijatora, a glazirana je i donja strana dna. Posudu datiramo u 16. stoljeće. Zanimljiv je podatak sačuvan u Statutu lončara *Capitolare artis scutelarium* gdje se odlukom iz 1303. zabranjuje cjeloviti premaz posuda, a pogotovo dna na kojem su najčešće vidljiva razna oštećenja nastala tijekom izrade.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Riavez, Saccardo (2006): 250

¹⁰¹ Delonga et al. (2014): kat. 120-122

¹⁰² Gusar, Vujević (2016): T. 1:3

¹⁰³ Gusar (2010): 53

¹⁰⁴ Bradara (2012): 41, 42

¹⁰⁵ Gusar (2010): 36

Oslíkana invetriata je keramika kod koje je ukras slikan direktno na biskvit, nakon čega je posuda premazana olovnom glazurom. Na lokalitetu je prisutna s vrlo malim brojem ulomaka. Ulomak dna zdjelice (**kat. 6**) izrađen je od fino pročišćene crvenonarančaste gline s blagom primjesom tinjca. Iako je ulomak oštećen razvidno je da se radi o prstenastom dnu sa štitastim ispupčenjem (*umbonato*). Od dekoracije se sačuvala samo jedna vitica slikana smeđom bojom, a posuda je iznutra i izvana prekrivena bezbojnom ili smečkastom glazurom. Moguće je da pripada ranijoj tipologiji iz 13./14. stoljeća ali isto tako može pripadati i kasnijem periodu kraja 15. i 16. stoljeća, kao i prethodni ulomak dna zdjelice (**kat. 5**). Zdjelice s prstenastom nožicom i štitastim ispupčenjem izrađene od crvene gline, premazane žutosmeđom glazurom i ukrašene jednostavnim tamnosmeđim motivima u središtu dna, javljaju se u Venetu od druge polovice 13. do treće četvrtine 14. stoljeća te su uglavnom pronađene u samostanskim kompleksima. Na istočnojadranskoj obali nalazi tog tipa registrirani su u Slteniji u Piranu, te u Hrvatskoj u Rovinju, Splitu i Zadru.¹⁰⁶

Nalazi glazirane keramike koji pripadaju invetriati prisutni su od vremena 13./14. do 17. stoljeća. Dominiraju kasnije produkcije, posebno kraja 16. i početka 17. stoljeća. Nisu primijećeni ulomci neukrašene invetriate koji pripadaju ranijim produkcijama, no to ne znači i da nisu prisutni na lokalitetu. Velika fragmentiranost ulomaka te poremećenost arheoloških slojeva koji se često i sastoje od raznih nasipa, s materijalom u rasponu od prapovijesti do novog vijeka, otežavaju prepoznavanje ranijih produkcija neukrašene invetriate, a s istim ćemo se problemom susresti i kod analize neukrašene engobiate. Većinu nalaza invetriate čini kuhinjsko posuđe koje nije dijelom ove analize te jednostavnije stolno posuđe, a prisutni su i rjeđi oblici poput boca, bokala s izlivnikom i posuda malih dimenzija. Ova vrsta spada u proizvode jednostavne izrade što uvjetuje njihovu nižu cijenu, radi čega su dostupni široj populaciji, a u upotrebi se zadržavaju dosta dugo, bez obzira na promjene u ukusu.

Engobiata

Engobiata je keramika premazana slojem svijetle gline – engobe, koji se nanosio na biskvit te se mogao dodatno gravirati i/ili oslikati, nakon čega se nanosila olovna glazura. Na ovom je lokalitetu

¹⁰⁶ Usp. Gusar (2010): 43, 44, bilj. 180, kat. 39-43; Bradara, Saccardo (2007): kat. 30; Zglav-Martinac (2004): kat. 11-12

engobiata (**kat. 7-34**) zastupljena u svojoj neukrašenoj, odnosno monokromnoj varijanti (**kat. 7-12**), kao i varijantama ukrašenim slikanjem (**kat. 13-18**) i graviranjem (**kat. 19-34**).

Neukrašena engobirana keramika

Neukrašena odnosno monokromna engobiata (**kat. 7-12**) pojavljuje se u raznim oblicima stolnog posuđa svakodnevne upotrebe. Prisutne su zatvorene i brojne otvorene forme. Posude su engobirane te glazirane prozirnom, bezbojnom ili koloriranom olovnom glazurom, najčešće žutosmeđe ili zelene boje. Budući da se često radi o vrlo malim fragmentima posuda, teško je determinirati specifične oblike koji bi pomogli u kronološkoj determinaciji.

Jednostavna monokromna engobiata na lokalitetu je prisutna većim brojem ulomaka, najviše otvorenih formi, poglavito zdjelica raznih oblika (**kat. 7-9**), prisutni su i tanjuri (**kat. 10**), a od rjeđih se oblika pojavljuju podmetači (*sottocoppe*) (**kat. 11**). Prvi ulomak zdjelice (**kat. 7**) izrađen je od narančaste gline te premazan lješnjaksmeđom glazurom. Radi se o ulomku bikoničnog tijela i relativno niskog uspravnog oboda sa stanjenim i zaobljenim rubom koji se blago izvija prema van. Drugi je ulomak zdjelice (**kat. 8**) izrađen od narančaste gline te premazan žutosmeđom *lionata* glazurom. Radi se o manjoj bikoničnoj zdjelici niskog i uspravnog oboda koji je blago zakošen prema van, rub je stanjen te na vrhu ima maleno zadebljanje. Analogije u obliku za ova dva tipa zdjelica pronalazimo među materijalom 15. i 16. stoljeća benediktinskog samostana S. Antonio in Polesine u Ferrari (Emilia-Romagna).¹⁰⁷ Treća je zdjelica (**kat. 9**) premazana žutozelenom glazurom, a izrađena je od okernarančaste gline. Zdjelica je također bikonična, no stijenka joj se lomi u donjem dijelu tijela, što je i naglašeno žlijebom, a rub je blago stanjen i zaobljen te zakošen prema van. Datiramo je u kraj 16. i početak 17. stoljeća. Ulomak plićeg tanjura (**kat. 10**) izrađen je od oker gline te iznutra i preko ruba premazan engobom i žutom glazurom s rijetkim zelenim točkicama. Radi se o ulomku tijela i oboda s blago zadebljanim i zaobljenim rubom koji je s unutarnje strane naglašen plitkim žlijebom. S obzirom na profilaciju i fakturu mogli bismo ga datirati u vrijeme 15. i 16. stoljeća. Među monokromnom engobiatom pronalaze se i žutosmeđe glazirani podmetači (*sottocoppe*). Ulomak (**kat. 11**) pripada podmetaču ali se formom razlikuje od ostalih podmetača pronađenih na lokalitetu, koji su u pravilu plitki, dok je ovaj primjerak nešto dublji i blago u obliku krnjeg stošca. Izrađen je od oker keramike, a s ravnog dna uzdiže se uspravni zaobljeni obod u visini od 2,5 cm. Na glazuri je vidljiv otisak trokrakog distancijatora. Oblikom je

¹⁰⁷ Usp. Guarnieri (2006): Fig. 8: 22, 27-29

blizak podmetačima iz S. Antonio in Polesine, iako su ti primjerci uglavnom visine od 1,5 do 2 cm.¹⁰⁸ Usporedni materijal koji se datira krajem 16. i početkom 17. stoljeća nalazimo u Italiji u Emiliji Romagni i Venetu¹⁰⁹, a u Hrvatskoj se nešto razvijenije forme od naše pojavljuju u Splitu i Zadru.¹¹⁰ Pronađen je još jedan ulomak neukrašenog podmetača koji je oblikom bliži graviranom primjerku **kat. 33**. (Slika 11: 2) Podmetači ili sottocoppe su obično kružne posude u obliku tanjurića ravnog dna s povišenim gornjim krajem. Mogu biti zeleno, žuto ili prozirno glazirani, a najčešće se pojavljuju u neukraшеноj engobiranoj varijanti te su karakteristični za kasno 16. i 17. stoljeće.¹¹¹ Na lokalitetu su prisutni u engobiranoj neukraшеноj i graviranoj varijanti. Od zatvorenih formi izdvojili smo ulomak (**kat. 12**) cilindrične stijenke premazan djelomično engobom, a djelomično zelenom glazurom. Izrađen je od svijetlonarančaste do sive gline u unutrašnjosti te sadrži primjesu tinjca. Datiramo ga u kraj 16. i početak 17. stoljeća.

Slika 11. *Sottocope* odnosno podmetači pronađeni u istraživanjima 2019. g.; ul. 1 i 2 pripadaju monokromnoj engobiati, a ul. 3 grafiti.

¹⁰⁸ Librenti, Vallini (2006): 206-208, Fig. 13: 44-46

¹⁰⁹ Saccardo (1993): T. 2: 9

¹¹⁰ Gusar (2010): 50-51, kat. 77; Librenti, Vallini (2006): 206-208, Fig. 13; Zglav-Martinac (2004): 78, kat. 295

¹¹¹ Gusar (2010): 50, 60

Među ulomcima monokromne engobiate dominiraju razni oblici zdjelica, ali se pojavljuju i tanjuri i rjeđe forme poput podmetača. Zamijećen je poprilično malen broj ulomaka zatvorenih formi u odnosu na otvorene. Posude su najčešće žutosmeđe glazirane. Pojavljuje se materijal od 15. i 16. stoljeća, no najveći dio građe pripada prijelazu iz 16. u 17. stoljeće. Ranije produkcije nisu primijećene, no kao što smo to već pojasnili u analizi neukrašene invetriate, to ne mora nužno značiti i da nisu prisutne na lokalitetu. Ova vrsta također spada u jednostavne, a time i jeftinije proizvode dostupne široj populaciji.

Slikana engobirana keramika – dipinta

Engobirana keramika ukrašena slikanim ornamentom na lokalitetu se pojavljuje u manjoj količini (**kat. 13-18**), a zastupljeni su i otvoreni i zatvoreni oblici stolnog posuđa. Ranije produkcije slikane engobiate 13. i 14. stoljeća koje pripadaju skupini luksuznijih glaziranih proizvoda tog vremena nisu prisutne. Pojavljuju se u kasnijem razdoblju od kasnog 15. i 16. stoljeća, kada ova vrsta postaje dostupna široj populaciji.¹¹²

Prvi je primjer ulomak trbušastog bokala (**kat. 13**) rađen od crvenonarančaste keramike, engobiran, oslikan i glaziran izvana do ispod trbuha. Dekoraciju čine vertikalni potezi okeržute i zelene boje. U Zadru i Splitu se pojavljuju bokali slične fature i dekoracije koji su s prednje strane ukrašeni medaljonom unutar kojeg su zeleni i okeržuti okomiti valoviti potezi kista, a datiraju se u 16. stoljeće.¹¹³ Općenito se slikana engobiata ukrašena potezima okeržute i zelene boje pojavljuju u radionicama Emilije Romagne i Veneta tijekom 15. i 16. stoljeća.¹¹⁴ Navedenom razdoblju vjerojatno pripada i ulomak stijenke bokala (**kat. 14**) od narančaste gline sa zelenim ukrasom na engobi koji je glaziran samo izvana i vjerojatno preko oboda.

Unutar produkcije kasne slikane engobiate kraja 16. i početka 17. stoljeća pojavljuju se različite vrste slikanog ukrasa. Jedna varijanta su posude oslikane plavom bojom. Karakteristične su zdjelice i tanjurići s centralnim ukrasom koncentričnih krugova koji su okruženi stiliziranim viticama i listićima. Obično se pripisuju venetskoj produkciji kraja 16. i početka 17. stoljeća, a u Hrvatskoj su pronađene u Zadru i Splitu.¹¹⁵ Na lokalitetu je pronađen ulomak dna zdjele (**kat. 15**) s ukrasom koncentričnih kružnica unutar kojih se nalazi motiv oka ispunjen zelenom bojom.

¹¹² Gusar (2010): 61

¹¹³ Gusar (2010): 56, 57; kat. 107-110

¹¹⁴ Bradara (2012): 55; Gusar (2010): 57

¹¹⁵ Gusar (2010): 57

Ulomak je izrađen od oker gline te engobiran, oslikan i glaziran samo iznutra. Krajem 16. i u prvim desetljećima 17. stoljeća pojavljuje se i produkcija engobiate s mrljastim (*maculata*) i mramornim (*marmorizzata*) ukrasom. Mrljasti se ukras postizao kapanjem boje ili bacanjem spužve na engobu, dok se mramorni efekt postizao miješanjem pigmenta s engobom. Mrljasti se ukras izvodi u više kombinacija boja među kojima dominiraju zelena i plava, dok se mramorni ukras uglavnom izvodi plavom bojom, a vanjšina posuda može biti siva ili zelena.¹¹⁶ Na lokalitetu je pronađen jedan ulomak (**kat. 16**) posude otvorenog tipa s ukrasom koji vjerojatno oponaša šare u mramoru. Ukras je izveden plavom bojom na bijeloj podlozi i prozirno glaziran, a vanjšina posude je sivoplave boje. Takva je dekoracija popularna u radionicama padanskog područja, a posebno Veneta, Friulija i Emilije Romagne, čiji se proizvodi pronalaze duž istočnojadranske obale.¹¹⁷ Istom razdoblju pripada i ulomak oboda zdjelice (**kat. 17**) koji je horizontalno proširen, zaravnjen i pravokutno postavljen. Izrađen je od svijetle oker gline te engobiran i glaziran iznutra i preko oboda, a ukrašen je slikanjem razlivenim bojama u nijansama smeđe i zelene. Ulomak prstenastog *a ventosa* dna zdjele (**kat. 18**) izrađen je od narančaste do oker gline te engobiran i glaziran samo iznutra. Glazura je zelenkastog tona, a u središtu se vjerojatno nalazi ostatak motiva višestruko ukriženih linija zelene boje. Pripisujemo ga tipu koji može biti ukrašen potezima zelene ili žute boje, a datira se u isti period.¹¹⁸

Analizirani nalazi engobirane oslikane keramike općenito se mogu svrstati u razdoblje od kasnog 15. ili 16. do 17. stoljeća, a brojniji su oni iz kraja 16. i početka 17. stoljeća. Većinom se radi o zdjelicama različitih oblika, dok su bokali rjeđi. Ranije produkcije nisu prisutne, već se pojavljuju u kasnijem razdoblju kada ova vrsta postaje dostupna široj populaciji. Dominiraju proizvodi radionica padanskog područja poput Veneta i Emilije Romagne.

Gravirana keramika – grafita

Proizvodnja gravirane keramike karakteristična je za područje sjeverne Italije, dok se u Marchama, Toscani, Abruzzu, Pugli, Campaniji i Siciliji pojavljuje u manjoj količini.¹¹⁹ Najranije talijanske produkcije grafite pojavljuju se u Savoni (*graffita arcaica tirrenica*) krajem 12. i početkom 13. stoljeća, te u Veneciji (*graffita a spirale e cerchio*, *graffita tipo San Bartolo*) oko sredine 13.

¹¹⁶ Gusar (2010): 57, 58

¹¹⁷ Gusar (2010): 58

¹¹⁸ Bradara, Saccardo (2007): 36

¹¹⁹ Bradara (2012): 63

stoljeća,¹²⁰ a pretpostavlja se i proizvodnja tipa *San Leonardo* od početka 13. stoljeća.¹²¹ Ranoj produkciji pripada još i *graffita arcaica padana*, koja se pojavljuje na prostoru doline rijeke Po (u Pijemontu, Lombardiji, Emiliji Romagni, Venetu i Friuliju) od druge polovice 14. i tijekom 15. stoljeća.¹²² Padska arhajska grafita zasebna je skupina koja je odvojena od arhajske tirenske grafite koja se pojavljuje krajem 12. st. u Provansi, Liguriji i zapadnoj talijanskoj obali sve do Sicilije.¹²³ Među nalazima s Lokruma ove rane tipologije nisu prisutne.

Nakon kasne arhajske faze grafita se razvija u dva različita smjera. Jedan je grafita s pojednostavljenim ukrasom ili *simplifikata* (*graffita a decoro semplificato*) koja se javlja od druge polovice 15. do sredine 16. stoljeća. U drugom smjeru teče razvoj bogato dekorirane predrenesansne i renesansne grafite (*graffita prerinascimentale*, *graffita rinascimentale*) koje se također pojavljuju tijekom 15. i 16. stoljeća, a podrijetlo vuku iz razvijene faze arhajske grafite (*graffita arcaica evoluta*).¹²⁴ Predrenesansna i renesansna grafita su skupi proizvodi dostupni samo bogatijem sloju stanovništva.¹²⁵ Ove su tipologije na lokalitetu prisutne manjom količinom ulomaka.

Simplifikatu karakteriziraju brzo izvedeni i pojednostavljeni ukrasni motivi i kompozicije. Posude mogu biti monokromne ili doslikane klasičnom bikromijom žute i zelene boje. Ponekad pokazuje neke od karakteristika kasne arhajske i renesansne grafite budući da se te tri grupe pojavljuju u istom vremenskom periodu.¹²⁶

Simplifikati bismo mogli pripisati dva ulomka većih koničnih posuda otvorenog tipa (**kat. 19-20**). Deblji ulomak konične stijenke (**kat. 19**) otvorene posude većih dimenzija tipa *catino* izrađen je od gline koja je izvana smeđa, a bliže engobi rumenosmeđa te je premazana zelenom glazurom samo iznutra. Na ulomku se nalazi oštrim šiljkom precizno urezana mreža linija koja bi mogla pripadati dijelu motiva *tre mele*. Taj se motiv pojavljuje u monokromnoj i polikromnoj varijanti posuda, a obično se sastoji od stručka s tri ili ponekad četiri ploda jabuke ili šipka ispod kojih se često nalazi stilizirana polupalmeta. Plodovi su kružne forme, a mogu biti ispunjeni urezanom

¹²⁰ Gusar (2010): 62

¹²¹ Bradara (2012): 60

¹²² Gusar (2010): 64

¹²³ Bradara (2012): 64

¹²⁴ Gusar (2010): 68, 69

¹²⁵ Bradara (2012): 69

¹²⁶ Gusar (2010): 69

mrežom ili okomitim potezima.¹²⁷ Na koničnim zdjelama motiv se pojavljuje unutar kompozicije na bočnim stijenama. Motiv *tre mele* popularan je tijekom druge polovice 15. i početka 16. stoljeća na venetskom i lombardskom području, no postoje razlike u njegovoj izvedbi, prema kojima se pripisuje kasnoj arhaiskoj grafiti ili semplifikati, koje se u stvari vremenski preklapaju.¹²⁸ Ovaj se motiv obično povezuje uz religioznu tematiku kao simbol Marije odnosno otkupljenja, koji je antiteza jabuci iz Prvog grijeha kao simbolu Čovjekova pada. Osim religioznog značenja može aludirati i na plodnost i ljekovita svojstva jabuke.¹²⁹ Posude s ovim motivom često se nalaze duž istočne jadranske obale, u Sloveniji, Hrvatskoj i Crnoj Gori.¹³⁰ Još jedan ulomak konične stijenke (**kat. 20**) ukrašen je na sličan način. Izrađen je od okernarančaste gline te premazan engobom i glazurom samo iznutra. Dekoriran je slikanom mrežom zelenih poteza koja se nalazi unutar nepoznatog urezanog motiva relativno oblog oblika. Ulomak bi također mogao pripadati motivu *tre mele* ili pak krajnje pojednostavljenom heraldičkom motivu bademastog oblika, tipa grba obitelji Bentivoglio, koji je omiljen u radionicama Emilije Romagne krajem 15. i u prvoj polovici 16. stoljeća.¹³¹

Predrenesansna grafita, koja se razvija iz *razvijene arhajske grafite*, pojavljuje se s arhaiskom od druge četvrtine 15. stoljeća. Ova skupina napušta dekorativne sheme arhajske grafite te uvodi nove koji će postati osnova za tipične motive zrele renesanse (životinjski i ljudski prikazi, slova, grbovi i sl.). Pojavljuju se novi oblici posuda koje se sada ukrašavaju i s vanjske strane, dekoracija se izvodi u maniri *horror vacui*, uvodi se oslikavanje manganskoaljubičastom te tehnika sniženog dna (*a fondo ribassato*). Proizvodi se u Emiliji Romagni i Venetu.¹³² Na lokalitetu nije prisutna. **Renesansna grafita** pojavljuje se od zadnje četvrtine do polovice 16. stoljeća, također u Emiliji Romagni i Venetu. Dominiraju zdjele i zdjelice koje su bogato ukrašene renesansnim motivima i prikazima. Karakteristični su prikazi ljudskih figura ili životinja koje simboliziraju vrline, koji se mogu nalaziti unutar ograđenog vrta (*hortus conclusus*) s cvjetnom livadom (*prato fiorito*) i ogradom od pruća (*siepe di graticcio*), često na točkastoj pozadini (*fondo puntinato*), a u prikazu se teži perspektivi.¹³³ Obrub takvih kompozicija tvori lisnati vijenac (*robbiana*) ili češće izlomljena

¹²⁷ Gusar (2010): 69

¹²⁸ Gusar (2010): 69, 70

¹²⁹ Gusar (2010): 69; Bradara (2012): 68

¹³⁰ Gusar (2010): 70

¹³¹ Gusar (2010): 70

¹³² Bradara (2012): 69; Gusar (2010): 71

¹³³ Bradara (2012): 70

traka (*nastro spezzato*), koja se osim s unutrašnje, može nalaziti i s vanjske strane oboda. Tako ukrašene posude nazivaju se kanonskom renesansnom grafitom.¹³⁴ Dok se u 15. stoljeću paleta boja sastoji samo od bakrenozelene i željeznožute, od 16. stoljeća uvodi se kobaltnoplava, a napušta manganskoljubičasta koja je karakteristična za Veneto, sjeverno od rijeke Po i istočnu Lombardiju. Od druge polovice 15. i do polovice 16. st. u Emiliji Romagni i Lombardiji se koristi antimonžuta, dok je u venetskoj proizvodnji odsutna. Uobičajeno je premazivanje i vanjske strane posuda engobom i glazurom ili samo glazurom.¹³⁵ Od druge polovice 15. st. za ukrašavanje se, osim alatke s ostrim šiljkom (*a punta*), počinje koristiti i tupa alatka (*a stecca*), a često se koriste i u kombinaciji (*a punta e stecca*),¹³⁶ koja postaje osobito popularna tijekom druge polovice 16. stoljeća. Najranija produkcija *a punta e stecca* posuđa tipa *alle agemine* potvrđena je tijekom druge polovice 15. stoljeća na venetskom području, a razvojem te tehnike tijekom 16. i 17. stoljeća ta se produkcija razvija u Venetu, Emiliji Romagni i Lombardiji.¹³⁷ Od polovice 16. stoljeća tipični renesansni motivi i prikazi se pojednostavljuju, nestaje točkasta pozadina i ograđeni vrt, dok je izlomljena traka rijetka i vrlo pojednostavljena, a više se upotrebljavaju jednostavni vegetabilni ili geometrijski motivi. Sve je češća uporaba alatke s širim tupim vrhom, dok alatka s šiljastim vrhom postaje sve tanja prema drugoj polovici 16. stoljeća.¹³⁸

Kanonskoj renesansnoj grafiti pripisujemo dva ulomka posuda otvorenog tipa (**kat. 21-22**). Karakterističan je predstavnik ove skupine ulomak stanjenog oboda (**kat. 21**) kalotaste zdjelice manjih dimenzija izrađen od oker gline premazane engobom i prozirnom glazurom s obje strane. Obod je i s vanjske i s unutrašnje strane ukrašen urezanim linijama i izlomljenom trakom (*nastro spezzato*) te dodatno ukrašen zelenom i žutom bojom. Prema analogijama ulomak datiramo u prvu polovicu 16. stoljeća. Ulomak konične stijenke (**kat. 22**) tamnonarančaste boje gline koja prema van postaje svjetlije, oker boje, premazan je engobom i zelenom glazurom samo s unutrašnje strane. Na njemu se nalazi ostatak nepoznatog motiva listolikog (?) oblika koji je ispunjen vertikalnim linijama, a izveden je nešto debljim i tanjim linijama. Nismo uspjeli utvrditi o kojem se motivu radi, no ovakvo uredno urezivanje možemo povezati s renesansnom grafitom. Ulomak datiramo u prvu polovicu 16. stoljeća. Slijedi kasnorenesansni ulomak stijenke (**kat. 23**)

¹³⁴ Gusar (2010): 76, 77

¹³⁵ Bradara (2012): 73

¹³⁶ Gusar (2010): 73

¹³⁷ Gusar (2010): 91

¹³⁸ Bradara (2012): 71

poluloptaste zdjelice koji je ukrašen tehnikom *a punta e stecca*. Izrađen je od oker gline s unutrašnje strane premazane engobom i prozirnom glazurom, a na njemu je sačuvan ostatak fino izvedenog motiva stilizirane pletenice odnosno *S* motiva koji je dodatno ukrašen zelenom bojom. Prema analogijama ga datiramo u drugu polovicu 16. stoljeća.

Kasna ili postrenesansna grafita pojavljuje se nakon renesansnog razdoblja, od druge polovice 16. i tijekom 17. stoljeća.¹³⁹ U tom periodu dolazi do masovne proizvodnje keramičkog posuđa te tada i niži slojevi društva drveno posuđe zamjenjuju keramičkim. Takva povećana proizvodnja rezultira padom kvalitete proizvoda koja se očituje u nemarnoj izradi dekoracije i oblika posuda. Ukrašavanje je generalno siromašnije i jednostavnije, ponekad se sastoji samo od ponekog slova, godine ili jednostavne linije na monokromnom posuđu, dok su na polikromnom posuđu boje razrijeđene i bljeđe.¹⁴⁰ Kod polikromnog ukrašavanja za ovo su razdoblje karakteristične posude sa središnjim motivom (cvijet, list, grb, glava anđela i sl.) koji je okružen manjim spiralama, često i vegetabilnim motivima, doslikanim žutom, zelenom i plavom bojom te kratkim paralelnim zelenim potezima koji uglavnom nisu vezani za urezani motiv. Crtež se izvodi brzo i površno pa su prikazi često deformirani.¹⁴¹ Postrenesansna se grafita proizvodi u Venetu, Emiliji Romagni i Lombardiji do 17. stoljeća,¹⁴² a u ovom vremenskom periodu, od kraja 16. i tijekom 17. stoljeća, teško je razlikovati produkciju Emilije Romagne i južnog Veneta jer su im proizvodi vrlo slični.¹⁴³

Postrenesansna grafita na lokalitetu se pojavljuje većim brojem primjeraka (**kat. 24-34**), najčešće otvorenih tipova posuda – većih ili manjih zdjela (**kat. 24-30, 34**), a pojavljuju se i posebni oblici poput tanjurića (**kat. 32**) i podmetača (*sottocoppa*) (**kat. 33**), dok su zatvoreni oblici poput bokala (**kat. 31**) rjeđi. Veći dio ulomaka pripada jednostavno ukrašenoj monokromnoj grafiti žutosmede do lješnjaksmede glazure (**kat. 26-33**), od kojih neki nose i natpis odnosno sigle (**kat. 26-29**), dok je posuđe u zelenoj monokromiji rjeđe (**kat. 34**). Samo dva ulomka koničnih posuda (**kat. 24-25**) pripadaju u prethodnom odlomku opisanoj polikromnoj varijanti s ornamentom spirala i zelenih poteza.

¹³⁹ Gusar (2010): 98

¹⁴⁰ Bradara (2012): 75

¹⁴¹ Gusar (2010): 98; Bradara (2012): 83

¹⁴² Gusar (2010): 98

¹⁴³ Bradara (2012): 83

Postrenesansnoj produkciji pripada ulomak konične stijenke (**kat. 24**) od okernarančaste gline s engobom i prozirnomo glazurom s obje strane, doslikan žutom i zelenom bojom. Na njemu je sačuvana žuta obodna vrpca razdijeljena kosim linijama na radijalna polja, obično ispunjena vegetabilnim motivima i spiralama doslikanim gusto nanizanim zelenim potezima kista. Sličan je i ulomak konične stijenke (**kat. 25**) od okernarančaste gline s unutarnje strane premazan engobom i prozirnomo glazurom, a s vanjske samo engobom. Nosi karakteristični motiv spirala te vertikalnu žutu liniju koja, kao i na prethodnom ulomku, površinu stijenke vjerojatno dijeli na radijalna polja ispunjena takvim spiralama te kosim potezima zelene boje. Posuđe takvih karakteristika koje se može pripisati produkciji padskog područja često je duž jadranske obale, a potvrđeno je u Dubrovniku, Splitu, Zadru, Kotoru, Starom Baru, Piranu i Sv. Ivanu Kornetskom kod Umaga.¹⁴⁴

Brojnije su monokromne grafite na kojima su jednostavni dekorativni motivi rađeni tankim šiljkom. Većinom su premazane žutosmeđom do lješnjaksmeđom glazurom, a česta je i specifična *lionata* boja koja se pojavljuje tijekom posljednje četvrtine 15. stoljeća te je osobito popularna tijekom cijelog, a posebno druge polovice 16. stoljeća,¹⁴⁵ dok se zelena boja rjeđe pojavljuje. Nemali broj ulomaka kalotastih zdjelica diskastog blago uvučenog dna (*a ventosa*) izrađenih od narančaste do oker gline pripada skupini tzv. *postrenesansne samostanske ili devocionalne keramike*¹⁴⁶ (**kat. 26-29**), a ukrašene su natpisima odnosno dvoslovnim siglama devocionalnog karaktera. Pojavljuju se sigle *S i B* (**kat. 26**), *S i M* (**kat. 27-28**) te Ω (**kat. 29**), između kojih je asterisk ili u jednom slučaju točke (**kat. 27**). Moguće je da ove sigle predstavljaju imena titulara ovog samostana, sv. Benedikta i sv. Marije. Znak Ω u prenesenom je značenju simbol za kraj, svršetak i smrt.¹⁴⁷ Dva ulomka dna (**kat. 26, 28**) imaju otisak trokrakog distancijatora (*treppiede*). Zanimljiv je maleni ulomak dna (**kat. 30**) na kojemu je sačuvan dio minuciozno izvedenog motiva krune, koja izgleda da bi se mogla nalaziti povrhu grčkog slova Ω te možda također pripada ovoj tipologiji. Ulomak je glaziran i s donje strane dna. Razlikuje se nekoliko različitih faktura gline, boja premaza i vrsta prstenastog dna koji su uvezeni iz različitih radioničkih centara. Dominira narančasta glina koja prema van može poprimiti svjetliju nijansu, dok se dva ulomka dna (**kat. 27, 30**) izdvajaju svjetlijom oker glinom i nešto drukčijim oblikovanjem dna. Sigluma je vjerojatno

¹⁴⁴ Bradara (2012): 84

¹⁴⁵ Gusar (2010): 85, 86

¹⁴⁶ Bradara, Saccardo (2007): 37

¹⁴⁷ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=45113>;

https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eFlmXxU%3D&keyword=omega (pristupljeno 26.5.2021)

bio ukrašen i ulomak bokala (**kat. 31**) na kojemu je sačuvan asterisk izveden na isti način kao i na ostalim posudama, no moguće je i da se radi o hasti križa. U S. Antoniu u Polesinama je pronađen bokal sa siglom *RF*, u Veroni s natpisom *REFETORIO*, a u Ferrari bokali sa sigloma *F* i *S*G* (S. Guglielmo).¹⁴⁸ Pojava natpisa na posudama karakteristična je za razdoblje od sredine 16. do sredine 17. stoljeća te ponovno u drugoj polovici 18. stoljeća. Grafita s natpisom pojavljuje se na području Veneta i Emilije Romagne. Natpisi su uglavnom devocionalnog karaktera ili vezani uz gastronomiju, a pojavljuju se i razna imena i godine.¹⁴⁹ Ovakve monokromne posude ukrašene tankim šiljkom najčešće slovima religioznog sadržaja karakteristične su za samostanske zajednice.¹⁵⁰ Velika količina keramike iz 16. i 17. stoljeća s ukrasom graviranih sigli pronađena je u Emiliji Romagni i Venetu tijekom istraživanja samostana Sante Clare u Finale Emiliji i San Antonia u Polesinama, te lokaliteta Pieve di San Giorgio kod Argente gdje se sigle uglavnom pojavljuju na monokromnim posudama.¹⁵¹ Gravirana se keramika s natpisima raznih tema na našoj obali pronalazi u Splitu, Zadru i Rovinju.¹⁵² Devocionalni su primjerci zabilježeni u Zadru (**S*B**),¹⁵³ i Rovinju (**K*S** i *CAS/KAS* u značenju *Kristos Antropon Soter*), a pripisane su produkciji Venecije kraja 16. do početka 17. stoljeća.¹⁵⁴ Posude ovakvog tipa dekoracije su već nalažene na našem lokalitetu tijekom istraživanja ranijeg samostana, a nose natpise odnosno sigle **I*H*S**, **S*M** i **S*Ω**, s razlikom da su sigle na tim primjercima razdvojene rombovima.¹⁵⁵

¹⁴⁸ Usp. Librenti, Vallini (2006): kat. 105; Ericani (1990): 156, inv. 2775; Bonazzi (2011): FA32, FA47

¹⁴⁹ Gusar (2010): 105

¹⁵⁰ Bradara (2012): 83

¹⁵¹ Gusar (2010): 105, 106

¹⁵² Za detaljni opis usp. Gusar (2010): 106, bilj. 551

¹⁵³ Gusar (2010): kat. 341

¹⁵⁴ Bradara, Saccardo (2007): 37, kat. 179, 180, 184

¹⁵⁵ Arheo Plan (2011): PN 70-72 (IHS), PN 74 (*S*Ω*); Arheo Plan (2015): sl. 122 (*S*M*)

Slika 12. Ulomci zdjelica ukrašenih siglama iz istraživanja 2019. g.

Osim ovih dekoriranih primjeraka brojni su i ulomci monokromne grafite krajnje jednostavnog ukrasa u vidu urezanih linija (**kat. 32-34**). Izdvojili smo primjerke posebnih oblika posuda kao što su tanjurić (**kat. 32**), podmetač (*sottocoppa*) (**kat. 33**) i velika zdjela (*catino*) (**kat. 34**). Tanjuriću pripada ulomak (**kat. 32**) stanjenog oboda zakrivljenog prema unutra, koji je s unutarnje strane ukrašen s dvije vrlo tanke urezane linije. Podmetaču (*sottocoppi*) pripada ulomak (**kat. 33**) plitkog ravnog dna sa zadebljanim polukružnim rubom pod kojim se nalazi urezana linija s unutarnje strane. Velikoj dubokoj zdjeli (*catinu*) pripada ulomak (**kat. 34**) stijenke s obodom pod kojim se nalazi dva para urezanih horizontalnih linija pod zelenom glazurom. Donji dio stijenke je koničan, a gornji se prema otvoru lomi te je blago zakrivljen prema unutra, obod je horizontalno proširen te u presjeku pravokutan i zadebljan, vanjština je bez premaza.

Gravirana keramika s engobom zastupljena je većim brojem ulomaka među lokrumskim nalazima, a prema uporabi boja možemo je podijeliti na monokromnu i polikromnu. Ranije produkcije nisu prisutne, a pojavljuju se razni tipovi od kraja 15. ili početka 16. pa do 17. stoljeća. Najzastupljenije su jednostavne zdjelice s lješnjaksmeđom glazurom s kraja 16. i početka 17. stoljeća, među kojima se pojavljuju i one sa siglama. Među grafitom, kao i ostatkom engobiate, dominiraju otvoreni oblici, najčešće poluloptaste zdjelice i zdjele oblika krnjeg stošca, za razliku od sljedeće grupe, to jest majolike, u kojoj će dominirati zatvoreni oblici posuda odnosno bokali.

Smaltata (majolika)

Među keramičkim inventarom pronađenim na ovom lokalitetu prisutni su produkti španjolske i talijanske majoličke proizvodnje. Budući da je ona španjolska posebno luksuzna i skupocjena, zastupljena je malim brojem primjeraka, koji pripadaju vremenu prve polovice 15. stoljeća. Talijanska je majolika zastupljena velikim brojem tipova i stilova koji pripadaju širokom vremenskom rasponu od 14. do 17. stoljeća. Unutar grupe talijanske majolike izdvojiti ćemo, gdje je to moguće, stilske skupine ili *famiglie* majolike koje je definirao Gaetano Ballardini.¹⁵⁶

Talijanska majolika

Rane produkcije talijanske majolike

Na lokalitetu su prisutne najranije talijanske majoličke vrste – arhajska majolika i protomajolika. Arhajska je majolika prisutna s nešto većim brojem ulomaka (**kat. 36-43**) u odnosu na protomajoliku kojoj pripada samo jedan ulomak (**kat. 35**). Arhajska se majolika proizvodila u središnjoj i sjevernoj Italiji, dok se protomajolika proizvodila u južnoj Italiji i na Siciliji, obje se skupine dijele na regionalne varijante. Arhajska majolika nastaje već u 13. stoljeću, no nalazi s ovog lokaliteta vjerojatno pripadaju kasnijoj produkciji od sredine 14. do početka 15. stoljeća. Za ovu je skupinu karakteristično ukrašavanje u dvije boje – crnosmeđa (*manganese*) i zelena (*ramina*), a od početka 14. st. se počinje upotrebljavati i plava, čime nastaje nova podskupina – plava arhajska majolika (*maiolica arcaica blu*). Protomajolika se proizvodi od kraja 12. do početka 15. stoljeća te ima razne regionalne varijante koje se razlikuju i po kombinacijama bojama koje koriste pri ukrašavanju. Protomajolika koristi veću paletu boja od arhajske majolike, pojavljuju se kombinacije smeđe, žute, zelene, plave i ljubičaste, a najčešća je kombinacija smeđe i žute sa zelenom ili plavom.

Nalazi **protomajolike** na našoj su obali rijetko zabilježeni, na ovom lokalitetu pronađen je svega jedan ulomak (**kat. 35**) dna posude otvorenog tipa, vjerojatno zdjele. Radi se o prstenastom dnu tipa umbonato, oker boje gline, ukrašenom smeđom, žutom i plavom bojom. Posuda je premazana smaltom samo s unutrašnje strane, što je karakteristično za svu protomajoliku. Smalto je prljavobijele boje i bez sjaja, dok su dekorativni elementi obojani plavom i žutom bojom sjajni. Ukras je vegetabilan i sastoji se od četiri plave kopljaste latice (*foglie lanceolate*) između kojih su žuti listići. Motivi su obrubljeni crnosmeđim linijama koje se blago reljefno izdižu. Prema stilskim

¹⁵⁶ Ballardini (1938) prema Gusar (2010): 107

i morfološkim značajkama ulomak možemo atribuirati produkciji južne Apulije (Salento), čiji je glavni centar Brindisi. Boja i faktura gline, forma dna, paleta boja oslika (smeđe-plavo-žuto), kao i vegetabilni motiv cvijeta kopljastih latica odgovaraju grupi I brindisinske protomajolike.¹⁵⁷ Iako izgleda da protomajolika, za razliku od arhajske majolike, nije imala neki organizirani izvoz, ona se zajedno s drugom robom širila križarskim brodovima koji su tijekom 13. stoljeća često pristajali u Brindisiju, pa se tako brindisinska protomajolika susreće na područjima istočnog Mediterana.¹⁵⁸

Arhajska je majolika prisutna s nešto većim brojem ulomaka (**kat. 36-43**). Većina ulomaka izrađena je od pročišćene gline svijetlih žućkastih ili oker do vrlo blijedo narančastih tonova, najčešće s obje strane premazana bjeličastim smaltom bez sjaja ili niskog sjaja, ili iznutra običnom prozirnom glazurom. Od keramičkih su oblika među ulomcima uglavnom prisutni bokali (**kat. 37-43**) dok su otvorene forme zastupljene samo jednim primjerkom (**kat. 36**). Među ovim nalazima arhajske majolike nalazimo standardnu majoliku zeleno-smeđeg ukrasa (**kat. 36-38**) i plavu arhajsku majoliku (**kat. 40-43**), dok je na jednom ulomku (**kat. 39**) sačuvan samo motiv izveden smeđom bojom pa ne možemo sa sigurnošću reći kojoj od ove dvije skupine pripada.

Jedini pripadnik otvorenog tipa posuda je ulomak oboda tanjura (**kat. 36**) od blijedožute gline na kojemu je sačuvan ostatak geometrijsko-vegetabilnog motiva precizno izvedenih zelenih listića i crnosmeđih kosih linija. Motiv je blizak onomu s oboda jedne zdjelice koja se nalazi u Museo nazionale di San Matteo (Pisa) i datira u 15. stoljeće.¹⁵⁹ Zatvoreni oblici su dosta brojniji. Ulomak ručke (**kat. 37**) elipsoidnog presjeka koja vjerojatno pripada bokalu, napravljen je od svijetlorumenosmeđe gline. Na njemu se nalazi ukras karakterističan za ručke bokala arhajske majolike sačinjen od horizontalnih tanjih smeđih i debljih zelenih linija. Ulomak stijenke bokala (**kat. 38**) blijedožute gline nosi geometrijski ukras sačinjen od debljih horizontalnih linija s kružnim završetcima, ukras je izveden zagasitom zelenkastom bojom. Ulomak stijenke bokala (**kat. 39**), izrađen od blijedonarančaste gline, nosi karakterističan ukras arhajskih bokala sačinjen od vertikalnih crnosmeđih linija, takve linije obično odvajaju vertikalna ukrasna polja. Isti motiv nosi još jedan ulomak stijenke bokala (**kat. 40**) izrađen također od blijedonarančaste gline, no čini se da on sadrži i motive izvedene plavom bojom, te je moguće da pripada grupi plave arhajske

¹⁵⁷ Patitucci Uggeri (1979): 244, 245, 247; tav. LXXXIII: b, c

¹⁵⁸ Patitucci Uggeri (1979): 252-253

¹⁵⁹ [https://it.wikibooks.org/wiki/File:Ciotola - maiolica arcaica di Pisa, XV secolo \(Piazza Duomo, Pisa\) - Museo nazionale di San Matteo.jpg](https://it.wikibooks.org/wiki/File:Ciotola_-_maiolica_arcaica_di_Pisa,_XV_secolo_(Piazza_Duomo,_Pisa)_-_Museo_nazionale_di_San_Matteo.jpg) (pristupljeno 20.05.2021.)

majolike. Ulomak trolisnog izljeva bokala (**kat. 41**) pripadnik je grupe plave arhajske majolike, a načinjen je od blijedožute gline. Na njemu se pojavljuje ukrasno polje karakteristično za vratove bokala arhajske majolike – pletenica, u ovom slučaju izvedena plavom bojom, omeđena s dvije crnosmeđe linije koje definiraju ukrasnu zonu vrata. Na rubu oboda koji se lagano izvija prema unutra zamjetni su mjehurići u smaltu, nastali kao posljedica previsoke temperature pečenja. Ulomak stijenke bokala (**kat. 42**) blijedožute gline ukrašen je vegetabilnim motivima vitica i višelatičnog cvijeta, vitice i obrub cvijeta izvedeni su crnosmeđom bojom, dok su latice bojane plavom. Među keramikom koju smo pripisali ranoj talijanskoj majolici izdvajaju se dva ulomka bokala koji se ne spajaju po lomu (**kat. 43**). Izrađeni su od blijedožute gline i premazani izrazito sjajnim smaltom te oslikani geometrijskim motivom rešetke izvedene debljim kobaltnoplavim i tanjim smeđe-ljubičastim (manganese), potezima te motivom kružića istih boja. Usporedne primjere za ovakav ukras nismo pronašli, no motiv kose mreže romboidnih polja pojavljuje se kasnije, u 15. i 16. stoljeću kao popratni ukras *a scaletta* medaljona.¹⁶⁰ Po fakturi ovaj bi ulomak također pripadao grupi arhajske majolike, no s obzirom na kvalitetu smalta i boja te motive koji se pojavljuju vjerojatno je nešto kasniji od ostalih primjeraka te ga datiramo u rano 15. stoljeće.

Majoličke posude ranih talijanskih produkcija rijetko se pronalaze na području Dubrovnika, a posebno je rijetka južnotalijanska protomajolika koja se rijetko pronalazi u Hrvatskoj i na istočnojadranskoj obali uopće. Protomajolika je na lokalitetu prisutna s jednim ulomkom koji smo pripisali produkciji Brindisija. Arhajska se majolika pojavljuje s nešto više, iako dosta fragmentiranih, ulomaka. Pojavljuje se u standardnoj varijanti i varijanti plave arhajske majolike, a dominiraju bokali. Ulomke smo pripisali proizvodnji druge polovice 14. do početka 15. stoljeća.

Renesansna majolika

Nakon te rane faze koju karakterizira dosta tanak sloj smalta, od početka 15. stoljeća dolazi do usavršavanja tehnike smaltature, smalto se nanosi u gušćem sloju te se koriste nove boje kojima se postižu razni međutonovi.¹⁶¹ **Majolika strogog stila** (*stile severo*) pojavljuje se u 15. stoljeću, nakon arhajske majolike, te pokazuje prijelaz iz gotičkog u renesansno razdoblje, daljnji razvoj motiva i širu paletu boja. Dijeli se na dvije faze koje se sastoje od različitih *famiglia*. Prvu fazu karakteriziraju dominantni gotički elementi, dok drugu karakterizira kombiniranje gotičkih i

¹⁶⁰ Zglav-Martinac (2004): 64

¹⁶¹ Bradara (2012): 91

renesansnih motiva. Boje su kobaltnoplava, oker, narančasta, smeđa i zelena.¹⁶² Najčešći su oblici bokali, zdjelice i tanjuri. **Renesansna majolika** pojavljuje se na kraju 15. i tijekom 16. stoljeća, a u svom dekorativnom izražaju pokazuje nove estetske koncepte i kanone proizašle iz renesansnog duha. Smalto teži što čišćoj bijeloj boji te postaje blistaviji, dok se paleta boja obogaćuje međutonovima.¹⁶³ Pojavljuju se različite kombinacije geometrijskih i vegetabilnih motiva, a ponekad i prikazi ljudskih figura.¹⁶⁴ Najčešći su oblici bokali, zdjelice i tanjuri.

Samo jedan ulomak stijenke bokala (**kat. 44**) krema boje gline nosi karakteristični kobaltnoplavi *a scaletta* tip medaljona, odnosno medaljon s obrubom u obliku ljestvi. Budući da se radi o ulomku malih dimenzija, nisu sačuvani motivi koji su pratili medaljon, pa je otežano njegovo pripisivanje određenom tipu. Medaljoni tipa *a scaletta* karakteristični su za bokale porodice *gotico-flo reale* druge faze strogog stila, koja se datira od sredine 15. do sredine 16. stoljeća, gdje su obično obrubljeni lepezastim polupalmetama (motiv *a ciuffo*), ili stupcima ispunjenim križnim motivima i gusto nanizanim kosim crticama.¹⁶⁵ No pojavljuju se i na renesansnim bokalima karakterističnim za produkciju romagnolskih, odnosno faentinskih radionica tijekom prve polovice 16. stoljeća, kod kojih je čitava površina izvan medaljona prekrivena motivom vodoravno postavljenih ribljih ljuski i širim okomitim pojasevima žute, narančaste, plave i zelene boje.¹⁶⁶ Unutar medaljona se pojavljuju razni motivi vegetabilnog, zoomorfnog, antropomorfnog, geometrijskog, religioznog ili heraldičkog karaktera.¹⁶⁷ Omiljeni su motivi stiliziranih brdašaca, savijeno gotičko lišće, četverolatično cvijeće, ženska poprsja u profilu itd. Na lokalitetu su pronađena još dva ulomka s ostacima plave dekoracije koji radi svojih sitnih dimenzija nisu uvrštena u ovu analizu zbog nemogućnosti detektiranja motiva i donošenja ikakvih zaključaka o njima, a koji bi mogli pripadati nekoj od ovih tipologija.

Majolika tipa *alla porcellana* pojavljuje se krajem 15. i u prvoj polovici 16. stoljeća. Ta keramika oponaša izgled kineskog porculana, po uzoru na produkcije dinastije Ming. Karakterizira je slikanje kobaltnoplavom bojom na izrazito bijeloj podlozi, a posude su često ukrašene i izvana. Motivi su najčešće vegetabilni poput vitice, listića, grožđa, polupalmeta i cvijeta krizanteme te

¹⁶² Gusar (2010): 126, 127

¹⁶³ Zglav-Martinac (2004): 61, 63

¹⁶⁴ Gusar (2010): 139

¹⁶⁵ Gusar (2010): 127

¹⁶⁶ Gusar (2010): 142

¹⁶⁷ Azinović-Bebek et al. (2014): 77

mogu ispunjavati cijelu posudu ili se nalaziti samo uz obod, dok se u središtu pojavljuju medaljoni s raznim prikazima. Proizvodi se na području Romagne (glavni centar Faenza), Veneta i Toscanne. Česti su otvoreni oblici poput zvonolikih zdjelica i plićih i dubljih tanjura, dok su zatvoreni oblici rjeđi.¹⁶⁸

Ovoj skupini pripada tek jedan ulomak (**kat. 45**). Radi se o ulomku oboda tanjura koji se prema vrhu stanjuje i završava blago zaobljenim rubom te je s unutarne strane naglašen plitkim žlijebom, a načinjen je od gline krema boje. Na sjajnom bijelom smaltu oslikan je kobaltnoplavom bojom karakteristični motiv *a ciuffo*, odnosno lepezasta polupalmeta, ispod koje se nalazi lučna vitica, vjerojatno popraćena sitnim grozdovima i listićima. Radi se o tipu ukrašavanja kod kojega je ukras smješten uz obod i po sredini dna posude dok je međuprostor ostavljen neukrašen – uz obod se nalaze stilizirani vegetabilni motivi, dok se u sredini često pojavljuju medaljoni s raznim prikazima.¹⁶⁹ Prema tipu ukrasa ovaj smo ulomak datirali u prvu polovicu 16. stoljeća.

Zanimljivo je primijetiti da su majolika strogog stila i renesansna majolika brojčano vrlo rijetke, gotovo pa odsutne na lokalitetu. Nedostatak ovih keramičkih tipova najvjerojatnije možemo povezati s gradnjom novog, gotičko-renesansnog samostana koja se odvija baš u to vrijeme. Kao što je već spomenuto, prva faza izgradnje novog samostana traje od 1466. do kraja 15. stoljeća, dok druga faza traje od kraja 15. stoljeća do oko 1530. godine. Za pretpostaviti je da se u jeku tako velikog, dugotrajnog i financijski zahtjevnog projekta samostanska blagajna, kao i donacije građana, usmjeravaju na građevinske troškove, nabavku materijala i osnovne potrepštine monaha, a ne nabavku luksuznog posuđa i slične troškove koji nisu neophodni. Za pretpostaviti je i da će potrošnja biti smanjena i u periodu neposredno nakon izgradnje.

Kasna majolika – majoličke produkcije 16. i 17. stoljeća

Majolika *berettina* pojavljuje se tijekom 16. i 17. stoljeća, vjerojatno najprije u Faenzi, a zatim u ostatku Romagne i na venecijanskom području. Karakterizira je plava neprozirna kositrena glazura, postignuta dodavanjem oksida kobalta u osnovnu smjesu majoličkog premaza, o čijoj količini ovisi nijansa odnosno intenzitet boje glazure. Uzori motiva dolaze s Orijenta, točnije iz Perzije. U početku se ukras izvodi isključivo plavom bojom na sivkastoplavoj podlozi, a kasnije se uvode motivi izvedeni bogatijom paletom boja na sivkastom ili plavom smaltu. Posude su

¹⁶⁸ Gusar (2010): 147, 148

¹⁶⁹ Gusar (2010): 148

ukrašene i izvana, isključivo plavom bojom, najčešće prepletenim šiljastim lukovima, valovitim linijama i sl. Prema koloritu i motivima razlikujemo tri glavne *famiglie* berettine, s nekoliko podgrupa, odnosno *sottofamiglia*: *famiglia grigio-azzurro con disegni azzurro* (modro slikanje na sivoplavoj podlozi), *famiglia fondo azzurro con disegni blu* (plavo slikanje na modroj podlozi) i *famiglia fondo blu con disegno bianco* (bijelo slikanje na plavoj podlozi). Prevladavaju otvorene forme poput tanjura i zdjelica, dok su zatvorene forme dosta rijetke. Prva je *famiglia* ukrašena uglavnom vegetabilnim motivima, a njena podrupa je *famiglia colorata* koja je dodatno ukrašena žutom i zelenom bojom. Druga je *famiglia* ukrašena uglavnom vegetabilnim i geometrijskim motivima, a njena podrupa je *famiglia lumeggiata* koja je dodatno ukrašena bijelom bojom.¹⁷⁰ U majoliku berettinu ubraja se i tip *verdolina*, karakterističan po svom zelenom smaltu i žuto slikanom ukrasu motiva *alla porcellana*.¹⁷¹

Majolika berettina prisutna je s tri ulomka različitih posuda (**kat. 46-48**), od kojih jedan (**kat. 46**) pripada podgrupi *famiglia colorata*, dok druga dva (**kat. 47-48**) pripadaju rjeđoj podgrupi *verdolina*. Svi ulomci pripadaju otvorenim oblicima posuda. Ulomak stijenke tanjura (**kat. 46**) izrađen od fino pročišćene gline krema boje pripada tipu *famiglia colorata*. Iznutra je oslikan plavom, zelenom i oker bojom na sivkastoplavom smaltu, vjerojatno motivom *a fiori e frutta*, odnosno voća i cvijeća, od kojega bismo mogli prepoznati laticu cvijeta, pored koje se nalaze nerazpoznatljivi višebojni motivi, dok se izvana pojavljuje motiv valovitih linija izveden plavom bojom. Motiv *a fiori e frutta* obilježje je venecijanskih radionica druge polovice 16. stoljeća. Analogije ovim motivima na našoj obali nalazimo u Ninu, Splitu i Dubrovniku te među keramičkim materijalom iz brodoloma kod Gnalića.¹⁷² Najbliža analogija ovom ulomku s naše obale potječe s Gnalića,¹⁷³ osim po boji smalta i gline, sličan mu je po tome što za razliku od ostalih primjeraka s ovim motivom, oble latice cvijeta nisu obrubljene debljom linijom modre boje. Dva ulomka dna na niskoj prstenastoj nožici pripadaju tipu *verdolina*. Na većem ulomku (**kat. 47**) žuta boja oslika je izbljedjela, no prepoznatljiv je karakteristični motiv stilizirane *alla porcellana* biljne vitice, dok je na manjem ulomku (**kat. 48**) dobro sačuvana žuta boja oslika točkica i cvjetića. Oba primjerka su načinjena od jako fino pročišćene, vrlo blijede, gotovo sivobijele gline. Berettina

¹⁷⁰ Gusar (2010): 152, 153

¹⁷¹ Zglav-Martinac (2004): 83

¹⁷² Milošević, Topić (2014): 13

¹⁷³ Gusar (2010): str 406, kat 516

verdolina datira se u drugu polovicu 16. ili početak 17. stoljeća. Na našoj je obali potvrđena u Dubrovniku i Splitu te se datira u 16. stoljeće i potječe iz Venecije ili Padove, a pronađena je i među keramičkim materijalom izronjenim u moru ispred Sv. Ivana Kornetskog kod Umaga.¹⁷⁴

Majolika s ukrasom tipa *a foglia d'ulivo*, odnosno motivom lista masline, koji je također orijentalnog porijekla, pojavljuje se od sredine 16. i početkom 17. stoljeća na području Veneta, Emilia-Romagne i Marche. Karakterističan je motiv vijenca s naizmjeničnim listićima i plodovima masline izveden plavom i zelenom, ponekad i oker bojom na svijetloj podlozi. Taj se motiv najčešće pojavljuje s unutarnje strane oboda posuda otvorenog tipa. Česte su otvorene forme poput zdjelica i tanjura, dok su zatvorene forme rijetke.¹⁷⁵ Zbog simbolike maslinove grančice posuđe s ovim motivom čest je nalaz u samostanskim kompleksima.¹⁷⁶

Ovaj tip ukrasa pojavljuje se na dva ulomka iste posude (**kat. 49**), najvjerojatnije tanjura, izrađena od blijedožute gline. Radi se o ulomcima oboda koji je zaobljen i izvijen prema van, ulomci se ne spajaju. Premazani plavkastosivkastim smaltom koji se ljušti, a ukras je izveden zelenom i nijansama plave boje. Na rubu se nalaze tanja i deblja linija blijedoplave boje, ispod kojih je na jednom ulomku vidljiv ostatak motiva lista masline, izveden blijedozelenom i obrubljen blijedoplavom bojom, dok je na drugom ulomku sačuvan motiv bobice izveden gušćim nanosom plave boje. Ovi ulomci pripadaju skupini sa smaltom lošije kvalitete koji se zbog slabijeg povezivanja s podlogom ljušti.

Majolika *compendiaria* popularna je vrsta majolike u drugoj polovici 16. i prvoj polovici 17. stoljeća, a njena se produkcija nastavlja i kasnije. Karakterizira je sažeti ukras jednostavnog crteža izvedenog najčešće oker, žutom i plavom bojom na bijeloj podlozi. Ukras je ograničen na središnje polje posuda, dok se uz rub proteže stilizirana vegetabilna vitica. Najčešći motivi uz vegetabilne vitice su prikazi svetaca, anđelčića, grbovi ili inicijali. Najpoznatiji proizvodni centar je Faenza, a proizvodi se i u drugim centrima Emilia-Romagne, Abruzzu (Castelli), Laciju (Rim) i Umbriji (Deruta). Česte su i otvorene i zatvorene forme.¹⁷⁷ Za razliku od ukrasa koji je uglavnom jednostavan, oblici su posuda raznoliki i često bogatih, plastično oblikovanih detalja, po uzoru na onodobno srebrno posuđe. Učestalo se u dekorativnu svrhu koriste i krakelure, odnosno

¹⁷⁴ Milošević, Topić (2014): 13

¹⁷⁵ Gusar (2010): 180

¹⁷⁶ Bradara (2012): 111-112

¹⁷⁷ Gusar (2010): 168

ispucanost površinskog sloja smalta. Kod ovog tipa majolike često dolazi do ljuštenja površine zbog nekvalitetnog vezivanja smalta s podlogom.¹⁷⁸

Majolika compendiaria na lokalitetu je prisutna s tri ulomka različitih posuda (**kat. 50-52**) izrađena od svijetle, krema do blijedonarančaste gline, premazane sjajnim bijelim smaltom s krakelurama. Svi ulomci pripadaju posudama otvorenog tipa, najvjerojatnije tanjurima. Ulomak stijenke (**kat. 50**) vrlo svijetle, krema boje gline ukrašen je karakterističnom stiliziranom vegetabilnom viticom izvedenom brzim skicoznim potezima oker boje, a vidljiv je i ostatak vertikalne linije izvedene žutom bojom, kao i ostatak plave linije koja se nalazila ispod središnje vitice. Smalto je sivkastobijeli s blijedim krakelurama, nekvalitetno prijanja podlozi i ljušti se. Ovaj tip motiva vegetabilne vitice Troiano definira kao tip 1c *tralcio dritto a ghirlanda con girali e nastri* i datira ga u kraj 16. i prvu trećinu 17. stoljeća.¹⁷⁹ Motiv je izveden vrlo slično kao na jednom ulomku iz Splita koji je pripisan radionicama Faenze (Romagna) ili Castellija (Abruzzo) i datiran u vrijeme kraja 16. do početka 17. stoljeća.¹⁸⁰ Jedina razlika je u izvođenju središnje grančice iz koje izvire vitice, na našem je primjerku izvedena s više tanjih poteza i istom bojom kao i vitice, dok je na primjerku iz Splita izvedena debljim potezom žute boje kao i vertikalne linije. Na drugom ulomku stijenke (**kat. 51**) sačuvan je dio ukrasa koji bi mogao pripadati motivu krune (*a coroncina*) ili pak stilizaciji koso upletene platnene vrpce.¹⁸¹ Obrisi motiva skicozno su oslikani smeđenarančastom i nemarno ispunjeni žutom bojom te dopunjeni sivkastoplavim točkastim mrljama na vrhu. Smalto je rumenosivkastog tona s naglašenim krakelurama i kvalitetno prijanja podlozi. Motiv koso upletene platnene vrpce često se pojavljuje kao sastavni dio stiliziranih vegetabilnih vitica, a može biti dvodijelan ili trodijelan, u drugom slučaju doslikan i s tri plave piramidalno postavljene točke ili polukružnom linijom s točkom iznad.¹⁸² Motiv *a coroncina* pripada kasnom compendiario stilu, a često se nalazi na obodu, uglavnom kao jedini ukras posude. Obrubni crtež je smeđe boje, kruna je obojena okeržuto, a na njenim vrhovima pojavljuju se plave točke. Ovaj je motiv vrlo raširen u pokrajini Abruzzo, a pojavljuje se od sredine 17. pa sve do kraja 18. stoljeća¹⁸³ u nekoliko različitih

¹⁷⁸ Zglav-Martinac (2004): 79

¹⁷⁹ Troiano (2002): 188

¹⁸⁰ Zglav-Martinac (2004): str 167, kat 320

¹⁸¹ Zglav-Martinac (2004): str 80; str 168, kat 323

¹⁸² Kao kod Zglav-Martinac (2001): str 43 i str 44 gore desno

¹⁸³ Verrochio (2017): 61

središta (Castelli, Torre de' Passeri, Penne), dok je kod nas prisutan u Splitu, Zadru,¹⁸⁴ i Puli.¹⁸⁵ Za razliku od našeg ulomka, krune su obično ocrtavane smeđom bojom i dosta pravilnim i oštrim, poprilično tipiziranim linijama, dok je na našem ulomku obris rađen okernarančastom bojom i sastoji se od tri obla izdanka povrh kojih su plave točke. Također, za razliku od motiva koso upletene platnene vrpce, na kojemu su obli izdanci obično više-manje iste duljine povrh kojih su piramidalno postavljene točke ili polukružna linija s točkom, izdanci na našem ulomku izgledaju pomalo ukošeno i ponešto viši jedan od drugog, a točno na vrhu svakog nalazi se plava točka, sve skupa njih 3, posložene u relativno ravnu liniju. Treći ulomak (**kat. 52**) je ulomak ukošenog oboda s valovito izvedenim zadebljanim i zaobljenim rubom. Glina je blijedonarančasta, a ukrašen je vrlo pojednostavljenim i stiliziranim oblikom vegetabilne vitice izvedene potezima mjestimično izbljedjele okernarančaste boje. Smalto je rumenobijeli s vrlo sitnim krakelurama i kvalitetno prijanja podlozi. Ovakvu vrlo stiliziranu vegetabilnu viticu bismo mogli usporediti s motivom na zdjelici pronađenoj u Fortezza di Pescara koja je pripisana produkciji mjesta Penne i datirana u kraj 16. stoljeća.

Razdoblju 16. i 17. stoljeća pripada i nekoliko posuda (**kat. 53-57**) koje ne možemo svrstati u navedene tipologije. Prvu skupinu čine ulomci bokala (**kat. 53**) s polikromnom vegetabilnom dekoracijom. Dva ulomka koja se ne spajaju po lomu pripadaju donjem dijelu bokala na povišenoj, diskastoj stopi i manjem ulomku trbuha s blago naglašenim prijelazom prema vratu. Riječ je o bokalu izduljenog ovoidnog tijela, trilobnog otvora i trakaste ručke. Ulomci su izrađeni od svijetlosmeđe gline i premazani engobom i tankim majoličkim slojem visokog sjaja na kojem su ostatci polikromnog vegetabilnog ornamenta. Smalto je prošaran sitnim krakelurama te nekvalitetno prijanja osnovi i ljušti se. Dno je naglašeno potezima narančastosmeđe i žute boje, što je obično ponovljeno i na obodu. Središnji ukras nije u cijelosti sačuvan no prema analogijama se može pretpostaviti da se radi o oblom plodu, vjerojatno šipka, od kojega je na ulomku trbuha s prijelazom prema vratu ostala sačuvana peteljka narančastosmeđe boje, iza koje je zeleni listić obrubljen blijedom smeđom linijom. Centralni je plod u ovakvim kompozicijama obično okružen takvim rijetkim listićima na tankim polukružnim viticama, dok su se sa strana bokala nalazile vertikalne valovite linije izvedene blijedoplavom bojom, a dio takvog motiva je ostao sačuvan na ulomku dna. Takve se valovite linije često pojavljuju s bočnih strana glavnoga prikaza na bokalima

¹⁸⁴ Gusar (2010): 175-176

¹⁸⁵ Bradara (2012): 109

tijekom druge polovice 16. i u 17. stoljeću.¹⁸⁶ Izravne analogije nalazimo na bokalima s Hvara,¹⁸⁷ iz Nina, Splita i Starog Bara, pripisanih radionicama srednje (Deruta, Casteldurante) ili južne Italije 16. stoljeća.¹⁸⁸ Frazzoni bokale ovakve dekoracije iz Farnesea (Lazio) određuje kao slikanu engobiranu keramiku koja je premazana olovnom glazurom te ih datira od polovine do kraja 16. stoljeća, a pripisuje ih produkciji sjevernog Lacija (Acquapendente).¹⁸⁹ Istoj skupini najvjerojatnije pripadaju i ulomci bokala (**kat. 54**) okernarančaste gline i gotovo u potpunosti oljuštenog žućkastog smalta koji predstavlja najcjelovitije očuvanu posudu na lokalitetu. Sačuvan je donji dio trbušastog bokala sa stopom, no bez dna, koje je diskasto, ulomak uspravnog trilobalnog oboda kratkog vrata, ulomak stijenke s prijelazom prema vratu te trakasta ručka trokutastog završetka. Na dnu su vidljivi tragovi pomagala za odvajanje posude od lončarskog kola. Očito je riječ o smaltu niske kvalitete koji se zbog lošeg povezivanja s podlogom potpuno oljuštio, no ipak je ostao sačuvan maleni dio smalta pri dnu bokala na kojem su vidljive linije žute i narančaste boje, koje su i omogućile pripisivanje posude ovoj tipologiji. Radi se o bokalu manjih dimenzija od prethodnih primjeraka, a datiramo ga u kasno 16. do 17. stoljeće.

¹⁸⁶ Zglav-Martinac (2004): 64

¹⁸⁷ Gusar, Vujević (2012): 8, 9

¹⁸⁸ Gusar (2010): 181

¹⁸⁹ Frazzoni (2007): 14, 97

Slika 13. Ulomci bokala **kat. 54** s naznačenim ostatkom majoličkog premaza

Na lokalitetu je pronađeno više ulomaka koji se mogu pripisati ovoj tipologiji. Prema boji keramičkog tijela, premazu i dekoraciji izdvojili smo ulomke tri bokala s karakterističnim ukrasom. (Slika 14.) Istom bokalu pripadaju ulomak trilobalnog oboda naglašen žutom i narančastom bojom, ulomak trakaste ručke ukrašene kosim zelenim linijama i ulomak stijenke s ostatkom dekoracije smeđe obrubljenih zelenih listića. Različitim bokalima pripadaju ulomci bočne strane trbuha s valovitom vertikalnom linijom te ulomak trbuha s prikazom centralnog ploda, vjerojatno šipka.

Slika 14. Ulomci bokala s istraživanja 2019. g. ukrašeni istim motivima kao **kat. 53**

Slijedeću skupinu čine ulomci jednog ili dva bokala (**kat. 55-56**) izrađeni od blijedonarančaste oker gline i ukrašeni prevalentno plavom bojom. Ulomci oboda i tijela bokala (**kat. 55**) ukrašeni su nijansama plave i žutonarančastom bojom na sjajnom sivkastom smaltu. Sačuvan je ulomak vjerojatno trilobalnog oboda obrubljenog s dvije blijedoplave linije ispod kojih je neuredno izvedeni motiv koji se sastoji od žutonarančaste kružnice okružene plavim linijama i zarezima, koji bi mogao predstavljati cvijet. Na ulomku malih dimenzija ponavlja se isti motiv, a izgleda da čini dio veće kompozicije. Ulomak koji vjerojatno pripada donjem dijelu trbuha nosi ostatak horizontalne dvostruke plave linije, možda ponavljajući onu s oboda bokala, poviše koje je ostatak motiva plave vijugave linije (?). Dva ulomka stijenke (**kat. 56**) na kojima je došlo do ljuštenja smalta ukrašeni su stiliziranim i nemarno izvedenim geometrijsko-vegetabilnim motivima u nijansama plave boje. Usporedne primjere za ovakav ukras nismo pronašli, no podsjeća na compendiaro motiv rascvjetalog grma (*cespuglio fiorito*)¹⁹⁰ kao i na bokale pronađene u Fortezza

¹⁹⁰ Usp. Troiano, Anglani (2003): 210, fig. 5: 32-34, 36, 41

di Pescara, koji su ukrašeni istom paletom boja i na relativno sličan način, a pripisani su produkciji mjesta Penne i datirani do sredine 16. stoljeća.¹⁹¹

Posljednji ulomak (**kat. 57**) je ulomak trbuha s prijelazom prema vratu bokala od vrlo svijetle i fine krema gline premazane sjajnim sivkastobijelim kvalitetnim smaltom na kojemu je fino izvedeni ukras u plavoj monokromiji. Od dekoracije je sačuvana horizontalna obrubna linija ukrasnog polja na vratu kao i ona vertikalna, koja se nalazila sa strana bokala. Vertikalna je izvedena debljim potezom plave boje, a sa strana joj se nalaze po dvije tanke linije, s time da se s lijeve strane nalazi i treća, valovita linija, vjerojatno u funkciji okvira. S desne strane nalazi se ostatak vegetabilnog ukrasa u vidu palmeta ili rozeta izvedenih debljim linijama, zarezima i točkicama. Moguće da su vegetabilni motivi ispunjavali cijelo središnje polje. Ovaj ulomak datiramo u kraj 16. ili početak 17. stoljeća. Direktne analogije za ovakav ukras nismo pronašli, no sam motiv kao i obrubne linije ukrasnog polja izvedene su donekle slično kao na jednom bokalu iz Gubbia (Umbrija) koji je drukčije fakture te se datira nešto kasnije, u sredinu 17. stoljeća.¹⁹² Ovaj je ulomak pronađen kao jedini nalaz u sondi A11 uz unutarnju stranu ulaznih vrata refektorija (prostorija S 1.8) nakon podizanja popločenja.

U razdoblju kraja 16. i početka 17. stoljeća primjećuje se znatan porast u prisutnosti majolike, a u ovom se razdoblju osim bokala, u većem broju pojavljuju i otvorene forme. Među produkcijom kasne majolike pojavljuje se više tipova: berettina, compendiaria, a foglia d'ulivo te posude koje se ne mogu svrstati u neki posebni tip. Majolika berettina, inače karakteristična po plavoj glazuri, pojavljuje se s podtipovima *famiglia colorata* i *verdolina*. Potonji je posebno rijedak i specifičan po svojoj zelenoj glazuri. Iznimku u smislu provenijencije čine ulomci majolike compendiarie koje smo pripisali produkciji južne Italije, odnosno Abruzzu, dok ostale tipologije pripadaju proizvodnji sjeverne i srednje Italije. Među nesvrstanim se posudama izdvaja zanimljiva skupina ukrašena polikromnim vegetabilnim ornamentima, a ispod smalta se pojavljuje sloj engobe. Ta je skupina izdvojena na nizu lokaliteta istočne jadranske obale, a pripisuje se radionicama srednje Italije. Zanimljiv je i ulomak kvalitetnog premaza i plave dekoracije pronađen kod ulaza u refektorij, kojemu nismo našli odgovarajućih paralela.

¹⁹¹ Usp. Zglav-Martinac (2001): 51

¹⁹² [Boccale Gubbio, metà del XVII secolo - Maioliche e Porcellane - Cambi Casa d'Aste \(cambiaste.com\)](http://www.cambiaste.com) (pristupljeno 18.5.2021.)

Španjolska ili hispano-maurska majolika

Ova se keramička vrsta označava raznim terminima kao npr. španjolska ili hispano-maurska, gotičko-mudejarska keramika ili *lustreware*, a označava majoliku proizvedenu u Španjolskoj, ukrašenu mješavinom gotičkih i islamskih orijentalnih motiva,¹⁹³ a posebno je poznata i cijenjena ona ukrašena metalnim lustrom, koja je i najviše izvožena diljem Europe, a posebice Mediterana. Budući da je vrlo skupocjena i luksuzna, dostupna je manjem broju ljudi pa se rjeđe uvozi, a na našoj je obali za sada potvrđena u Istri, Zadru, Ninu, Bribiru, Splitu i Dubrovniku.¹⁹⁴

Španjolska je majolika zastupljena s tri ulomka posuda otvorenog tipa (**Kat. 58-60**), tanjura i zdjelica, na kojima je kobaltnoplavom bojom oslikan tzv. *bryonia* motiv koji se sastoji od trodijelnih listića i šesterolatičnih cvjetića na isprepletenim viticama. Sva tri ulomka pokazuju karakterističnu svijetlorumenu boju gline koja pri površini poprima žućkaste tonove. Ulomci pripadaju skupini španjolske keramike tzv. *loza dorada*, ukrašene metalnim lustrom ili kombinacijom plave boje i lustra, koja se proizvodi od kraja 14. i tijekom 15. stoljeća u Paterni i Manisesu. Bryonia je jedan od najpopularnijih motiva ove vrste valencijske lustro keramike.¹⁹⁵ Lustro često izbljedi ili mu potpuno nestane traga zbog uvjeta u kojima se ulomak dugo nalazi u zemlji. Na ulomku oboda stanjenog i blago zaobljenog ruba tanjura (**kat. 58**) jasno je vidljivo svijetlorumenosmeđe lustro slikanje vitica, kružića, točkica i crtica, ukomponirano u plave bryonia listiće i cvjetiče. Na rubu se nalazi i ostatak motiva plavih vodoravno položenih nazubljenih listića, dok se na vanjskoj strani posude pojavljuje plavi bryonia list. Radi se o kasnijoj varijanti lustra koja ima manji udio plemenitih metala u svom sastavu pa više nema metalni sjaj. Na ulomku stijenke većeg tanjura (**kat. 59**) sačuvan je motiv vitice koja dijeli plašt posude na radijalna polja, na čijim su završetcima listići i cvjetići bryonie. Na ulomku stijenke poluloptaste zdjelice (**kat. 60**) vidljiv je centralni čvor vitice iz koje proizlaze bryonia listići i cvjetići, dok je s vanjske strane posude pojavljuje mrljica plave boje, što otvara mogućnost da je posuda bila oslikana i izvana. Valencijska majolika ukrašena motivima bryonije i lustrom proizvodi se od kraja 14. pa sve do početka 16. stoljeća.¹⁹⁶ Naši primjerci vjerojatno datiraju u vrijeme prve polovice 15. st., kada je takav način ukrašavanja najpopularniji i najviše se izvozi.

¹⁹³ Gusar (2010): 190

¹⁹⁴ Milošević, Topić (2011): 152

¹⁹⁵ Gusar (2010): 191

¹⁹⁶ Gusar (2010): 196

Hispano-maurska je majolika skupocjena vrsta koja se s različitim oblicima posuda otvorenog tipa izvan Španjolske javlja u Italiji i duž istočnojadranske obale. U Hrvatskoj je prisutna u Istri, Zadru, Ninu, Bribiru, Splitu i Dubrovniku te ilustrira ukus i kupovnu moć određenog sloja stanovništva. Pojavljuju se razni dekorativni motivi, a među najpopularnijima je motiv bryonie koji je prisutan i na našem lokalitetu. U Dubrovnik su je dopremali katalonski trgovci, a po istočnoj obali Jadrana distribuirali su je i venecijanski trgovci.¹⁹⁷

¹⁹⁷ Milošević, Topić (2011): 176-177

Zaključak

Lokrumski je samostan sv. Marije najstariji i najistaknutiji benediktinski samostan na dubrovačkom području, te jedan od četiri najznačajnija na istočnojadranskoj obali. Isprava o utemeljenju iz 1023. godine sačuvana je u kasnijem prijepisu, a iz nje saznajemo da su samostan osnovali predstojnik grada, *praeses* Lampridije zajedno s gradskim plemstvom te dubrovački nadbiskup Vital, čija je nadgrobna ploča i pronađena na otoku. Nekoć impozantni kompleks samostana i Maksimilijanove rezidencije danas je u derutnom stanju, no posljednjih je godina prepoznata iznimna vrijednost ovog lokaliteta te se radi na njegovoj valorizaciji, obnovi i reutilizaciji. Budući da se radi o vrlo vrijednom lokalitetu bogate povijesti, temom benediktinskog samostana sv. Marije bavili su se brojni znanstvenici koji su lokalitet obrađivali iz raznih aspekata, od arhivskih istraživanja, preko povijesno-umjetničke valorizacije do arheoloških istraživanja, no izostala je stručna obrada keramičkog materijala sakupljenog u dugogodišnjim iskopavanjima. Iz tog je razloga u ovom radu obrađen dio keramičkog materijala s istraživanja 2019. godine.

Tijekom arheoloških istraživanja benediktinskog samostana sv. Marije na Lokrumu 2019. godine, uz arhitektonske ostatke koji pripadaju srednjem i novom vijeku, pronađena je i velika količina pokretnog arheološkog materijala – keramike, stakla, metala i kamena. Zbog dugog i aktivnog života na ovom lokalitetu, posebno od vremena benediktinskog samostana, arheološki se slojevi najčešće sastoje od nasipa s materijalom od prapovijesti do novoga vijeka te nisu od pomoći za vremensko determiniranje nalaza. Najzastupljenija su vrsta nalaza keramički ulomci koji pripadaju širokom vremenskom rasponu od prapovijesti do 20. stoljeća. Ovaj rad obuhvaća izbor glaziranog stolnog posuđa od razdoblja 13./14. pa do 17. stoljeća. Ranije su produkcije zastupljene manjim brojem primjeraka u odnosu na one kasnije, među kojima dominiraju proizvodi 16. i 17. stoljeća. S obzirom na tehnologiju izrade, keramičke nalaze možemo podijeliti u tri osnovne skupine – invetriatu, engobiatu i smaltatu. Invetriata je prisutna u neukrašenoj i slikanoj varijanti, a engobiata u neukrašenoj, slikanoj te graviranoj varijanti, dok među majoličkim posuđem razlikujemo ono talijanske i španjolske provenijencije.

Analizirani ulomci invetriate pripadaju stolnom posuđu od 13./14. do 17. stoljeća, a najzastupljeniji su primjerci s kraja 16. i početka 17. stoljeća. Posude su izrađene od pročišćene gline te u rijetkim slučajevima ukrašene slikanjem. Osim zdjelica prisutni su i oblici poput boca, bokala s izlivnikom, podmetača (*sottocoppa*) i posuda malih dimenzija (*microvasseti*). Ističe se

posuda južnotalijanske produkcije koja pripada skupini *Metallic Ware* i datira se u kraj 13. i početak 14. stoljeća. Među ulomcima monokromne engobiate dominiraju razni oblici zdjelica, a pojavljuju se i tanjuri i podmetači. Zamijećen je malen broj ulomaka zatvorenih formi u odnosu na otvorene. Posude su najčešće žutosmeđe glazirane, prisutne su od 15., a najviše ih pripada 16. i 17. stoljeću. Slikana se engobiate na lokalitetu pojavljuje u manjoj količini, a prisutna je sa zatvorenim i otvorenim oblicima. Pojavljuje se od kasnog 15. do 17. stoljeća, nešto više u kasnijem periodu s tipovima poput marmorizzate i venetskog plavo oslikanog posuđa. Grafita je prisutna s većim brojem ulomaka među kojima snažno dominiraju posude otvorenog tipa, poglavito poluloptaste zdjelice i zdjele oblika krnjeg stošca. Prisutna je od kasnog 15. do 17. stoljeća, a pojavljuju se razni tipovi poput grafite pojednostavljenog ukrasa, renesansne grafite i postrenesansne ili kasne grafite, u monokromnim i polikromnim varijantama. Dominiraju jednostavne lješnjaksmeđe glazirane zdjelice kasne grafite s kraja 16. i početka 17. stoljeća, među kojima se pojavljuju i one sa siglami devocionalnog karaktera (*SB*, *SM* i Ω). U svim varijantama engobiate zamijećen je izrazito malen broj ulomaka zatvorenih formi u odnosu na otvorene. Među analiziranim materijalom primjetan je nedostatak ranijih produkcija invetriate i engobiate. Za neukrašene varijante posuda to ne mora značiti i da one nisu prisutne na lokalitetu. Zbog svojstva slojeva i velike fragmentiranosti ulomaka teško je definirati specifične oblike posuda koji su u toj neukrašenoj varijanti polazište za dataciju.

Među majoličkim posuđem zastupljeni su produkti talijanske i španjolske provenijencije. Španjolski proizvodi pripadaju luksuznijem tipu iz Valencije s ukrasom bryonie i lustrom iz prve polovice 15. stoljeća te su zastupljeni malim brojem primjeraka. Dominira talijanska majolika prisutna s brojnim tipovima i stilovima ukrašavanja u periodu od 14. do 17. stoljeća. Za razliku od engobiate, u skupini smaltate se pojavljuju i najranije talijanske produkcije, arhajska majolika i protomajolika. Protomajolika se inače rijetko pronalazi na lokalitetima u Hrvatskoj, a ovdje je zastupljena s jednim ulomkom koji je pripisan produkciji Apulije. Arhajska je majolika prisutna s nešto većim brojem ulomaka, većinom bokala, koji se pripisuju proizvodnim centrima sjeverne i srednje Italije kraja 14. i početka 15. stoljeća. Pojavljuje se i skupina plave arhajske majolike. U sljedećem se razdoblju ističe iznimno mali broj ulomaka renesansne majolike, što se povezuje s opsežnim građevinskim radovima koji su se na lokalitetu odvijali od 1466. do oko 1530. godine. Krajem 16. i početkom 17. stoljeća vidan je izrazit porast u zastupljenosti majolike, a osim otprije dominantnog bokala pojavljuju se i otvoreni oblici posuda. Prisutni su razni tipovi kasne majolike

poput majolike *a foglia d'ulivo*, majolike *compendiarie* i majolike *berettine*, koja se pojavljuje s podtipovima *famiglia colorata* i *verdolina*. Kod ovih tipova dominiraju otvoreni oblici posuda, dok su bokali česti kod skupina koje se nisu mogle pripisati nekom posebnom tipu. Generalno se radi o proizvodima sjeverne i srednje Italije, no izdvaja se skupina majolike *compendiarie* koja je pripisana keramičkoj produkciji južne Italije, točnije Abruzza. Od posuda koje ne pripadaju ovim tipologijama izdvajamo skupinu s polikromnim vegetabilnim ornamentom koja se pojavljuje na nizu lokaliteta istočne jadranske obale, a pripisuje se radionicama srednje Italije, te ulomak kvalitetnog premaza i plave vegetabilne dekoracije pronađen kod ulaza u refektorij, za koji nismo pronašli usporedne primjere.

Može se primijetiti da u skupini engobiate generalno dominiraju otvoreni oblici posuda, naročito zdjelice različitih oblika, dok su zatvoreni oblici rijetki. Među majolikom dominiraju zatvoreni oblici, odnosno bokali, dok se otvoreni oblici rijetko pojavljuju. Promjena se događa u vremenu kraja 16. i početka 17. stoljeća kada i majoličke zdjelice postaju česte, a tada se i općenito povećava zastupljenost majolike na lokalitetu. Zdjelice su svakako najzastupljeniji keramički oblik, što i ne čudi s obzirom na razne mogućnosti njihove primjene (hrana, piće, umaci, začini i sl.). S obzirom na zastupljenost keramičkih vrsta i oblika možemo zaključiti da se stolno posuđe redovnika ovog samostana uglavnom sastojalo od jednostavnijih engobiranih zdjelica koje su bile u svakodnevnoj upotrebi, a popraćene su malo finijim majoličkim bokalima te rjeđim, graviranim, oslikanim ili majoličkim zdjelama nešto reprezentativnijeg izgleda. Keramički se materijal ne razlikuje mnogo od materijala kakav se pronalazi u svjetovnim kontekstima. Religioznom se tematikom izdvaja manja skupina zdjelica kasne grafite koje su ukrašene siglami, odnosno inicijalima titulara samostana. Posude su većinom jednostavnijih oblika i ukrasa, uz rijetke iznimke, što odgovara skromnom načinu života samostanskih zajednica. Nisu prisutne raskošno ukrašene posude kakve nalazimo u jezgri Dubrovnika.

Analizirajući nalaze keramike možemo donekle rasvijetliti opremu stola samostana sv. Marije kroz stoljeća. Iz najranijeg razdoblja kraja 13. i početka 14. stoljeća uočena su samo dva ulomka koji pripadaju skupinama *Metallic Ware* i protomajolici, odnosno produkcijama južne Italije, pa se o tom razdoblju ne može puno reći. U 14. i 15. st. pojavljuju se bokali *arhajske majolike*, koji su vjerojatno popraćeni zdjelama i zdjelicama invetriate i monokromne engobiate. U prvoj polovici 15. stoljeća izdvajaju se tri posude otvorenog tipa koje pripadaju skupocjenoj *hispano-maurskoj*

lustrum majolici. Od kraja 15. i početka 16. stoljeća pojavljuju se otvoreni oblici posuda invetriate, monokromne engobiate i grafito, koja je prisutna sa tipom *pojednostavljenog ukrasa te renesansnom grafitom*, a pojavljuju se i rijetki bokali slikane engobiate. Uočeno je da je majoličko posuđe tog razdoblja rijetkost te smo njihov nedostatak, a u vezi s višom cijenom ovih proizvoda u odnosu na proizvode invetriate i engobiate, povezali s gradnjom gotičko-renesansnog dijela samostana. Tijekom kasnog 16. i početka 17. stoljeća vidljiv je znatan porast u prisutnosti majolike u odnosu na druge vrste, koje su u prijašnjim stoljećima dominirale. Među majolikom i dalje dominiraju bokali, ali sada i otvoreni oblici postaju česti. Gotovo su sve kasne majoličke tipologije prisutne s bar nekoliko ulomaka. Istovremeno se u većoj mjeri upotrebljavalo i posuđe invetriate i engobiate. Među invetriatom se u ovom periodu, uz otvorene, češće pojavljuju i razni zatvoreni oblici posuda. Među monokromnom i slikanom engobiatom te grafitom ovog vremena dominiraju zdjelice raznih oblika, a pojavljuju se i rjeđi oblici poput podmetača. Općenito gledajući može se primijetiti da među zatvorenim oblicima posuda dominiraju majolički proizvodi, dok su otvoreni oblici, zdjele, zdjelice, tanjuri i podmetači, dominantni među proizvodima invetriate i engobiate. Iznimka je kasniji period kraja 16. i početka 17. stoljeća, kada su zdjelice sve češće i među majolikom. Zdjelice su svakako najzastupljeniji keramički oblik kroz stoljeća, a to možemo povezati s njihovom širokom mogućnošću upotrebe – u njima se mogla držati hrana, umaci ili začini, a mogle su poslužiti i za piće.

S obzirom na provenijenciju najzastupljeniji su produkti sjeverne i srednje Italije. Keramički proizvodi južnotalijanskih produkcija rijetko se pojavljuju, a pripisali smo im dva rana ulomka iz 13./14. stoljeća koji pripadaju skupini *Metallic Ware* i protomajolici. Među kasnom majolikom kraja 16. i početka 17. stoljeća pojavljuju se primjerci produkcije Abruzza ukrašeni u *compendiario* stilu. Posude arhajske majolike mogu se pripisati produkciji srednje i sjeverne Italije. Većina kasnijih proizvoda, kako majolike tako i engobiate, pripada produkciji padskog područja – Emilie Romagne i Veneta, s glavnim proizvodnim centrima u Faenzi i Veneciji. Jedina netalijanska produkcija je hispano-maurska keramika koja potječe iz Valencije te datira u prvu polovicu 15. stoljeća. Talijanska majolika jasno dominira, a razlog je njena iznimna popularnost te blizina same Italije. Najzastupljenije su produkcije područja sjeverne Italije, gdje se održavaju sajmovi i nalaze trgovačke luke s kojima Dubrovnik ima dobre trgovačke veze i brojne ugovore. Južnoitalske produkcije slabo su zastupljene iako je Dubrovnik s Apulijom povezan uvozom žita. Iznimno se tijekom prve polovice 15. stoljeća pojavljuje nekoliko ulomaka španjolske

provenijencije, koja je u Dubrovnik najvjerojatnije došla direktno od katalonskih trgovaca, a izvozila se i preko Venecije.

Iako pronađeni materijal ne predstavlja najreprezentativnije primjerke keramičkog posuđa svog vremena, nadamo se da ovaj rad daje doprinos poznavanju dubrovačke i lokrumske povijesti te poznavanju kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike na području Hrvatske.

Katalog

	<p>Kat. 1, ULOMAK STIJENKE</p> <p>Oblik: zatvoreni – stijenka</p> <p>Glina: sivkasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, zelena glazura</p> <p>Ukras: izvana nizovi vodoravnih blago istaknutih reljefnih linija</p> <p>Tip: <i>Metallic Ware</i> (?), kr. 13. – poč. 14. st., južna Italija</p> <p>Dimenzije: š: 3,6 cm; d: 4,1 cm; deb: 0,4 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A34b, SJ 438, N 715</p> <p>Analogije: Williams (1993): t. 2; Riavez, Saccardo (2006): fig. 5:3; Delonga et al. (2014): kat. 120, 122; Gusar, Vujević, (2016): T. 1:3</p>
 <p>a</p> <p>b</p>	<p>Kat. 2, LONČIĆ</p> <p>Oblik: zatvoreni –lončić; središnji dio tijela s obodom bez ruba koji se izvija prema van, profiliranim ramenom i trbuhom</p> <p>Glina: narančastosmeđa do sivosmeđa</p> <p>Faktura: pročišćena, s primjesama tinjca i kalcita (?)</p> <p>Premaz: iznutra i preko oboda, zelenkasta (?) glazura</p> <p>Ukras: /</p> <p>Tip: <i>invetriata</i>; kr. 16. – 17. st., sjeverna ili srednja Italija</p> <p>Dimenzije: š: 2,7 cm; d: 6,5 cm; deb: 1 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A16b, SJ 310, N 705</p>

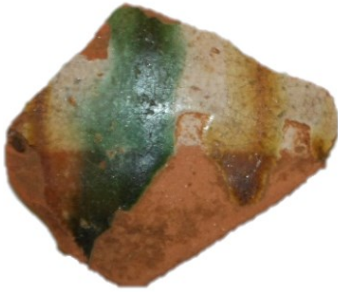

	<p>Kat. 3, BOCA</p> <p>Oblik: zatvoreni – boca; dio višestruko profiliranog vrata s prijelazom prema tijelu</p> <p>Glina: okernarančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: samo izvana, smeđa glazura</p> <p>Ukras: /</p> <p>Tip: invetriata, kr. 16. – 17. st</p> <p>Dimenzije: š: 3,2 cm; d: 4,1 cm; deb: 0,4 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A6, SJ 310, N 629</p>
	<p>Kat. 4, BOKAL S IZLIVNIKOM</p> <p>Oblik: zatvoreni – veći bokal s cilindričnim izlivnikom; ulomak tijela s ostatkom cilindričnog izlivnika te ulomci uspravnog oboda s blagim rebrastim zadebljanjem, na jednome ostatak spoja ručke</p> <p>Glina: okernarančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: izvana i iznutra, žutosmeđa glazura</p> <p>Ukras: /</p> <p>Tip: invetriata, kr. 16. – 17. st., padsko područje</p> <p>Dimenzije: š: 9,4 cm; d: 10,1 cm; deb: 0,5 cm š: 1,9 cm, d: 5,1 cm, deb: 0,4 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A31a, SJ 402, N 686</p> <p>Analogije: Gusar (2010): kat. 76; Bradara (2012): kat. 64, 65</p>
	<p>Kat. 5, ZDJELICA</p> <p>Oblik: otvoreni – zdjelica, prstenasto umbonato dno</p> <p>Glina: crvenonarančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana (i dno), lješnjaksmeđa glazura</p> <p>Ukras: /</p> <p>Tip: invetriata, 16. st, Veneto</p> <p>Dimenzije: š: 6,6 cm, d: 6,8 cm, deb: 0,6 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A34b, SJ 438, N 715</p>

a

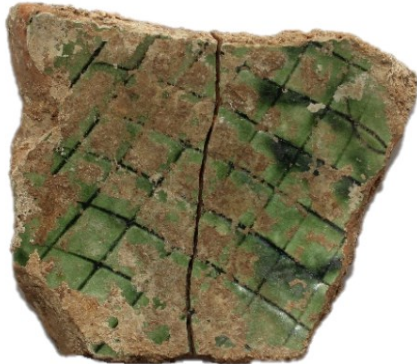
 <p style="text-align: right;">b</p>	
 <p style="text-align: right;">a</p> <p style="text-align: right;">b</p>	<p>Kat. 6, ZDJELICA</p> <p>Oblik: otvoreni – zdjela, prstenasto umbonato dno</p> <p>Glina: crvenonarančasta do narančasta prema van</p> <p>Faktura: fino pročišćena, primjese tinjca</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, bezbojna ili žućkasta glazura</p> <p>Ukras: jednobojno slikanje; boje: smeđa; iznutra: smeđa vitica</p> <p>Tip: slikana invetriata, 13./14. st ili kr. 15./ 16. st., Veneto</p> <p>Dimenzije: š: 4,4 cm, d: 3,9 cm, deb: 0,5 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A37, SJ 514, N 770</p>
 <p style="text-align: right;">b</p>	<p>Kat. 7, ZDJELICA</p> <p>Oblik: zatvoreni – bikonična zdjelica; ulomak tijela i relativno niskog uspravnog oboda sa stanjenim i zaobljenim rubom koji je blago izvijen prema van</p> <p>Glina: narančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, engoba i smeđa glazura</p> <p>Ukras: /</p> <p>Tip: monokromna engobiata, 15. – 16. st., padsko područje</p> <p>Dimenzije: š: 8,4 cm; d: 5,3 cm; deb: 0,7 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A33b, SJ 298, N 670</p>

	<p>Analogije: Guarnieri (2006): Fig. 8: 22; Bradara, Saccardo (2007): kat. 136; Gusar (2010): kat. 68</p>
 <p>a</p> <p>b</p>	<p>Kat. 8, ZDJELICA</p> <p>Oblik: otvoreni – bikonična zdjelica; obod nizak i uspravan, blago zakošen prema van, rub stanjen i ima jedno zadebljanje na vrhu</p> <p>Glina: narančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, engoba <i>lionata</i> glazura</p> <p>Ukras: /</p> <p>Tip: monokromna engobiata, 15. - 16. st., padsko područje</p> <p>Dimenzije: š: 3,5 cm; d: 3,5 cm; deb: 0,6 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A34c, SJ 344, N 669</p> <p>Analogije: Guarnieri (2006): Fig. 8: 27-29</p>
 <p>a</p> <p>b</p>	<p>Kat. 9, ZDJELICA</p> <p>Oblik: otvoreni – bikonična zdjelica; ulomak oboda s blago stanjenim i zaobljenim rubom te kose stijenke koja se lomi u donjem dijelu tijela što je naglašeno žlijebom</p> <p>Glina: narančasta</p> <p>Faktura: pročišćena, s primjesama</p> <p>Premaz: iznutra i izvana žutozelena glazura, engoba samo iznutra (?)</p> <p>Ukras: /</p> <p>Tip: monokromna engobiata, kr. 16. – 17. st</p> <p>Dimenzije: š: 5,8 cm; d: 6,1 cm; deb: 0,6 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A18, SJ 429, N 730</p>

 <p>a</p> <p>b</p>	<p>Kat. 10, PLITKI TANJUR</p> <p>Oblik: otvoreni – plitki tanjur; ulomak tijela i oboda s blago zadebljanim i zaobljenim rubom, obod je s unutarnje strane naglašen plitkim žlijebom</p> <p>Glina: oker</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i preko oboda, engoba i žutosmeđa glazura s rijetkim zelenim točkicama</p> <p>Ukras: /</p> <p>Tip: monokromna engobiata, 15. – 16.st.</p> <p>Dimenzije: š: 7,5 cm; d: 6,2 cm; deb: 0,5 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A33b, SJ 298, N 670</p>
 <p>a</p> <p>b</p>	<p>Kat. 11, PODMETAČ</p> <p>Oblik: otvoreni – podmetač (sottocopa); ravno dno s uspravnim zaobljenim obodom</p> <p>Glina: oker</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, engoba i žutosmeđa glazura</p> <p>Ukras: /</p> <p>Tip: monokromna engobiata, kraj 16. i 17. st., padsko područje</p> <p>Dimenzije: š: 6,5 cm; v: 2,5 cm; deb: 0,7 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: površinski nalaz, N 767</p> <p>Analogije: Librenti, Vallini (2006): Fig. 13: 44-46</p>

	<p>Kat. 12, ULOMAK STIJENKE</p> <p>Oblik: zatvoreni – cilindrična stijenka</p> <p>Glina: svijetlonarančasta do siva u unutrašnjosti</p> <p>Faktura: fino pročišćena s primjesom tinjca</p> <p>Premaz: samo izvana, engoba i zelena glazura</p> <p>Ukras: dio posude premazan engobom, a dio zelenom glazurom</p> <p>Tip: monokromna engobiata, kr. 16. – poč. 17. st., Veneto (?)</p> <p>Dimenzije: š: 4,5 cm; d: 4,5 cm; deb: 0,5 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A35, SJ 413, N 747</p> <p>Analogije: Gusar (2010): kat. 84</p>
	<p>Kat. 13, BOKAL</p> <p>Oblik: zatvoreni – bokal; trbuh</p> <p>Glina: crvenonarančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena, s primjesom tinjca</p> <p>Premaz: samo izvana, engoba i prozirna glazura</p> <p>Ukras: višebojno slikanje; boje: zelena i žuta; izvana: zelene i okeržute linije na engobi</p> <p>Tip: slikana engobiata, kr. 15.-16. st., Veneto</p> <p>Dimenzije: š: 4 cm; d: 3,5 cm; deb: 0,4 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A31a, SJ 368, N 663</p> <p>Analogije: Guarnieri (2006): kat. 44; Gusar (2010): kat. 107-110; Delonga et al.(2014): kat. 287</p>
	<p>Kat. 14, BOKAL</p> <p>Oblik: zatvoreni – bokal; ulomak stijenke s prijelazom prema vratu</p> <p>Glina: okernarančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: izvana engoba i prozirna glazura, iznutra ostatak engobe i glazure u dijelu vrata</p> <p>Ukras: slikanje; boje: zelena; izvana: nepoznati zelenoslikani motiv</p> <p>Tip: slikana engobiata, kr. 15.-16.st., padsko područje</p> <p>Dimenzije: š: 4,4 cm; d: 3,4 cm; deb: 0,5 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A16b, SJ 31, N 694</p> <p>Analogije: Gusar (2010): kat. 107-110, 112-115 Delonga et al.(2014): kat. 287-288</p>

	<p>Kat. 15, ZDJELA</p> <p>Oblik: otvoreni – zdjela; ulomak diskastog dna</p> <p>Glina: okersmeđa</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: samo iznutra, engoba i prozirna glazura</p> <p>Ukras: višebojno slikanje; boje: plava i zelena; iznutra: koncentrične kružnice unutar kojih se nalazi motiv oka ispunjen zelenom bojom</p> <p>Tip: kasna slikana engobiata; kraj 16. – poč. 17. st., Veneto</p> <p>Dimenzije: š: 2,8 cm; d: 4,7 cm; deb: 0,9 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A35, SJ 413, N 700</p> <p>Analogije: Zglav-Martinac (2004): kat. 274-280; Gusar (2010): kat. 120 (119-121); Delonga et al. (2014): kat. 259-261, 271-279</p>
 <p style="text-align: center;">a</p> <p style="text-align: center;">b</p>	<p>Kat. 16, ULOMAK STIJENKE</p> <p>Oblik: otvoreni –konična stijenka</p> <p>Glina: okernarančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, engoba i prozirna glazura</p> <p>Ukras: jednobojno slikanje; boje: plava; iznutra: mramorni uzorak; izvana: sivoplavi premaz sa zelenkastom mrljom</p> <p>Tip: <i>marmorizzata</i>, kraj 16. – poč.17. st.</p> <p>Dimenzije: š: 2, cm; d: 3,4 cm; deb: 0,8 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A34c, SJ 404, N 683</p> <p>Analogije: Zglav-Martinac (2004): kat. 288; Gusar (2010): kat. 134-135; Bradara (2012): kat. 251</p>

	<p>Kat. 17, ZDJELICA</p> <p>Oblik: otvoreni – zdjelica; obod horizontalno proširen, zaravnjen i pravokutan</p> <p>Glina: svijetlo oker</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i preko oboda, engoba i glazura</p> <p>Ukras: višebojno slikanje; boje: zelena i smeđa; iznutra: razliveni potezi boja</p> <p>Tip: kasna slikana engobiata, kr. 16. – 17. st.</p> <p>Dimenzije: š: 3 cm; d: 3 cm; deb: 0,6 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A35, SJ 413, N 722</p>
	<p>Kat. 18, ZDJELA</p> <p>Oblik: otvoreni – zdjela; konkavno uvučeno (<i>a ventosa</i>) dno</p> <p>Glina: narančasta do oker prema van</p> <p>Faktura: pročišćena, s dosta primjesa</p> <p>Premaz: iznutra, engoba i glazura</p> <p>Ukras: jednobojno slikanje; boje: zelena; iznutra: višestruko ukriženi potezi</p> <p>Tip: kasna slikana engobiata, kr. 16. – poč. 17. st., padsko područje</p> <p>Dimenzije: š: 9,2 cm; d: 6 cm; deb: 1 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A33b, SJ 298, N 670</p>
	<p>Kat. 19, ZDJELA</p> <p>Oblik: otvoreni – velika zdjela (<i>catino</i>); konična stijenka</p> <p>Glina: rumenosmeđa do smeđa prema van</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra engoba i zelena glazura</p> <p>Ukras: urezivanje tankim šiljkom; iznutra: urezana mreža, možda dio motiva tri jabuke (<i>tre mele</i>)</p> <p>Tip: grafitna pojednostavljenog ukrasa; kr. 15. – poč. 16. st., Veneto</p> <p>Dimenzije: š: 7,2 cm; d: 6,3 cm; deb: 1cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A18, SJ 431, N 711</p> <p>Analogije: Gusar (2010): kat. 163</p>

	<p>Kat. 20, ZDJELA</p> <p>Oblik: otvoreni – velika zdjela (catino); konična stijenka</p> <p>Glina: okernarančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: samo iznutra, engoba i glazura</p> <p>Ukras: urezivanje tankim šiljkom i doslikavanje; boje: zelena; iznutra: mreža zelenih poteza unutar nepoznatog urezanog motiva</p> <p>Tip: grafita pojednostavljenog ukrasa; kr. 15. – poč. 16. st., Veneto</p> <p>Dimenzije: š: 4,5 cm; d: 3,9 cm; deb: 0,8 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A35, SJ 413, N 733</p> <p>Analogije: Guarnieri (2006): kat. 103; Gusar (2010): kat. 170, 171; 322; Bradara (2012): kat. 159</p>
 <p style="text-align: right;">a</p> <p style="text-align: right;">b</p>	<p>Kat. 21, ZDJELICA</p> <p>Oblik: otvoreni – kalotasta zdjelica; sferična stijenka koja se prema obodu lomi, obod uspravan, stanjen i zaobljen</p> <p>Glina: okernarančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, engoba i glazura</p> <p>Ukras: urezivanje tankim šiljkom i doslikavanje; boje: zelena i žuta; iznutra i izvana: izlomljena traka (<i>nastro spezzato</i>) s obje strane oboda</p> <p>Tip: kanonska renesansna grafita, pr. pol. 16. st., padsko područje</p> <p>Dimenzije: š: 4,2 cm; d: 4,2 cm; deb: 0,6 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A35, SJ 413, N 722</p> <p>Analogije: Bradara, Saccardo (2007): kat. 59</p>

	<p>Kat. 22, ULOMAK STIJENKE</p> <p>Oblik: otvoreni – konična stijenska</p> <p>Glina: tanmonarančasta do okernarančasta prema van</p> <p>Faktura: pročišćena</p> <p>Premaz: samo iznutra, engoba i zelena glazura</p> <p>Ukras: urezivanje šiljastom alatkom; iznutra: listoliki oblik ispunjen vertikalnim linijama (?)</p> <p>Tip: kanonska renesansna grafita (?), pr. pol. 16. st, Veneto</p> <p>Dimenzije: š: 4,1 cm; d: 2,9 cm; deb: 0,7 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A35, SJ 413, N 722</p>
	<p>Kat. 23, ZDJELICA</p> <p>Oblik: otvoreni – poluloptasta zdjelica; stijenska</p> <p>Glina: okernarančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: samo iznutra, engoba i prozirna glazura</p> <p>Ukras: urezivanje oštrom i tupom alatkom (a punta e stecca) i doslikavanje; boje: zelena; iznutra: stilizirana pletenica ili S motiv doslikan zelenom bojom</p> <p>Tip: kasnorenesansna grafita a punta e stecca, dr. pol. 16. st., Veneto ili Emilia Romagna</p> <p>Dimenzije: š: 3,1 cm; d: 3,3 cm; deb: 0,7 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A37, SJ 514, N 770</p> <p>Analogije: Bertacchi (1977): kat. 92; Cozza, Munarini (1989): kat. 74, 75; Bradara, Saccardo (2007): Gusar (2010): kat. 247, 249; Kovačić (2011): kat. 10</p>

	<p>Kat. 24, ULOMAK STIJENKE</p> <p>Oblik: otvoreni – zdjela (catino) ili tanjur; konična stijenka oboda bez ruba</p> <p>Glina: okernarančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana engoba i prozirna glazura</p> <p>Ukras: urezivanje tankim šiljkom i doslikavanje; boje: zelena i žuta; iznutra: podjela na radijalna polja doslikana zelenim potezima</p> <p>Tip: postrenesansna grafita, kr. 16. – pr. pol. 17.st., padsko područje (Polesine?)</p> <p>Dimenzije: š: 4,6 cm; d: 2,1 cm; deb: 0,7 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A37, SJ 514, N 770</p> <p>Analogije: Zglav-Martinac (2004): kat 219, 246, 247, 251</p>
	<p>Kat. 25, ULOMAK STIJENKE</p> <p>Oblik: otvoreni – konična stijenka</p> <p>Glina: okernarančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra engoba i prozirna glazura, izvana samo engoba</p> <p>Ukras: urezivanje tankim šiljkom i doslikavanje; boje: zelena i žuta; iznutra: vjv podjela na radijalna polja ispunjena spiralama i doslikana zelenim potezima</p> <p>Tip: postrenesansna grafita, kr. 16. – pr. pol. 17. st, padsko područje</p> <p>Dimenzije: š: 4 cm; d: 3,8 cm; deb: 0,7 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A37, SJ 497, N 768</p> <p>Analogije: Bradara, Saccardo (2007): kat. 112; Gusar (2010): kat. 281-282, 284, 287; Zglav-Martinac (2004): kat. 426, 249</p>

	<p>Kat. 26, ZDJELICA</p> <p>Oblik: otvoreni – kalotasta zdjelica blago uvučenog dna (<i>a ventosa</i>)</p> <p>Glina: okernarančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, engoba i smeđa glazura</p> <p>Ukras: urezivanje; iznutra: sigle <i>S*B</i></p> <p>Tip: postrenesansna grafita, samostanska; kr. 16. – poč. 17.st., padsko područje</p> <p>Dimenzije: š: 9,1 cm; d: 11,7 cm; deb: 0,6 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A33b, SJ 298, N 670</p> <p>Analogije: Gusar (2010): kat. 341</p>
	<p>Kat. 27, ZDJELICA</p> <p>Oblik: otvoreni – zdjelica; uvučeno dno</p> <p>Glina: oker</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, engoba i žuta glazura</p> <p>Ukras: urezivanje; iznutra: sigle <i>*S*M</i></p> <p>Tip: postrenesansna grafita, samostanska; kr. 16. – poč. 17.st.</p> <p>Dimenzije: š: 5,6 cm; d: 6,6 cm; deb: 0,6 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A6b, SJ 310, N 633</p>
	<p>Kat. 28, ZDJELICA</p> <p>Oblik: otvoreni</p> <p>Glina: okernarančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, engoba i smeđa glazura</p> <p>Ukras: urezivanje; iznutra: sigle <i>S*M*</i></p> <p>Tip: postrenesansna grafita, samostanska; kr. 16. – poč. 17.st., padsko područje</p> <p>Dimenzije: š: 4,8 cm; d: 7,2 cm; deb: 0,6 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A31a, SJ 367, N 662</p>

	<p>Kat. 29, ZDJELICA</p> <p>Oblik: otvoreni</p> <p>Glina: okernarančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, engoba i smeđa glazura</p> <p>Ukras: urezani; iznutra: sigla *Ω*</p> <p>Tip: postrenesansna grafita, samostanska; kr. 16. – poč. 17.st., padsko područje</p> <p>Dimenzije: š: 4,6 cm; d: 7,9 cm; deb: 0,5 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A16a, SJ 367, N 689</p>
	<p>Kat. 30, ZDJELICA</p> <p>Oblik: otvoreni</p> <p>Glina: oker</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana (i dno), engoba i žućkasta glazura</p> <p>Ukras: urezani; iznutra: minuciozno izvedeni motiv krune, možda povrh znaka Ω</p> <p>Tip: postrenesansna grafita, samostanska; kr. 16. – poč. 17.st.</p> <p>Dimenzije: š: 3,6 cm; d: 3,6 cm; deb: 0,5 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A31a, SJ 368, N 663</p>
	<p>Kat. 31, BOKAL</p> <p>Oblik: zatvoreni – bokal; stijenka izduženog, ovoidnog tijela</p> <p>Glina: okernarančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, engoba i smeđa glazura</p> <p>Ukras: urezani; iznutra: ostatak haste križa ili asteriska koji razdvaja sigle</p> <p>Tip: postrenesansna grafita, samostanska; kr. 16. – poč. 17.st.</p> <p>Dimenzije: š: 5 cm; d: 8,2 cm; deb: 0,7 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A33b, SJ 298, N 670</p> <p>Analogije: Librenti, Vallini (2006): kat. 105; Ericani (1990): 156, inv. 2775; Bonazzi (2011): FA32, FA47</p>

	<p>Kat. 32, TANJURIĆ</p> <p>Oblik: otvoreni – plitki tanjurić, obod zakrivljen prema unutra, rub stanjen i zaobljen</p> <p>Glina: crvenonarančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana; engoba i smeđa glazura</p> <p>Ukras: urezivanje; iznutra: tanka urezana linija ispod oboda</p> <p>Tip: postrenesansna grafita, dr. pol. 16. – poč. 17. st., Veneto</p> <p>Dimenzije: š: 4,8 cm; d: 4,1 cm; deb: 0,5 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A31e, SJ 526, N 786</p>
 <p style="text-align: right;">a</p> <p style="text-align: right;">b</p>	<p>Kat. 33, PODMETAČ</p> <p>Oblik: otvoreni – podmetač (sottocoppa); ravno dno sa zadebljanim polukružnim rubom</p> <p>Glina: okernarančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra, engoba i smeđa glazura</p> <p>Ukras: urezivanje; iznutra: tanka urezana linija ispod oboda</p> <p>Tip: postrenesansna grafita, dr. pol. 16. – poč. 17. st., padsko područje</p> <p>Dimenzije: š: 6,1 cm; d: 1,3 cm; v: 0,8 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A31e, SJ 526, N 786</p>
 <p style="text-align: right;">a</p> <p style="text-align: right;">b</p>	<p>Kat. 34, VELIKA ZDJELA</p> <p>Oblik: otvoreni – velika zdjela (catino); donji dio stijenke koničan, a gornji se prema otvoru lomi te je blago zakrivljen prema unutra, obod je horizontalno proširen te u presjeku pravokutan i zadebljan</p> <p>Glina: crvenonarančasta</p> <p>Faktura: pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i preko oboda, engoba i zelena glazura</p> <p>Ukras: urezivanje; iznutra: dva para urezanih linija</p> <p>Tip: kasna grafita, dr. pol. 16. – poč. 17. st., Veneto ili Emilia Romagna</p> <p>Dimenzije: š: 12,4 cm; d: 6,7 cm; deb: 0,7 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A33b, SJ 298, N 670</p>

Kat. 35, ZDJELA

Oblik: otvoreni – zdjela; prstenasto dno s ispupčenjem (umbonato)

Glina: svijetlo oker

Faktura: pročišćena, dosta pijeska, primjese tinjca

Premaz: samo iznutra, smalto smeđkastobijeli bez sjaja

Ukras: višebojno slikanje; boje: crnosmeđa, žuta i plava; iznutra: plavi četverolisni cvijet, između latica žuti listići ili plodovi

Tip: Protomajolika, 13.-14. st., južna Italija, Apulija (Salento: Brindisi?)

Dimenzije: š: 6,9 cm; d: 7,7 cm; v: 1,9 cm; deb: 0,7 cm

Sonda, SJ, N: A34c, SJ 404, N 683

Analogije: Patitucci Uggeri (1979): T. LXXXIII: b, c; Riavez (2000): tav II: 2; Sanders (2015): fig 6:b; Valenzano (2015): T. 18: SL.MP./PROT.29, T. 40: DLC/PROT.11

Kat. 36, TANJUR

Oblik: otvoreni – tanjur; zaravnjeni obod

Glina: blijedožuta

Faktura: fino pročišćena

Premaz: iznutra i preko oboda, smalto blagog sjaja

Ukras: višebojno slikanje; boje: crnosmeđa i zelena; iznutra: zeleni listić i crnosmeđa kosa linija

Tip: arhajska majolika, 14./15. st; srednja Italija (Deruta, Umbrija?)

Dimenzije: š: 3,1 cm; d: 2,6 cm; deb: 0,6 cm

Sonda, SJ, N: A34d, SJ 452, N 744

Analogije: Museo nazionale di S. Matteo, Pisa

[https://it.wikibooks.org/wiki/File:Ciotola_-_maiolica_arcaica_di_Pisa,_XV_secolo_\(Piazza_Duomo,_Pisa\)_-_Museo_nazionale_di_San_Matteo.jpg](https://it.wikibooks.org/wiki/File:Ciotola_-_maiolica_arcaica_di_Pisa,_XV_secolo_(Piazza_Duomo,_Pisa)_-_Museo_nazionale_di_San_Matteo.jpg) (10.05.2021.)

	<p>Kat. 37, RUČKA</p> <p>Oblik: zatvoreni – bokal; elipsoidna ručka</p> <p>Glina: rumenosmeđa</p> <p>Faktura: fino pročišćena, sitne primjese tinjca</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto smeđkasti, bez sjaja</p> <p>Ukras: višebojno slikanje; boje: crnosmeđa i zelena; izvana: karakteristični ukras vodoravnih tanjih smeđih i debljih zelenih linija</p> <p>Tip: arhajska majolika, dr. pol. 14. st.; sjeverna ili srednja Italija</p> <p>Dimenzije: š: 2,2 cm; d: 4 cm; deb: 1,6 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A33b, SJ 298, N 670</p> <p>Analogije: Zglav-Martinac (2004): kat. 106</p>
	<p>Kat. 38, BOKAL</p> <p>Oblik: zatvoreni – bokal; stijenka</p> <p>Glina: blijedožuta</p> <p>Faktura: pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto bez sjaja</p> <p>Ukras: jednobojno slikanje; boje: zelenkasta; motiv: geometrijski; izvana: deblje linije sa kružnim završetcima</p> <p>Tip: arhajska majolika, dr. pol. 14. st; srednja Italija</p> <p>Dimenzije: š: 2,8 cm; d: 2,9 cm; deb 0,6 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A17b, SJ 310, N 692</p>
	<p>Kat. 39, BOKAL</p> <p>Oblik: zatvoreni – bokal; stijenka</p> <p>Glina: vrlo blijedo narančasta</p> <p>Faktura: pročišćena, sitne primjese</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto bez sjaja</p> <p>Ukras: jednobojno slikanje; boje: crnosmeđa; izvana: paralelne vertikalne linije</p> <p>Tip: arhajska majolika, 14./15. st; srednja Italija</p> <p>Dimenzije: š: 2,1 cm; d: 2,8 cm; deb: 0,6 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A37, SJ 484, N 755</p>

	<p>Kat. 40, BOKAL</p> <p>Oblik: zatvoreni – bokal; stijenka</p> <p>Glina: vro blijedo narančasta</p> <p>Faktura: pročišćena</p> <p>Premaz: izvana smalto bez sjaja, iznutra žućkasta glazura</p> <p>Ukras: višebojno slikanje; boje: crnosmeđa i plava (?); izvana: crnosmeđe i plave paralelne vertikalne linije</p> <p>Tip: plava arhajska majolika (?), dr. pol. 14. st; srednja Italija</p> <p>Dimenzije: š: 3 cm; d: 2,3 cm; deb: 0,5 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A37, SJ 514, N 770</p> <p>Analogije: Nepoti (2006): fig. 9:1</p>
	<p>Kat. 41, BOKAL</p> <p>Oblik: zatvoreni – bokal; trilobadni otvor sa zaobljenim rubom koji se izvija prema unutra</p> <p>Glina: blijedožuta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto smeđesivkasti, sjajan</p> <p>Ukras: višebojno slikanje; boje: crnosmeđa i plava; izvana: karakteristično polje s pletenicom</p> <p>Tip: plava arhajska majolika, dr. pol. 14. st; srednja Italija</p> <p>Dimenzije: š: 5,1 cm; d: 5,2 cm; deb: 0,5 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: Površinski nalaz, N 767</p> <p>Analogije: Bradara (2012): kat. 274; Gusar (2010): kat. 364</p>
	<p>Kat. 42, BOKAL</p> <p>Oblik: zatvoreni – bokal; stijenka</p> <p>Glina: blijedožuta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto rumenobijeli bez sjaja, iznutra žućkast</p> <p>Ukras: višebojno slikanje; boje: crnosmeđa i plava; izvana: motiv vitica i cvijeća</p> <p>Tip: plava arhajska majolika, dr. pol. 14. st; srednja Italija (?)</p> <p>Dimenzije: š: 4 cm; d: 4 cm; deb: 0,5 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A6a, SJ 366, N 667</p> <p>Analogije: Delonga et al. (2014): kat. 66</p>

	<p>Kat. 43, ULOMCI BOKALA</p> <p>Oblik: zatvoreni – bokal; ulomci stijenke s prijelazom prema vratu</p> <p>Glina: blijedožuta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto plavičast, sjajan</p> <p>Ukras: višebojno slikanje; boje: smeđeljubičasta i kobaltnoplava; izvana: mreža debljih plavih i tanjih smeđeljubičastih linija te kružići u istim bojama</p> <p>Tip: arhajska majolika (?), rano 15. st; srednja Italija</p> <p>Dimenzije: š: 1,7 cm; d: 3 cm; deb: 0,4 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A37, SJ 514, N 782</p>
	<p>Kat. 44, BOKAL</p> <p>Oblik: zatvoreni – bokal; stijenka</p> <p>Glina: svijetla, krema</p> <p>Faktura: jako fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto sivkasti, blagog sjaja</p> <p>Ukras: jednobojno slikanje; boje: plava; izvana: medaljon tipa <i>a scaletta</i></p> <p>Tip: renesansna majolika, 15.-16. st., srednja Italija</p> <p>Dimenzije: š: 3,2 cm; d: 2,3 cm; deb: 0,6 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A35, SJ 413, N 700</p>
	<p>Kat. 45, TANJUR</p> <p>Oblik: otvoreni – tanjur; blago zaobljeni i stanjeni obod, s unutarnje strane naglašen plitkim žlijebom</p> <p>Glina: vrlo svijetla, krema</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto bijeli, sjajan</p> <p>Ukras: jednobojno slikanje; boje: plava; iznutra: vegetabilni motiv <i>a ciuffo</i></p> <p>Tip: majolika <i>alla porcellana</i>, pr. pol. 16. st., srednja Italija (Romagna)</p> <p>Dimenzije: š: 3,6 cm; d: 2,8 cm; deb: 0,5 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A31b, SJ 517, N 774</p> <p>Analogije: Gusar (2010): kat. 483-485, 487-489; Bradara (2012): kat. 345</p>

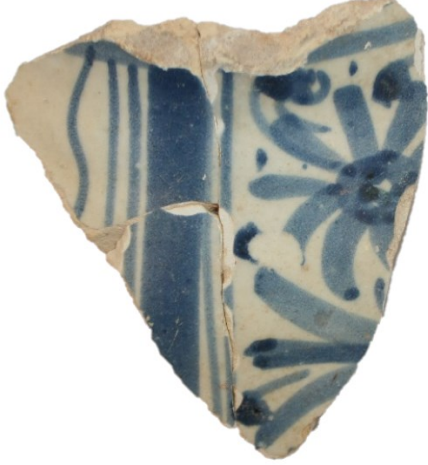
 <p>a</p> <p>b</p>	<p>Kat. 46, TANJUR</p> <p>Oblik: otvoreni – tanjur; stijenka</p> <p>Glina: vrlo svijetla, krema</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto sivkastoplavi, blagog sjaja</p> <p>Ukras: višebojno slikanje; boje: plava, zelena, oker; izvana: plava valovita linija; iznutra: motiv višelatičnog cvijeta</p> <p>Tip: majolika berettina (famiglia colorata), dr. pol. 16. st, Veneto (Venecija)</p> <p>Dimenzije: š: 2,5 cm; d: 2,1 cm; deb: 0,6 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A34c, SJ 404, N 788</p> <p>Analogije: Zglav-Martinac (2004): kat. 335, 337; Gusar (2010): kat. 516; Kovačić (2010): kat. 25-26; Milošević, Topić (2014): fig. 5a</p>
	<p>Kat. 47, ULOMAK DNA</p> <p>Oblik: otvoreni – ulomak dna na niskoj prstenastoj nožici</p> <p>Glina: prljavobijela</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto zeleni, sjajan</p> <p>Ukras: jednobojno slikanje; boje: žuta; iznutra: vegetabilna vitica <i>alla porcellana</i></p> <p>Tip: majolika berettina (<i>verdolina</i>), dr. pol. 16. ili poč. 17. st, Veneto (Venecija ili Padova)</p> <p>Dimenzije: š: 3 cm; d: 2,1 cm; deb: 0,5 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A31a, SJ 402, N 686</p> <p>Analogije: Saccardo (1992): fig. 14: 1, 2; Zglav-Martinac (2004): kat. 342; Milošević, Topić (2014): fig. 4</p>

	<p>Kat. 48, ULOMAK DNA</p> <p>Oblik: otvoreni – ulomak dna na niskoj prstenastoj nožici</p> <p>Glina: prljavobijela</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto zeleni, sjajan</p> <p>Ukras: jednobojno slikanje; boje: žuta; iznutra: cvjetići i točkice</p> <p>Tip: majolika berettina (<i>verdolina</i>), dr. pol. 16. ili poč. 17. st, Veneto (Venecija ili Padova)</p> <p>Dimenzije: š: 2,2 cm; d: 2,2 cm; deb: 0,7 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A34d, SJ 452, N 744</p> <p>Analogije: Saccardo (1992): fig. 14: 1, 2; Zglav-Martinac (2004): kat. 342; Milošević, Topić (2014): fig. 4</p>
	<p>Kat. 49, ULOMCI TANJURA</p> <p>Oblik: otvoreni – tanjur; obod zaobljen i izvijen prema van</p> <p>Glina: blijedožuta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto sivkastoplavkasti, sjajan, ljušti se</p> <p>Ukras: višebojno slikanje; boje: plava i zelena; izvana: dvije plave linije uz obod pod kojima je ostatak motiva listića i plodova masline</p> <p>Tip: majolika <i>a foglia d'ulivo</i>, kr. 16./poč. 17. st., srednja ili sjeverna Italija</p> <p>Dimenzije: š: 2,4 cm; d: 2,4 cm; deb: 0,5 cm š: 2,4 cm; d: 2,3 cm; deb: 0,5 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A31b, SJ 494, N 761</p> <p>Analogije: Zglav-Martinac (2004): kat. 345, 349, 350; Gusar (2010): kat. 612; Bradara (2012): kat. 371, 373</p>

	<p>Kat. 50, ULOMAK STIJENKE</p> <p>Oblik: otvoreni – stijenka</p> <p>Glina: vrlo svijetla, krema</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto sivkastobijeli s blagim krakelurama, sjajan</p> <p>Ukras: višebojno slikanje; boje: oker, žuta i plava; iznutra: vegetabilna vitica</p> <p>Tip: majolika <i>compendiaria</i>, kr. 16. – poč. 17. st., južna Italija (Abruzzo)</p> <p>Dimenzije: š: 3,2 cm; d: 2,7 cm; deb: 0,8 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A35, SJ 413, N 757</p> <p>Analogije: Zglav-Martinac (2004): kat. 320; Gusar (2010): kat. 583</p>
	<p>Kat. 51, ULOMAK STIJENKE</p> <p>Oblik: otvoreni – stijenka</p> <p>Glina: vrlo svijetla, krema</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto rumenosivaksti s naglašenim krakelurama, sjajan</p> <p>Ukras: višebojno slikanje; boje: žuta, oker, plava; iznutra: motiv krune ili stilizirane koso upletene vrpce</p> <p>Tip: majolika <i>compendiaria</i>, sred. 17. – kr. 18. st. ILI kr. 16. – poč. 17.st., južna Italija (Abruzzo)</p> <p>Dimenzije: š: 3,3 cm; d: 2,5 cm; deb: 0,9 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A35, SJ 413, N 733</p> <p>Analogije: Zglav-Martinac (2004): kat. 326-329; Gusar (2010): kat. 598; Bradara (2012): kat. 332; Zglav-Martinac (2001): str. 46-47; Milošević, Topić (2018): str 33, T. 1: 6 ILI Zglav-Martinac (2004): kat 323; Zglav-Martinac (2001): str. 43-44</p>

	<p>Kat. 52, ULOMAK OBODA</p> <p>Oblik: otvoreni – tanjur ili zdjela; ukošeni obod s valovito izvedenim zadebljanim i zaobljenim rubom</p> <p>Glina: blijedonarančasta</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto rumenobijeli sa sitnim krakelurama, sjajan</p> <p>Ukras: jednobojno slikanje; boje: okernarančasta; iznutra: stilizirana vegetabilna vitica</p> <p>Tip: majolika compendiaria, kr. 16. st./poč. 17. st., južna Italija (Abruzzo)</p> <p>Dimenzije: š: 4,2 cm; d: 2,6 cm; deb: 0,5 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A0.2, SJ 488, N 753</p> <p>Analogije: Zglav-Martinac (2001): str. 52</p>
	<p>Kat. 53, BOKAL</p> <p>Oblik: zatvoreni – bokal; ulomci trbuha s blago naglašenim prijelazom prema vratu i donjeg dijela bokala na povišenoj, diskastoj stopi</p> <p>Glina: svijetlosmeđa</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto i engoba</p> <p>Ukras: višebojno slikanje; boje: žuta, narančastosmeđa, smeđa, zelena, plava; izvana: stilizirana vegetabilna dekoracija</p> <p>Tip: kasna majolika, dr. pol. 16. st., srednja (Deruta, Casteldurante) ili južna Italija</p> <p>Dimenzije: š: 7,4 cm; d: 6,1 cm; deb: 0,7 cm š: 5,6 cm; d: 6,1 cm; deb: 0,5 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A18, SJ 429, N 730</p> <p>Analogije: Zglav-Martinac (2004): kat 166; Gelichi, Guštin (2005): tab. 6.23; Frazzoni (2007): kat. 20, kat. 369; Gusar (2010): kat 617; Gusar, Vujević (2012): kat. 66</p>

	<p>Kat. 54, BOKAL</p> <p>Oblik: zatvoreni – trbušasti bokal diskastog dna, niskog trilobalnog otvora i izvijene ručke koja je uštipnuta na dnu</p> <p>Glina: oker</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto žućkasti, sjajan</p> <p>Ukras: višebojno slikanje; boje: žuta i narančasta; izvana: žuta i narančasta linija uz dno</p> <p>Tip: kasna majolika, kasno 16. do 17. st., srednja ili južna Italija</p> <p>Dimenzije: š: 10,4 cm; v: 9,7 cm; deb: 0,5 cm š: 2,4 cm; d: 4 cm; deb: 0,4 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A0.11, SJ 515, N 772</p>
	<p>Kat. 55, ULOMCI BOKALA</p> <p>Oblik: zatvoreni – bokal; ulomci tijela i blago zadebljanog i zaobljenog oboda</p> <p>Glina: oker</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto, sjajan</p> <p>Ukras: višebojno slikanje; boje: plava i žutonarančasta; izvana: stilizirana vegetabilna (?) dekoracija</p> <p>Tip: kasna majolika, kr. 16./poč. 17. st.</p> <p>Dimenzije: š: 3.6 cm; d: 5,1 cm; deb: 0,4 cm š: 1,7 cm; d: 1,9 cm; deb: 0,5 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A0.11, SJ 515, N 772</p>
	<p>Kat. 56, ULOMCI BOKALA</p> <p>Oblik: zatvoreni – bokal;</p> <p>Glina: oker do okernarančasta u sredini</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto, sjajan</p> <p>Ukras: jednobojno slikanje; boje: plava; izvana: vegetabilna (?) dekoracija</p> <p>Tip: kasna majolika, kr. 16./poč. 17. st.</p> <p>Dimenzije: š: 2,8 cm; d: 3,9 cm; deb: 0,5 cm š: 2.6 cm; d: 3,2 cm; deb: 0,5 cm</p>

	<p>Sonda, SJ, N: A0.11, SJ 515, N 772</p>
	<p>Kat. 57, BOKAL</p> <p>Oblik: zatvoreni – bokal; ulomak tijela s prijelazom prema vratu</p> <p>Glina: vrlo svijetla, krema</p> <p>Faktura: vrlo fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto sivkastobijeli, sjajan</p> <p>Ukras: jednobojno slikanje; boje: plava; izvana: vegetabilna dekoracija unutar ukrasnog polja</p> <p>Tip: kasna majolika, kr. 16.-poč. 17. st</p> <p>Dimenzije: š: 6,1 cm; d: 6,4 cm; deb: 0,5 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A11, SJ 455, N 750</p> <p>Analogije: Boccale Gubbio, metà del XVII secolo - Maioliche e Porcellane - Cambi Casa d'Aste (cambiaste.com) (17.05.2021.)</p>
 <p style="text-align: center;">a</p> <p style="text-align: center;">b</p>	<p>Kat. 58, TANJUR</p> <p>Oblik: otvoreni – tanjur; stanjeni obod</p> <p>Glina: svijetlorumena</p> <p>Faktura: fino pročišćena</p> <p>Premaz: iznutra i izvana, smalto rumenobijeli</p> <p>Ukras: višebojno slikanje; boje: kobaltnoplava i žutosmeđi lustro; iznutra: kobaltnoplavo šesterolatično cvijeće i lišće bryonije te vitičasti i geometrijski uzorci izvedeni lustrom; izvana: plavi bryonia list</p> <p>Tip: Hispano-maurska majolika s lustrom, pr. pol. 15. st., Španjolska, Valencija (Manises?)</p> <p>Dimenzije: š: 4,2 cm; d: 4,9 cm; deb: 0,9 cm</p> <p>Sonda, SJ, N: A6a, SJ 366, N 667</p> <p>Analogije: Zglav-Martinac (2004): kat. 128; Bradara (2003): kat. 48; Gusar (2010): kat. 647-648</p>

Kat. 59, TANJUR

Oblik: otvoreni – tanjur; stijenka

Glina: svjetlorumena

Faktura: fino pročišćena

Premaz: iznutra i izvana, smalto sivkastobijeli

Ukras: jednobojno slikanje; boje: kobaltnoplava; iznutra: preplet šesterolatičnog cvijeća i lišća bryonije

Tip: Hispano-maurska majolika, pr. pol. 15. st.; Španjolska, Valencija (Manises?)

Dimenzije: š: 5,1 cm; d: 5,6 cm; deb: 1,2 cm

Sonda, SJ, N: A17b, SJ 310, N 692

Analogije: Petricioli (1984): kat. 1, 6, 8; Bradara (2003): kat. 50; Gusar (2010): kat. 645; Kovačić (2010): kat. 37

Kat. 60, ZDJELA

Oblik: otvoreni – poluloptasta zdjela; stijenka

Glina: svjetlorumena

Faktura: fino pročišćena

Premaz: iznutra i izvana, smalto plavkastobijeli

Ukras: jednobojno slikanje, boje: kobaltnoplava; iznutra: vitice s cvijećem i lišćem bryonije; izvana: mrlja plave boje

Tip: Hispano-maurska majolika; pr. pol. 15. st., Španjolska, Valencija (Manises?)

Dimenzije: š: 5,4 cm; d: 4 cm; deb: 0,8 cm

Sonda, SJ, N: površinski nalaz, N 767

Analogije: Delonga (1986): T. IV, 1-2; Zglav-Martinac (2004): kat. 135; Bradara (2003): kat. 8; Milošević, Topić (2011): sl. 27; Gusar (2010): kat. 644, 646

Popis slikovnih priloga

Slika 1. Položaj otoka Lokruma i samostana na njemu na karti iz 19. stoljeća.

<https://maps.arcanum.com/en/map/europe-19century-secondsurvey/?bbox=2010970.0586957124%2C5254057.162456596%2C2024940.601744918%2C5258461.957952943&layers=158%2C164> (preuzeto 20.05.2021.)

Slika 2. Pogled na kompleks samostana i Maksimilijanove rezidencije tijekom istraživanja 2019. godine. (foto: ARHEO PLAN)

Slika 3. Pogled s juga na samostanski kompleks prije Maksimilijanove dogradnje. Vide se južno i istočno samostansko krilo. Fotografija snimljena oko 1864. godina, fotograf G. Malovich, Trst. (prema: Tolja, Z. et al. (2019): 24)

Slika 4. Pogled sa sjevera na samostanski kompleks, današnje stanje <http://www.lokrum.hr/blog/galerija/samostanski-kompleks/> (preuzeto 10.06.2021.)

Slika 5. Zona obuhvata istraživanja 2011. g. (prema: Arheo Plan (2011): 12)

Slika 6. Prikaz istraženih grobova: crveno 2003.-2007., plavo 2011. g. (prema: Arheo Plan (2011): 25)

Slika 7. Zona arheoloških istraživanja 2015. g.; (prema: Arheo Plan (2015): 7)

Slika 8. Grafički prikaz istraženih sondi i sondi prema programu 2019. god. – tlocrt podruma (prema: Arheo Plan (2019): 5)

Slika 9. Grafički prikaz istraženih sondi i sondi prema programu 2019. god. – tlocrt prizemlja (prema: Arheo Plan (2019): 6)

Slika 10. Peć u pogonu. Piccolpasso, *Li tre libri dell'arte del vasaio*, polovica 16. st. (prema: Bradara (2012): 17)

Slika 11. *Sottocope* odnosno podmetači pronađeni u istraživanjima 2019. g.; ul. 1 i 2 pripadaju monokromnoj engobijati, a ul. 3 grafiti. (foto: Paula Knego)

Slika 12. Ulomci zdjelica ukrašenih siglama iz istraživanja 2019. g. (foto: Paula Knego)

Slika 13. Ulomci bokala **kat. 54** s naznačenim ostatkom majoličkog premaza (foto: Paula Knego)

Slika 14. Ulomci bokala s istraživanja 2019. g. ukrašeni istim motivima kao **kat. 53** (foto: Paula Knego)

Popis literature

Arheo Plan (2011). Benediktinski samostan i crkva sv. Marije na Lokrumu, Konzervatorska dokumentacija. Dubrovnik.

Arheo Plan (2015). Izvještaj o provedenim arheološkim istraživanjima 2015. godine. Benediktinski samostan i Crkva sv. Marije na Lokrumu. Dubrovnik.

Arheo Plan (2019). Izvještaj o provedbi arheoloških istraživanja – Kompleks benediktinskog samostana i Maksimilijanove rezidencije na otoku Lokrumu. Dubrovnik.

Azinović Bebek, A. A., Filipec, K., Predovnik, K. K., & Težak-Gregl, T. (2014). *Stari grad Barilović: 10 godina arheoloških istraživanja*. Hrvatski restauratorski zavod.

Batović, Š. (1988). Osvrt na područje Dubrovnika u prapovijesti. *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području*. Hrvatsko arheološko društvo, 51-77, Dubrovnik.

Bego-Urban, M. (2010). *Škrinja uspomena: dubrovački jezični pabirci*. Humanitarno Društvo Župe Dubrovačke, Dubrovnik.

Belamarić, J. (2001). Sveti Vlaho i dubrovačka obitelj svetaca. *Tisuću godina dubrovačke (nad) biskupije: zbornik radova znanstvenoga skupa u povodu tisuću godina uspostave dubrovačke (nad) biskupije/metropolije*. Biskupski ordinarijat Dubrovnik, Crkva u svijetu Split, 703-731, Dubrovnik.

Bertacchi, L. (1977). *Ceramiche dal XIV al XIX secolo dagli scavi archeologici di Aquileia*. Aquileia.

Bonazzi, L. (2011). Origine e sviluppi del collezionismo di ceramica graffita ferrarese. Doktorski rad, Ferrara: Università degli Studi di Ferrara.

Bradara, T., & Saccardo, F. (2007). *Keramički nalazi iz Rovinja-uvala Valdibora i otok Sv. Katarina*. Zavičajni muzej grada Rovinja.

Bradara, T. (2003). Španjolska keramika na području Istre (kataloška obrada). *Histria Archaeologica* 34, 131-185.

Bradara, T. (2012). *Keramičko posuđe na istarskom poluotoku od srednjeg vijeka do modernog doba. Analiza arheoloških nalaza i ikonografskih prikaza*. Doktorski rad, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.

Cozza, F., & Munarini, M. (1989). I materiali rinascimentali. *La città nella città: un intervento di archeologia urbana in Concordia Sagittaria*.

Delonga, V. (1986). Nalazi hispanomaurske majolike na Bribiru. *Starohrvatska prosvjeta*, 3(16), 165-175, Split.

Delonga, V. et al. (2014). Prije sjećanja. Arheološka istraživanja u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače u Splitu 1992. godine, II dio. Split.

Ericani, G. (1990). Graffita Rinascimentale Tarda e ceramica dipinta nel Veneto occidentale, nel Padovano, nel Bellunese ea Oderzo. *La ceramica nel Veneto. La Terraferma dal XIII al XVIII secolo, Verona*, 155-171.

Fisković, C. (1955). *Prvi poznati dubrovački graditelji*. JAZU, Historijski institut, Dubrovnik.

Fisković, C. (1963). Lokrumski spomenici. *Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU*, godina XI, 1-2, 47-65, Zagreb.

Fisković, C. (1989). Građevinski spomenici na Lokrumu. *Otok Lokrum: Zbornik radova sa Simpozija održanog od 8-11.9.1987. u Dubrovniku*. Hrvatsko ekološko društvo, 199-206, Zagreb.

Foretić, V. (1980). *Povijest Dubrovnika do 1808. Dio 1, od osnutka do 1526*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.

Frazzoni, L. (2007). *Ceramiche medievali e rinascimentali del Museo di Farnese: Testimonianze dai butti del centro storico*. Bolsena.

Gelichi, S., & Guštin, M. (2005). Stari Bar. *The archaeological project 2004. Preliminary report*.

Guarnieri, C. (2006). Il vano sotterraneo USM 5: alcune considerazioni sulla tipologia dei materiali. Le ceramiche. *S. Antonio in Polesine. Archeologia e storia di un monastero estense. All'Insegna del Giglio*, 141-176.

Gusar, K. (2010). *Kasnosrednjovjekovna i novovjekovna glazirana keramika na širem zadarskom području*, doktorski rad, Zadar: Sveučilište u Zadru.

- Gusar, K., & Visković, E. (2012). Keramika kasnog srednjeg i ranog novog vijeka s područja grada Hvara. *Dani Stjepana Gunjače*, 2, 237-266.
- Gusar, K., & Vujević, D. (2016). Srednjovjekovni i novovjekovni nalazi iz utvrde na Gradini u Zemunik Donjem. *Zemunik u prostoru i vremenu*, 118-137.
- Kovačić, L. (2010). *Stolna Keramika u Dubrovniku: Arheološki nalazi 14-17. st.* Dubrovački muzeji, Arheološki muzej, Dubrovnik.
- Kunčer, D. (2009). *Gesta Regum Sclavorum I (Letopis popa Dukljanina)*. Historijski institut manastir Ostrog, Beograd.
- Librenti, M., & Vallini, C. (2006). Le ceramiche. S. Antonio in Polesine. *Archeologia e storia di un monastero estense*. All'Insegna del Giglio, 193-233.
- Lučić, J. (1989). Prošlost otoka Lokruma. *Otok Lokrum: Zbornik radova sa Simpozija održanog od 8-11.9.1987. u Dubrovniku*. Hrvatsko ekološko društvo, 183-197, Zagreb.
- Lučić, J. (1997). Gospodarske prilike lokrumskog samostana potkraj XVIII. stoljeća. *Dubrovačko povijesno iverje*. Matica hrvatska ogranak Dubrovnik, 151-165, Dubrovnik.
- Milošević, B., & Topić, N. (2012). Nalazi španjolske (gotičko-mudejarske) keramike s lokaliteta Sv. Marija od Kaštela i Kula Gornji ugao u Dubrovniku. *Archaeologia Adriatica*, 6(1), 149-178.
- Milošević, B., & Topić, N. (2014). Talijanska keramika maiolica berettina s arheološkog istraživanja u jezgri Dubrovnika. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, (52/1), 1-20.
- Milošević, B. & Topić, N. (2018). Arheološko istraživanje ispod mosta od Pila u Dubrovniku. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, (56/1), 1-42.
- Nepoti, S. (2006). Le ceramiche. S. Antonio in Polesine. *Archeologia e storia di un monastero estense*. All'Insegna del Giglio, 91-113.
- Ničetić, A. (2010). O otoku Lokrumu sjedištu benediktinske Opatije svete Marije. *Benediktinci na području Dubrovačke nadbiskupije*. Dubrovačka biskupija, 339-363, Dubrovnik.
- N.N. (1990.). *Statut grada Dubrovnika*. Historijski arhiv Dubrovnik, Dubrovnik.

Ostojić, I. (1964). *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, Sv. II. Benediktinci u Dalmaciji*. Benediktinski priorat-TKON, Split.

Patitucci Uggeri, S. (1979). Protomaiolica Brindisina, Gruppo I. *Faenza*, 65, 241-253.

Petricioli, S. (1984). Hispano-maurska majolika iz Zadra. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 24(1), 51-71, Split.

Radić, F. (1903). Sredovječni nadpisi: Nadpisi na Lokrumu, *Starohrvatska prosvjeta*, vol. VII, sv. 1, 22-23, Knin.

Riavez, P. (2000). 'Atlit-Protomaiolica. Ceramiche italiane nel Mediterraneo orientale. *Atti del II Congresso Nazionale di Archeologia Medievale*, 444-450.

Saccardo, F., Camuffo, S., & Gobbo, V. (1992). La maiolica a smalto berettino di Venezia. *Atti del XXV Convegno Internazionale della Ceramica, 29-31 maggio 1992, All'Insegna del Giglio*. Albisola: Centro ligure per la storia della ceramica, 59-82.

Saccardo, F. (1993). La ceramica graffita a Venezia dal tardo XVI al XVIII secolo e un documento con l'inventario di una bottega di "bochaler".

Saccardo, F., & Riavez, P. (2006). Da Venezia a Corinto. Le ceramiche rivestite dai conventi di San Lorenzo in Ammiana e San Giovanni a confronto. *The Heritage of the Serenissima*, 237-251.

Sanders, G. D. (2015). William of Moerbeke's Church at Merbaka: The Use of Ancient Spolia to Make Personal and Political Statements. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 84(3), 583-626.

Sekulić-Gvozdanović, S. (2007). *Utvrđeni samostani na tlu Hrvatske*. Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb.

Tolja, Z., Marinković, A., & Viđen, I. (2017). Komplex Benediktinskog samostana i Maksimilijanove rezidencije, otok Lokrum. Preliminarni konzervatorski elaborat, Dubrovnik.

Tolja, Z. et al. (2019). Komplex benediktinskog samostana i Maksimilijanove rezidencije. Konzervatorski elaborat, knjiga IV, Dubrovnik.

Troiano, D. (2002). Maiolica con decorazione di stile compendiario e tardocompendiario - I materiali dalla US 2 (XVI-XVIII sec.). *La ceramica Postmedievale in Abruzzo: Materiali dallo scavo di Piazza Caporali a Castel Frentano (CH)*. Firenze, 185-240.

Troiano, D., & Anglani, L. (2003). Ceramiche fra Abruzzo e Veneto. L'esportazione di maiolica castellana in stile compendiario a Venezia. *Archeologia Postmedievale* 7, 203 – 220

Valenzano, V. (2015). *La Capitanata nel Basso Medioevo: contributo dal dato ceramico per la comprensione di un territorio*.

Verrocchio, V. (2017). La maiolica di Castelli (TE) nell'Adriatico Orientale fra XVI e XVIII secolo. Attuali conoscenze e prospettive di ricerca, *Glazed pottery of the Mediterranean and the Black Sea region, 10th-18th centuries Vol. 2*, 51-67.

Zglav-Martinac, H. (2001). *Antiche ceramiche italiane tra le due sponde dell'Adriatico, dal Palazzo di Diocleziano a Spalato alla Fortezza di Pescara*. Carsa Edizioni, Fondazione Genti d'Abruzzo, Pescara.

Zglav-Martinac, H. (2004). *Ulomak do ulomka... Prilog proučavanju keramike XIII-XVIII stoljeća iz Dioklecijanove palače u Splitu*. Književni krug. Split.

Žile, I. (2008). Kulturna baština otoka Lokruma prije benediktinaca. *More-hrvatsko blago*.

Žile, I. (1995). Predromanička skulptura s otoka Lokruma, Rožata i Komolca u Rijeci dubrovačkoj, *Starohrvatska posvjeta*, III/21, 145-158, Split.

Whitehouse, D. (1980). Proto-maiolica. *Faenza*, 66(1), 77-89.

Williams, C. K. (1993). Italian imports from a church complex in Ancient Corinth. *La ceramica nel mondo bizantino tra XI e XV secolo e suoi rapporti con l'Italia*, Firenze, 263–282.

Internetski izvori

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=45113> Pristupljeno 26. 5. 2021.

Hrvatski jezični portal,
https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eFlmXxU%3D&keyword=omega
Pristupljeno 26. 5. 2021.

Wikibooks, [File:Ciotola - maiolica arcaica di Pisa, XV secolo \(Piazza Duomo, Pisa\) - Museo nazionale di San Matteo.jpg - Wikibooks, manuali e libri di testo liberi](#) Pristupljeno 10.05.2021.

Cambi Casa d'Aste, [Boccale Gubbio, metà del XVII secolo - Maioliche e Porcellane - Cambi Casa d'Aste \(cambiaste.com\)](#) Pristupljeno 17.05.2021.

Sažetak

Tipološkom i stilskom analizom ulomaka srednjovjekovne i novovjekovne glazirane stolne keramike s lokaliteta benediktinski samostan sv. Marije na Lokrumu, ovaj diplomski rad donosi uvid u jedan specifični aspekt arheološke baštine ovog samostana - keramičku građu, koji je dosad zanemarivan. Prvi dio rada bavi se povijesti ovog samostana i Lokruma, nakon čega je prezentirana povijest istraživanja. Sljedeći dio opisuje glavne vrste keramike prisutne u ovom radu te proces njihove proizvodnje, odnosno proces proizvodnje kasnosrednjovjekovnog i novovjekovnog glaziranog posuđa. Posljednji dio rada bavi se analizom odabrane keramičke građe, u kojoj se pokušalo odrediti vrijeme i mjesto proizvodnje pojedinih ulomaka, koji su prezentirani u katalogu. Cilj je rada dati doprinos poznavanju povijesti samostana na Lokrumu te poznavanju kasnosrednjovjekovne i ranonovovjekovne keramike na području Dubrovnika i Hrvatske.

Ključne riječi: Dubrovnik, Lokrum, samostan, srednji vijek, rani novi vijek, keramika

Summary

Through typological and stylistic analysis of late medieval and postmedieval pottery sherds from the archeological site of Benedictine monastery of St. Mary on Lokrum island, this thesis gives an insight into one specific part of archeological heritage of this monastery – pottery, which has so far been neglected. The first part of the paper deals with the history of this monastery and Lokrum island, after which the history of archeological research is presented. The next part describes the main types of pottery present in this paper and the process of their production, ie the process of production of late medieval and postmedieval glazed dishes. The last part of the paper deals with the analysis of selected ceramic material, in which an attempt was made to determine the time and place of production of individual fragments, which are presented in the catalog. The aim of this paper is to contribute to the knowledge of the history of the monastery on Lokrum and the knowledge of late medieval and early postmedieval pottery in the area of Dubrovnik and Croatia.

Keywords: Dubrovnik, Lokrum, monastery, medieval, postmedieval, pottery